

TÜRKİYE'DE İHRACAT PERFORMANSINI ETKİLEYEN MAKRO DEĞİŞKENLERİN EKONOMETRİK ANALİZİ

Hazırlayan: Serhat SEZEN
Danışman: Doç. Dr. Ayşe AKYOL

Lisansüstü Eğitim, Öğretim ve Sınav Yönetmeliğinin İşletme Ana Bilim Dalı İçin
Öngördüğü YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak hazırlanmıştır.

Edirne
Trakya Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
2008

T.C.
TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İŞLETME ANABİLİM DALI

TÜRKİYE'DE İHRACAT PERFORMANSINI ETKİLEYEN MAKRO
DEĞİŞKENLERİN EKONOMETRİK ANALİZİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Serhat SEZEN tarafından hazırlanan bu çalışma 14.07.2008 tarihinde
aşağıdaki jüri tarafından Oybirliği/Oyçokluğu ile kabul edilmiştir.

Başkan Doç. Dr. Ayşe AKYOL (Danışman)

Üye Yrd. Doç. Dr. Nevin ÜZEREM ALTUĞ

Üye Yrd. Doç. Dr. Adil OĞUZHAN

TEŞEKKÜR

Yüksek Lisans eğitiminin başlangıcından yapmış olduğum tez çalışmasının son anına kadar desteğini hiçbir zaman esirgemeyen tez danışmanım Sayın Doç. Dr. Ayşe AKYOL'a; eğitim hayatım boyunca bana bilgi, beceri ve tecrübelerini aktaran bütün hocalarıma teşekkürü bir borç bilirim.

Hayatımın her döneminde maddi ve manevi desteğini benden esirgemeyen, ihtiyaç duyduğum her anımda yanımda olan, yetişmemde sonsuz emeği geçen sevgili anneme ve aileme de sonsuz teşekkürler. Gerek çalışma hayatımda gerekse yüksek lisans eğitimimi yaptığım süre içerisinde desteğini ve güvenini her zaman hissettiğim Keşan Kaymakamı Sayın Abdülkadir KARATAŞ'a da sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Tezin hazırlanmasında ve özellikle makale çevirilerinde bana her zaman yardımcı olan can dostum Mesut MUÇO'ya, tüm dostlarıma ve çalışma arkadaşlarıma çok teşekkür ederim.

Tezin Adı: Türkiye’de İhracat Performansını Etkileyen Makro Değişkenlerin Ekonometrik Analizi

Yazar: Serhat SEZEN

ÖZET

Bu çalışmada Türkiye’de ihracat ile makro değişkenler arasındaki ilişki ekonometrik olarak analiz edilmiştir. Birinci bölümde ihracata ait kavramsal bilgiler verilmiş, ihracatın önemi ve Dünya’daki etkileri ifade edilmiş ve tarihsel süreç kapsamında Türkiye’nin ihracat verileri tablolar yardımıyla açıklanmaya çalışılmıştır.

Çalışmanın ikinci bölümünde yabancı sermaye, döviz kuru, faiz oranı, enflasyon ve ithalat makro değişkenleri kapsamlı olarak açıklanmaya çalışılmış ve bu değişkenlerin yine tablolar yardımıyla Türkiye’deki tarihsel süreci ve Dünya’daki önemli etkilerine ilişkin bilgiler verilmeye çalışılmıştır.

Çalışmanın son bölümünde ise ihracatı etkileyen makro değişkenlerin Türkiye’de 1980-2007 dönemine ait zaman serileri kullanılarak aralarındaki ilişki ekonometrik olarak analiz edilmiştir. Analizde kullanılan yöntem durağanlığın incelenmesi, Engle-Granger eşbütünleşme analizi ve hata düzeltme modelidir. Yapılan analiz sonucuna göre; kısa dönemde kurulan hata düzeltme modeli istatistiki olarak anlamlıdır. Uzun dönemde ise değişkenlerin birlikte hareket ettiği ve modelin tahmin edilen dönem için kararlılık bakımından sorun teşkil etmediği tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: İhracat, İthalat, Yabancı Sermaye, Döviz Kuru, Enflasyon, Faiz Oranı

Name of the Thesis: Econometric Analysis Of Macro Variables On Turkish Export Performance

Author: Serhat SEZEN

ABSTRACT

This study analysis econometrically that relationship between export and macro variables. First section, we advise conceptual informations which belongs to export and its imposition of around World. We also try to denote as part of historical process of Turkey's export adventure where by economic tables.

Study of second section macro variables which includes foreign capital, exchange rate, interest rate, inflation and import we try to explain extensively its historical process of Turkey and around the World where by economic tables.

At the last section of study we analysed econometrically that relationship between macro variables and its influence to export by using time series relates to period 1980-2007 in Turkey. Method of analysis we used is analyse of stagnancy, Engle-Granger co-integration analysis and error correction model. In accordance to consequence of analyse; we determined that in short period, devising a method of error correction is significant as statistically, in long term, variables act conjointly and shown stability in estimated period of time.

Key Words: Export, Import, Foreign Capital, Exchange Rate, Inflation, Interest Rate

İÇİNDEKİLER

TEŞEKKÜR.....	i
ÖZET.....	ii
ABSTRACT.....	iii
İÇİNDEKİLER.....	iv
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	ix
TABLolar LİSTESİ.....	x
KISALTMALAR.....	xi
GİRİŞ.....	1
a. Problem.....	1
b. Amaç.....	3
c. Önem.....	3
d. Sayılılar.....	3
e. Sınırlılıklar.....	4
f. Tanımlar.....	4

BİRİNCİ BÖLÜM

1. İHRACAT VE İHRACAT PERFORMANSI.....	7
1.1. İhracatın Tanımı.....	7
1.2. İhracatın Önemi.....	7
1.3. İhracatın Türleri.....	10
1.3.1. Serbest İhracat.....	10
1.3.2. Kayda Bağlı İhracat.....	10
1.3.3. Özelliği Olan İhracat.....	11
1.3.3.1. Konsinye İhracat.....	11
1.3.3.2. Kredili İhracat.....	11
1.3.3.3. Bedelsiz İhracat.....	12
1.3.3.4. Fuarlara Katılım.....	12
1.3.3.5. İthal Edilmiş Malların İhracatı.....	12
1.3.3.6. Transit.....	13

1.3.3.7. Serbest Bölgelere Yapılan İhracat.....	13
1.3.3.8. Kiralama Yoluyla İhracat.....	13
1.4. İhracat Pazar Giriş Stratejileri.....	14
1.4.1. Dolaylı İhracat.....	14
1.4.1.1. Komisyoncular.....	14
1.4.1.2. Tüccarlar.....	15
1.4.1.2.1. Yerli Tüccarlar.....	15
1.4.1.2.2. Yabancı Uyruklu Tüccarlar.....	15
1.4.1.3. Temsilciler.....	16
1.4.1.4. İhracat Birlikleri ve Kooperatifler.....	16
1.4.1.5. Üretici Firmadan Bağımsız Sadece O Firmanın Ürünlerini Dışarı Satan İhracat Şirketi.....	17
1.4.1.6. Birleşik İhracat Yönetim Firmaları.....	17
1.4.2. Doğrudan İhracat.....	18
1.4.2.1. Doğrudan İhracatta Yer Alan Çeşitli Aracılar.....	18
1.4.2.1.1. Ülke içi İhracat Bölümleri.....	19
1.4.2.1.2. Yurtdışı Satış Büroları.....	19
1.4.2.1.3. Yurtdışı Satış Şirketleri.....	20
1.4.2.1.4. Yurtdışında Depolama Kolaylığı Sağlayan Kuruluşlar.....	20
1.4.2.1.5. Acenta ve Distribütörler.....	20
1.4.2.1.6. Gezici Satışçılar.....	21
1.4.2.1.7. İthalatçılar ve Toptancılar.....	21
1.4.2.1.8. Dış Pazarlardaki Perakendeciler.....	22
1.4.2.1.9. E-Ticaret.....	22
1.5. Türkiye’de İhracat ve Gelişim Süreci.....	23
1.5.1. Atatürk Döneminde İhracat (1923-1939 Dönemi).....	23
1.5.2. İkinci Dünya Savaşı Döneminde İhracat (1940-1945 Dönemi).....	26
1.5.3. 1946-1960 Dönemi Arasında Türkiye İhracatı.....	26
1.5.4. Planlı Döneme Geçişle Birlikte Türkiye İhracatı (1960-1980 Dönemi)....	28
1.5.5. 1980-2007 Yılları Arasında Türkiye’de İhracat.....	30

İKİNCİ BÖLÜM

2. MAKRO DEĞİŞKENLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ.....	43
2.1. Yabancı Sermaye.....	43
2.1.1. Yabancı Sermayenin Tanımı.....	43
2.1.2. Yabancı Sermayenin Türleri.....	44
2.1.2.1. Dolaylı Sermaye Yatırımları.....	44
2.1.2.2. Dolaysız Sermaye Yatırımları.....	45
2.1.3. Yabancı Sermayenin Önemi.....	45
2.1.4. Türkiye’de Yabancı Sermayenin Tarihsel Gelişimi ve Etkileri.....	46
2.1.4.1. Osmanlı Dönemi.....	47
2.1.4.2. Cumhuriyet Dönemi.....	48
2.1.4.3. 1980 Sonrası Dönemde Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları.....	52
2.1.5. Dünya’da Yabancı Sermayenin Gelişimi ve Etkileri.....	57
2.2. Döviz Kuru.....	59
2.2.1. Döviz Kurunun Tanımı.....	59
2.2.1.1. Nominal Döviz Kuru.....	60
2.2.1.2. Reel Döviz Kuru.....	60
2.2.2. Döviz Kurlarının Dış Ticaret Açısından Önemi.....	60
2.2.3. Türkiye’de Döviz Kurunun Tarihsel Gelişimi ve Etkileri.....	62
2.2.3.1. 1923-1980 Döneminde Uygulanan Döviz Kuru Politikaları.....	62
2.2.3.2. 1980’den Sonra Uygulanan Döviz Kuru Politikaları.....	65
2.2.3.2.1. 1980-1993 Dönemi.....	65
2.2.3.2.2. 1994-2007 Dönemi.....	67
2.2.4. Dünya’da Döviz Kuru Sistemlerinin Tarihsel Gelişimi ve Etkileri.....	69
2.2.4.1. Altın Standardı Sistemi.....	70
2.2.4.2. İki Dünya Savaşı Arasındaki Dönem.....	72
2.2.4.3. Bretton Woods Sistemi.....	73
2.2.4.4. Bretton Woods Sonrası Dönem.....	75
2.3. Faiz Oranı.....	76
2.3.1. Faiz Oranının Tanımı.....	76
2.3.1.1. Nominal Faiz Oranı.....	77

2.3.1.2. Reel Faiz Oranı.....	77
2.3.2. Faiz Oranlarını Etkileyen Faktörler.....	77
2.3.2.1. Fon ve Arz Talebi.....	78
2.3.2.2. Para Arzındaki Değişmeler.....	78
2.3.2.3. Parasal Politikalar.....	78
2.3.2.4. Güvenilirlik ve Piyasa Likiditesi.....	79
2.3.2.5. Faiz Oranlarının Vade Yapısı.....	79
2.3.3. Türkiye’de Faiz Oranının Tarihsel Gelişimi ve Etkileri.....	80
2.3.3.1. Türkiye’de 1980 Yılına Kadar Uygulanan Faiz Politikaları.....	80
2.3.3.2. 1980 Yılından Sonra Uygulanan Faiz Politikaları.....	80
2.4. Enflasyon.....	89
2.4.1. Enflasyonun Tanımı.....	89
2.4.2. Enflasyonun Önemli Etkileri.....	89
2.4.3. Enflasyonun Türleri.....	90
2.4.3.1. Talep Enflasyonu.....	90
2.4.3.2. Maliyet Enflasyonu.....	91
2.4.3.3. Fiyat Enflasyonu.....	92
2.4.3.4. İthal Edilen Enflasyon.....	92
2.4.4. Türkiye’de Enflasyonun Tarihsel Gelişimi ve Etkileri.....	92
2.4.4.1. 1980 Yılına Kadar Türkiye’de Enflasyonun Gelişimi ve Etkileri.....	93
2.4.4.2. 1980 Yılından Sonra Türkiye’de Enflasyonun Gelişimi ve Etkileri.....	99
2.5. İthalat.....	106
2.5.1. İthalatın Tanımı.....	106
2.5.2. İthalat Çeşitleri.....	106
2.5.2.1. Akreditifli İthalat.....	106
2.5.2.2. Mal Karşılığı İthalat.....	107
2.5.2.3. Bedelsiz İthalat.....	107
2.5.2.4. Belge Karşılığı İthalat.....	107
2.5.2.5. Kredili İthalat.....	107
2.5.2.6. Geçici İthalat.....	107
2.5.2.7. Ankonsinyasyon İthalat.....	108

2.5.3. İthalat İşlemleri.....	108
2.5.4. İthal İkameci Sanayileşme Stratejisinin Önemi.....	109
2.5.5. Türkiye’de İthalatın Tarihsel Gelişimi ve Etkileri.....	110
2.5.5.1. 1980 Yılına Kadar Türkiye’de İthalatın Gelişimi ve Etkileri..	110
2.5.5.2. 1980 Yılından Sonra Türkiye’de İthalatın Gelişimi ve Etkileri.....	112

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. İHRACATI ETKİLEYEN FAKTÖRLERE İLİŞKİN BİR MODEL

DENEMESİ.....	115
3.1.Araştırma Modeli.....	115
3.1.1. Zaman Serilerinde Durağanlık ve Birim Kök Testleri.....	115
3.1.2. Eşbütünleşme (Koentegrasyon).....	120
3.1.3. Hata Düzeltme Modeli.....	122
3.2. Evren ve Örneklem.....	123
3.3. Verilerin Toplanması.....	123
3.4. Verilerin Çözümü ve Yorumlanması.....	123
3.4.1. Birim Kök Testleri Analizi.....	123
3.4.2. Genel Model.....	128
3.4.3. Eşbütünleşme (Koentegrasyon) Analizi.....	128
3.4.4. Hata Düzeltme Modeli.....	131
SONUÇ.....	135
KAYNAKÇA.....	140
EKLER.....	151
Ek 3.1. Serisel Korelasyon Testi.....	151
Ek 3.2. Değişken Varyans Testi.....	151
Ek 3.3. Kalıntıların Normallliği.....	152
Ek 3.4. Alternatif Model Denemesi.....	153

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: Değişkenlere Ait Serilerin Zamana Karşı Çizilmiş Grafikleri.....	124
Şekil 2: Birinci Dereceden Farkı Alınmış Değişkenlere Ait Serilerin Grafikleri.....	127
Şekil 3: Uzun Dönem Modeli Kalıntılarının Grafiği.....	131
Şekil 4: CUSUM Kare Testi.....	133

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1: Atatürk Dönemi Dış Ticaret Verileri (Milyon TL).....	25
Tablo 2: Dış Ticaret Verileri: 1940-1960 (Milyon\$).....	28
Tablo 3: Dönemler İtibariyle İhracatın Oransal Bileşimi.....	29
Tablo 4: 1980-2007 Arası İhracat, İthalat (Milyon \$) ve Karşılama Oranı.....	31
Tablo 5: İhracatın Ülke Grupları Bazında Dağılımı.....	32
Tablo 6: İthalatın Ülke Grupları Bazında Dağılımı.....	33
Tablo 7: İhracatta İlk 10 Ürün (Milyon Dolar).....	39
Tablo 8: Türkiye'nin İhracatında İlk Beş Sırada Yer Alan Ülkeler.....	41
Tablo 9: Türkiye'de Sektörlerin İhracatı.....	42
Tablo 10: 1954-1979 Döneminde Türkiye'ye Gelen Doğrudan Yabancı Sermaye (Milyon Dolar).....	50
Tablo 11: 1980-2007 Döneminde Türkiye'de Yabancı Sermaye Yatırımlarının Yıllara Göre Dağılımı.....	56
Tablo 12: 1980-1993 Yılları Arasında Döviz Kurlarındaki Değişim.....	67
Tablo 13: 1994-2007 Yılları Arasında Döviz Kurlarındaki Değişim.....	69
Tablo 14: 1980-2007 Yılları Arasında Mevduat Faiz Oranlarındaki Değişim.....	88
Tablo 15: Türkiye'de 1938-1979 Döneminde Fiyat Endeksleri ve Değişim Oranları...98	
Tablo 16: Türkiye'de 1980-2007 Döneminde Fiyat Endeksleri ve Değişim Oranları.105	
Tablo 17: ADF ve PP Birim Kök Testleri Sonuçları (Düzey).....	125
Tablo 18: ADF ve PP Birim Kök Testleri Sonuçları (1.Fark).....	126
Tablo 19: Uzun Dönem Denge Modeli.....	129
Tablo 20: Yeniden Tahmin Edilen Uzun Dönem Denge Modeli.....	130
Tablo 21: Uzun Dönem Modeli Hata Terimine Ait ADF Testi Sonucu.....	130
Tablo 22: Hata Düzeltme Modeli.....	132

KISALTMALAR

- AB: Avrupa Birliği
ABD: Amerika Birleşik Devletleri
ADF: Genişletilmiş Dickey-Fuller Testi
CUSUMQ: Hata Terimlerinin Karelerinin Kümülatif Toplamı
DF: Dickey-Fuller Testi
DİBS: Devlet İç Borçlanma Senedi
DİE: Devlet İstatistik Enstitüsü
DPT: Devlet Planlama Teşkilatı
DSB: Döviz Satış Belgesi
DTM: Dış Ticaret Müsteşarlığı
GB: Gümrük Beyannamesi
GSMH: Gayri Safi Milli Hasıla
HDM: Hata Düzeltme Modeli
HSBC: Hong Kong Shanghai Bank Corporation
IMF: Uluslararası Para Fonu
KDV: Katma Değer Vergisi
KİT: Kamu İktisadi Teşebbüsü
KKDF: Kaynak Kullanım Destekleme Fonu
LNENF: Enflasyon
LNFAOR: Faiz Oranı
LNIHR: İhracat
LNITH: İthalat
LNREDK: Tüfe Bazlı Reel Efektif Döviz Kuru
LNYASE: Yabancı Sermaye
OECD: Ortadoğu Ekonomik Devletler Birliği
PP: Phillips-Perron Testi
SSCB: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TCMB: Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası
TEFE: Toptan Eşya Fiyat Endeksi
TL: Türk Lirası

TPKK: Türk Parasının Kıymetini Koruma Kanunu

TUIK: Türkiye İstatistik Kurumu

TÜFE: Tüketici Fiyat Endeksi

ÜFE: Üretici Fiyat Endeksi

VUK: Vergi Usul Kanunu

YSÇK: Yabancı Sermaye Çerçeve Kararı

YTL: Yeni Türk Lirası

GİRİŞ

Gelişmekte olan ülkeler için ihracat büyük önem taşımaktadır. Gelişmekte olan ülkeler kalkınmalarını sağlamak için hızlı bir sanayileşme politikası izlemek ve toplam ihracat içerisinde sanayi sektörünün payını yükseltmek zorundadırlar. Ekonomide ihracat sektöründe meydana gelen gelişmeler, ekonomik kalkınma üzerinde olumlu etkiler meydana getirmektedir. 24 Ocak Ekonomik İstikrar Kararları Türkiye’de sanayileşmeye yönelik ve ihracatı geliştirici önlemler olarak uygulamaya konulmuştur. Kararların temel amaçlarından birisi de Türk ekonomisinin dışa açılmasının sağlanması ve ihracatın geliştirilmesidir. Türkiye’de 1980-2007 yılları arasında ihracat performansını etkileyen makro değişkenlerin ekonometrik olarak analizinin açıklanmaya çalışılacağı bu çalışma üç bölümden oluşmaktadır.

Birinci bölümde, ihracata ilişkin kavramsal bilgilere yer verilerek, ihracatın önemi, türleri, ihracat pazar giriş stratejileri, Türkiye’de ve Dünya’da ihracatın tarihsel gelişim süreçleri ve önemli etkileri açıklanmaya çalışılmıştır. İkinci bölümde, ihracatı etkileyen makro değişkenlerden yabancı sermaye, döviz kuru, faiz oranı, enflasyon ve ithalat değişkenlerine ait kavram ve tanımlamalara yer verilmiştir. Üçüncü bölümde, ihracatı etkileyen faktörlere ilişkin bir araştırma modeli kurularak, tahmin sürecinde kullanılacak olan yöntemlere, verilerin çözümü ve yorumlanmasına yer verilmiştir.

A- PROBLEM

Dünyada siyasi sınırların yeniden yapılanması, ticari blokların kurulması, ticaret anlaşmaları ve Dünya Ticaret Örgütünün kuruluşu ile yeni tüketici pazarlarının açılması, ihracatçı için yeni fırsatlar yaratmıştır. Daha ucuz, daha hızlı ve daha kaliteli üretim yapmak için yarışan rekabetçi üreticilerin ortaya çıkmasını sağlayan teknolojiye dünya genelinde ulaşılabilir olması dünya ekonomisini olumlu yönde etkilemiş, böylece günümüz ekonomisi küreselleşmiştir. Küreselleşen dünyada artık ekonomik sınırlar giderek genişlemektedir.

Tüm ekonomiler için ihracat artışı çok önemlidir. Normal koşullarda ihracat artışı daha çok üretmek, daha çok üretmek için daha çok yatırım yapmak ve dolayısıyla çok insan çalıştırmak ve döviz girdisi anlamını beraberinde getirmektedir.

İhracat ile Yabancı Sermaye ilişkisine bakıldığında, genel olarak ekonominin rekabet gücünü artıracak yeni ve katma değeri yüksek yatırımların yapılması anlamına gelmektedir. Böylece doğrudan yabancı sermayenin ülkeye çekilmesi büyük önem arz ederken yeni işletmelerin kurulması ve üretimin arttırılması dolayısıyla ihracat da artışın ortaya çıkması anlamına gelmektedir.

İhracat ile Döviz Kuru ilişkisine bakıldığında, döviz kuru değişkenliğinin ihracat hacmini negatif yönde etkilediği geniş çevrelerce desteklenmektedir. Döviz kurlarındaki değişkenliğin artması, gelecekte döviz kurlarında belirsizliğe neden olacaktır. Böylece döviz kurlarındaki değişkenlik bir risk oluşturacaktır. Öbür taraftan riskten kaçınma derecesinin döviz kuru belirsizliğinin ihracat üzerindeki etkilerini belirlemede önemli rol oynadığı savunulmaktadır. Sonuç olarak değişkenliğinin dış ticaret üzerindeki etkisi daha çok ampirik bir olaydır.

İhracat ile Faiz Oranı ilişkisine bakıldığında, yüksek faiz oranı, yüksek döviz kuru ile birlikte gerçekleşme eğilimlidir. Faiz oranlarının yükselmesi, döviz kurunu yükselterek ihracatı azaltma eğiliminde olduğu bilinmektedir.

İhracat ile Enflasyon arasındaki ilişkiye bakıldığında, enflasyon, iktisadi faaliyetin akışını etkilemekte, enflasyon hızı diğer ülkelerin enflasyon oranından fazla ise ihracatın tıkanacağı ve ithal mallarına rağbetin artacağı anlamına gelebilmektedir.

İhracat ile İthalat ilişkisi ise, ihracatın ve ithalatın aynı yönde hareket etmesi, bir başka deyişle ihracatın (ithalatın) artması durumunda ithalatın (ihracatın) da artması ya da benzer şekilde beraberce azalması yönünde olabilmektedir.

Bütün bu açıklamalarla birlikte bu çalışmada, ihracatı etkileyen faktörlerden Yabancı Sermaye, Döviz Kuru, Faiz Oranı, Enflasyon ve İthalat gibi makro değişkenlerin İhracat üzerindeki etkileri ekonometrik olarak analiz edilecektir.

B- AMAÇ

Bu araştırmada; İhracatın tanımından başlayarak sırasıyla ihracatı belirleyen makro değişkenlerden “Yabancı Sermaye, Döviz Kuru, Faiz Oranı, Enflasyon ve İthalat” değişkenleri tanımlanacak, bu değişkenlerin İhracat ile ilişkileri değerlendirilecek ve bu değişkenleri içeren ekonometrik model oluşturulup değişkenlerin ihracat üzerindeki etkileri ekonometrik olarak analiz edilecektir.

C- ÖNEM

İhracat yapmak, ülkelerin ve ülkelerde ki firmaların büyümesi ve rekabet gücünü artırması bakımından önem arz etmektedir. İhracat; satışların ve karların artmasına, dünya pazarlarındaki payın yükselmesine, satışta iç pazara olan bağımlılığın azaltılmasına, pazar dalgalanmalarını dengede tutmaya, fazla üretim kapasitesini satmaya, rekabet gücünü artırmaya, istihdam yaratmaya, dış ticaret açığının kapanmasına yardımcı olmaya yarayan çok önemli bir değişkendir. Bu çalışmada, bu önemli değişkeni belirleyen “Yabancı Sermaye, Döviz Kuru, Faiz Oranı, Enflasyon ve İthalat” gibi makro değişkenlerin ekonometrik analizi yapılacaktır.

D- SAYILTILAR

Bu araştırmada aşağıdaki sayıltılardan hareket edilecektir.

Araştırma tasarımı olarak istatistikî bir çalışma için zaman serileri kullanılacaktır.

Zaman serileri olarak Yabancı Sermaye, Döviz Kuru, Faiz Oranı, Enflasyon ve İthalat gibi makro değişkenlerin İhracata olan etkileri değerlendirilecektir.

E- SINIRLILIKLAR

Bilindiği gibi İhracata birçok değişken etki etmektedir. Ama bu çalışmada İhracatı etkileyen değişkenleri sınırlayabilmek için ‘‘Yabancı Sermaye, Dvız Kuru, Faiz Oranı, Enflasyon, İthalat’’ değişkenleri bu modelde yer alacaktır. Ayrıca modelde yer alacak değişkenlerin 1980-2007 yıllarına ait zaman serileri kullanılacaktır.

F- TANIMLAR

İhracat, bir malın veya değerın yürürlükteki ihracat mevzuatı ile Gümrük Mevzuatına uygun şekilde fiili ihracatının yapılması ve kambiyo mevzuatına göre bedelinin (bedelsiz ihracat hariç) yurda getirilmesi veyahut Müsteşarlıkça ihracat olarak kabul edilecek sair ıkışları ifade etmektedir (www.dokumanlar.com). İhracat, üretimi gerçekleştirilen bir malın o ülkenin mevzuatına uygun bir şekilde başka bir ülkeye gönderilip, bedelinin yurda getirilmesidir (www.odew.net).

Bir ülkede yerleşik bulunan kişilerin bir başka ülke sınırları içerisinde gelir elde etme amacıyla yaptıkları yatırımlara uluslararası yatırım veya yabancı sermaye yatırımı adı verilir. Bir ülke yerleşik kişisinin bir başka ülke yerleşik kişisine fon aktarması veya ondan fon alması ile ortaya çıkan olaya uluslararası sermaye akımı adı verilir (Seyidoğlu, 1998: 710).

Yabancı sermaye, ülkelerin doğal kaynaklarını kullanılabilir hale getirmek, üretim faktörlerini etkin bir şekilde değerlendirebilmek için gerekli olan, fakat ülke içi kaynaklar tarafından yeterli ölçüde sağlanamayan başka bir ülkeden ithalatın kaçınılmaz olduğu durumlarda ortaya çıkar. Daha geniş olarak bir ülkenin karşılığını sonradan ödemek üzere dış kaynaklardan elde edeceği ve ekonomik gücüne ekleyebileceği mali ya da teknolojik kaynaklar olarak tanımlanabilir. Yabancı sermaye bir ülkeye yardım için veya o ülkeyi kalkındırmak amacıyla değer, ticari çıkarları maksimize etmek amacıyla yapıldığını unutmamak gereklidir (Yüksel, 2001: 57).

Döviz kuru yabancı paranın, ulusal para cinsinden fiyatına denir. Diğer bir ifadeyle, iki milli para birimi arasındaki değişim oranıdır. Uluslararası piyasalarda mal ve hizmet alımı v.b. alışverişlerde kullanılan ödeme araçları döviz olarak adlandırılır. Burada şu soru akla gelebilir, bu alışverişlerde kullanılacak farklı ülkelere ait döviz değerleri, birbirleri karşısında hangi esasa göre belirlenecektir? Kur, ülkeler arasındaki fiyat seviyelerini birbirine bağlayarak fiyat ve maliyet karşılaştırmaları yapılmasına imkân sağlar. Döviz kuru olmasa ülkeler birbirlerinde üretilen mal ve hizmetlerin fiyat ve maliyetleri konusunda tamamen bilgisiz ve yabancı kalırlar. Döviz kuru bu yabancılık ve bilgisizliği ortadan kaldırır. İşte bu döviz değerlerini tespit eden, dövizin bir başka döviz ile değiştirilmesinde esas alınan orana döviz kuru denilmektedir. Başka bir deyişle, ulusal bir paranın diğer bir ulusal para cinsinden fiyatı bize döviz kurunu verir. Bu da, ulusal bir paranın değiştirilebileceği yabancı para miktarını gösterir (Oksay, 2001: 6).

Döviz Kuru, genellikle belli bir yabancı para birimi esas alınarak ifade edilir. Buna göre, döviz kuru, bir birim yabancı paranın değiştirilebildiği ulusal para miktarı biçiminde tanımlanır (Seyidoğlu, 1996: 289).

Faiz Oranı, herhangi bir fiyat gibi piyasada arz ve talep güçlerinin karşılıklı etkisiyle belirlenirken, para otoritelerinin geniş müdahalelerine konu olmuştur. Bu müdahaleler ya doğrudan ya da dolaylıdır. Günümüzde faiz oranları para politikası aktarma süreçlerinde araç, parasal ara amaç ve gösterge olarak önemli rol oynamakta, ekonomideki iç ve dış dengelerin oluşmasına katkıda bulunmaktadır (www.bilgilik.com). Faiz, üretim faktörleri arasında yer alan sermayenin geliri, diğer bir ifadeyle sermayeyi kiralamanın, kullanmanın bedeli ya da tasarrufların ödünç verilmesi karşılığında talep edilen veya alınan bedel olarak tanımlanmaktadır (Paya, 1998: 113).

İktisat kuramında en çok kabul gören enflasyon tanımı; fiyatlar genel düzeyinde yaşanan, sürekli ve önemli yükselmelere enflasyon denmektedir (Turhan, 2007: 4). Keynesgil ekonomistler ise enflasyonu, tam istihdamın olduğu bir ortamda toplam arza göre toplam talepte bir fazlalık olması durumu olarak açıklamaktadır (www.geocities.com).

İthalat, başka ülkelerde üretilmiş malların, ülkedeki alıcılar tarafından satın alınmasıdır. İhracatın karşıtıdır ve onunla birlikte bir ülkenin dış ticaret dengesini oluşturur. İthalat, özel ya da tüzel kişilerce, kamu iktisadi kuruluşları ya da devlet tarafından doğrudan yapılabilir (www.ekonomi.name).

BİRİNCİ BÖLÜM

1. İHRACAT VE İHRACAT PERFORMANSI

İhracat ile ilgili kavramsal bilgilerin yer aldığı bu bölümde sırasıyla ihracatın tanımından başlayarak, ihracatın önemi, ihracatın türleri, ihracat pazar giriş stratejileri ve Türkiye’de ihracat ve gelişim süreci açıklanmaya çalışılacaktır.

1.1. İhracatın Tanımı

Diğer adıyla “dış satım” olarak da ifade edilen ihracat; bir malın yürürlükteki ilgili mevzuata uygun şekilde, ihracat belgesine sahip olan gerçek veya tüzel kişi taciri tarafından yurt dışına fiilen satılması ve bedelinin yurda getirilmesidir (Hatipoğlu, 1994: 3). İhracat, bir malın veya değerın yürürlükteki ihracat mevzuatı ile Gümrük Mevzuatına uygun şekilde fiili ihracatının yapılması ve kambiyo mevzuatına göre bedelinin (bedelsiz ihracat hariç) yurda getirilmesi veya Müsteşarlıkça ihracat olarak kabul edilecek sair çıkışları ifade etmektedir (www.dokumanlar.com). İhracat, üretimi gerçekleştirilen bir malın o ülkenin mevzuatına uygun bir şekilde başka bir ülkeye gönderilip, bedelinin yurda getirilmesidir (www.odew.net).

1.2. İhracatın Önemi

Gelişmekte olan ülkelerde de, bütün ülkelerde olduğu gibi ekonomik büyümenin araçları ve kaynakları geniş bir araştırma ve tartışmaya konu olmuştur. Buna göre, bu ülkelerin önemli bir bölümü, ekonomide dışa bağımlılığın azaltılması ve yurtiçi sanayileşmeye dayanan ekonomik büyüme stratejisi olan ithal ikameci politikaları uzun süre benimsemiş ve uygulamışlardır. 1960'lı yıllardan itibaren uygulanan içe dönük büyüme yani ithal ikameci politikalar, ihracatı olumsuz yönde etkilemiştir. Bir ekonomin büyümesi için ihtiyaç duyulan döviz kaynağını sağlayamaması ve buna bağlı olarak ödemeler dengesinde meydana gelen olumsuzluklarla karşı karşıya kalması sonucu, ülkelerin ihracata dayanan bir büyüme politikasını benimsemesi gerektirdiği sonucunu ortaya koymuştur.

İhracatın öncülük ettiği büyüme veya dışa açık büyüme şeklinde ifade edilen bu politikaların sanayileşme ve kalkınma üzerine olumlu etki yaptığı yolundaki görüş, temelde klasik bir iktisatçı olan David Ricardo'nun karşılaştırmalı üstünlükler teorisinden kaynaklanmaktadır. Teoriye göre, uluslararası uzmanlaşma karşılaştırmalı üstünlüklerin temelidir. Buna göre uzmanlaşma ve işbölümü kıt kaynakların uluslararası alanda daha etkin dağılıma yol açarak ticarete giren ülkelere yarar sağlayacaktır. Bu yararların başında, gelir dağılımındaki gelişme ile birlikte reel gelirdeki artış meydana gelmektedir. Bütün bu ifadelerden anlaşılacağı üzere, ihracatta başarılı olan ülkelerin daha yüksek oranda milli gelir artışı sağladıkları görülmektedir (www.trforumuz.biz).

Ekonomi literatüründeki en önemli ve en kapsamlı konulardan birisi, “hızlı ve istikrarlı bir ekonomik kalkınma sürecinin nasıl gerçekleştirilebileceği” ile ilgilidir. Başka bir ifade ile “ekonomik büyüme oranının nasıl arttırılabileceği”dir. Bu sorunun çözümünde en kalıcı yollardan birisi, ihracatı arttırmaktır (Yiğidim ve Köse, 1997: 71).

Teorik olarak ihracatın büyümeye olumlu etki etmesi gerekir. İhracatın desteklenmesi, ihraç edilen malların üretiminin arttırılması yoluyla ekonomik büyümeyi doğrudan etkilemektedir, yani ihracattaki artış ekonomideki mal ve hizmetlerin üretimini de arttırmaktadır. Ayrıca ihracatın arttırılması, döviz gelirlerinin arttırılması yoluyla üretim imkanlarını arttırıcı yüksek kalitede mal ve hizmetlerin ithalatını sağlamaktadır. Kısaca, ihracatın, ölçek ekonomileri yaratarak, döviz sıkıntısını hafifleterek ve rekabeti geliştirerek verimliliği arttırdığı ve böylelikle ekonomik büyümeyi olumlu yönde etkilediği düşünülmektedir.

Gelişmekte olan ülkeler kalkınma ve sürekli yüksek bir büyüme oranını sağlayabilmek için gerekli olan yatırımları gerçekleştirebilmek amacı ile gelişmiş ülkelere ileri teknoloji, hammadde ve ara mal ithal etmek zorunda kalmaktadırlar. Bu durum gelişmekte olan ülkelerin dövize olan ihtiyacını ön plana çıkarmıştır. 1970’li yılların sonunda gerek uluslararası alanda yaşanan ekonomik gelişmeler gerekse Türkiye’deki ekonomik ve politik gelişmeler, ithal ikameci anlayışın sınırlarına gelindiğini göstermiş ve ülke 1979 yılının sonunda ekonomik krize girmiştir. Uygulamaya konulan politikalar, ithal ikameci anlayıştan ihracata yönelik büyüme

anlayışına yönelmeyi amaçlamıştır. Bu nedenle, ekonomik büyüme ve kalkınma için gerekli olan dövizin ihracat yoluyla elde edilmesi gerekliliğinin önemi anlaşılmıştır. Bu doğrultuda, döviz gelirlerini arttırmak için ihracat ve turizmin önemli bir rol oynayabileceği dikkate alınmıştır.

İhracatın ekonomik büyüme üzerindeki bazı önemli etkileri şöyle özetlenebilir: Birincisi; ihracat rekabeti artırır. Uluslararası piyasalarda artan rekabet, önemli kaynakların elde edilmesini, daha iyi yönetim ve daha büyük boyutlu girişimciliğin oluşmasını sağlamakta, ihracat dışı sektörlere dışsallıklar kazandırarak ve ekonomideki genel verimlilik düzeyini yükselterek etkili bir fiyat mekanizmasının oluşumuna katkıda bulunmaktadır. İkincisi; ihracat artışı, yeni teknolojilerin elde edilmesini ve yayılmasını sağlayarak ekonomik büyüme oranını artırmaktadır. Üçüncüsü; ihracat, yeni fırsatlar ortaya çıkararak rekabet avantajlarından yararlanma imkanları sağlamaktadır. İşgücü maliyetlerinin düşürülmesi, ulusal mallara olan dış talebin artması, bunun yeni yatırımları uyarması, böylece bu sektörlere daha çok yatırım yapılması, uzmanlaşma ve karşılaştırmalı üstünlüklerden yararlanma bu fırsatlara verilebilecek bazı örneklerdir. Dördüncü olarak; iç pazarı dar olan ekonomiler ancak ihracat yoluyla ekonomik ölçekte üretim yapma imkanlarını elde etmektedirler. Beşincisi; ihracatın artması, döviz girdilerini artırarak, dış ödemelerde kolaylık sağlamakta, böylece mal ve hizmet ithalatının artmasına imkan vermektedir. Ayrıca, ihracat artışı ulusal üretimi artırmada önemli rol oynayan çeşitli girdilerin ithalat kapasitesini genişleterek ekonomik büyümeye katkı sağlamaktadır (www.gedik.com).

Türkiye gibi gelişmekte olan ülkeler açısından ihracat, kalkınma sürecinde gereksinim duyulan yatırım ve ara malı ithalatını döviz darboğazına girmeden karşılamaya yardımcı olan bir işleve sahiptir. Diğer taraftan ihracat, ileri ve geri bağlantıları ile ekonominin diğer sektörlerini uyarır, istihdamı artırır ve uluslararası iş bölümüne uygun bir kaynak dağılımına fırsat vererek, ülke ve dünya refahının artmasına katkı sağlar. Zaten bugün, gelişmiş ülkelerin dünya ticaretinden aldıkları pay da ihracatın kalkınmada ne kadar önemli bir işleve sahip olduğunu açıkça göz önüne sermektedir (www.ekodialog.com).

1.3. İhracatın Türleri

İhracatın türleri; serbest ihracat, kayda bağlı ihracat ve özelliği olan ihracat olmak üzere üç ana başlık altında incelenebilir.

1.3.1. Serbest İhracat

Kanun, kararname veya uluslararası anlaşmalarla ihracı yasaklanmış veya belli bir merciinin iznine bağlı kalınmış ürünler grubunda ve İhracat Yönetmeliği ekindeki Kayda Bağlı Mallar listesinde yer almayan ürünlerin ihracı serbest ihracat kapsamındadır. Bu tür ihracatta, ihracatçılar ihracatçı birliklerine onaylattıkları gümrük beyannameleri ile birlikte doğrudan ihracatın yapılacağı gümrük idaresine başvurulmaktadır. Bu şekilde gerekli resmi işlemleri yaparak ihracatı gerçekleştirirler. Son yıllarda yaşanan ekonomik krizler nedeniyle birçok ülke ihracat için gerekli işlemleri azaltarak ihracatı kolaylaştırma yoluna gitmektedirler (TOBB / KOSGEB, 2002: 301).

1.3.2. Kayda Bağlı İhracat

Kayda bağlı ihracatta, ihracatçılar, gümrük beyannamesi (GB) ile birlikte kayıt için ilgili ihracatçı birliklerine müracaat ederler. Birlikler onayladıkları gümrük beyannamelerine kayıt açılmalarını yaparak, gümrük idarelerine bırakılmak üzere ihracatçıya verirler. İhracatçılar, birliklerce kayıt açıklaması düşülerek onaylanmış GB ile birlikte ihracatın yapılacağı gümrük idaresine müracaat ederler (www.verginet.net).

Kayda bağlı ihracat listesinde yer alan mallar özelliği itibarı ile ya sadece ihracatçı ülkede bulunmaktadır ya da dünyada kısıtlı olarak bulunan mal cinslerinden biridir (Melemen ve Arzova, 2000: 50).

1.3.3. Özelliği Olan İhracat

Uygulamada 8 çeşit özelliği olan ihracat vardır. Bunlar konsinye ihracat, kredili ihracat, bedelsiz ihracat, fuarlara katılım, ithal edilmiş malların ihracatı, transit, serbest bölgelere yapılan ihracat, kiralama yoluyla ihracat olarak sıralanabilir (www.verginet.net).

İstisnaları dışında yapılan her ihracatın döviz getirme süresi 180 gündür. Özelliği olan ihracatlarda ise döviz getirme süresi 180 günü aşmakta ya da farklı bir sürede döviz yurda getirilmektedir. Aynı zamanda özelliği olan ihracatlarda normal ihracat prosedürleri dışına çıkılır (Melemen ve Arzova, 2000: 50).

1.3.3.1. Konsinye İhracat

İhracata konu olan malın kesin satışının daha sonra yapılması koşulu ile dış alıcılara, komisyonculara, şube ve temsilciliklerine gönderilmesi şeklinde gerçekleşen ihracat biçimidir. Konsinye ihracat talepleri ilgili ihracatçı birliklerine yapılır. Madde veya ülke politikası açısından Dış Ticaret Müsteşarlığı (DTM)'nce getirilebilecek düzenlemeler kapsamındaki mallarla ilgili konsinye ihracat talepleri DTM'nin görüşü alındıktan sonra sonuçlandırılır. Konsinye ihracata izin verilmesi halinde ihracatçı birliklerince GB üzerine konsinye ihracat açıklaması düşülerek onaylanır. Bu şekilde onaylanan gümrük beyannamelerinin 90 gün içinde gümrük idaresine tevdi edilmesi gerekir. Konsinye olarak gönderilen malların fiili ihraç tarihinden itibaren 1 yıl içinde kesin satışının yapılması gerekir (Bedestenci ve Canitez, 2004: 13).

1.3.3.2. Kredili İhracat

Kredili İhracat, iki veya daha çok taraflı kredi anlaşmaları dışında kalmak kaydıyla, ihraç bedelinin "Türk Parası Kıymetini Koruma Mevzuatı"nda öngörülen süreleri aşmayacak şekilde yurda getirilmesine olanak tanıyan ihracat şeklidir. Kredili ihracatta süreler, tüketim mallarında 2 yılı, yatırım mallarında 5 yılı aşamaz. Kredili ihracat talepleri ile ilgili müracaatlar mal cinsi, ödeme planı ve ödeme süresini içeren

satış sözleşmesinin aslı ve Türkçe tercümesi ile birlikte ihracatçı birliklerine yapılır (www.verginet.net).

1.3.3.3. Bedelsiz İhracat

Bu ihracat şeklinde yapılan ihracatın bedeli resmi olarak yurtiçine getirilmez veya getirilmek zorunda değildir ya da nasıl getirildiği ispat edilmek zorunda değildir (Melemen ve Arzova, 2000: 51). Yabancı misyon mensuplarının, Türkiye’de çalışan yabancıların, yurtdışına hane nakli sureti ile gidecek Türk vatandaşlarının, daimi veya geçici görevle yurt dışına gönderilen kamu görevlilerinin, yabancı turistlerin ve yurt dışında ikamet eden Türk vatandaşlarının beraberinde götürdükleri, gönderecekleri veya adlarına gönderilecek eşya veya taşıtlar bedelsiz olarak ihraç edilecek mallar kapsamındadır. Bedelsiz ihracat talepleri “bedelsiz ihracat formu” doldurulmak suretiyle doğrudan gümrük idaresine veya ilgili ihracatçı birliğine yapılır (www.verginet.net).

1.3.3.4. Fuarlara Katılım

Türkiye’yi temsilen katılınacak fuar ve sergileri düzenleyecek organizatör firmalar, “yeterlilik belgesi” olarak, başvuru formunu doldurup, bağlı buldukları odaya onaylatarak DTM’ye müracaat ederek fuarlara katılırlar. Fuarda sergilenen ürünler satılmışsa bedelini, satılmazsa kendisini 90 gün içerisinde ülkeye geri getirmelidirler (Bedestenci ve Canıtez, 2004: 17).

1.3.3.5. İthal Edilmiş Malların İhracatı

Yabancı menşeli ve vergileri ödenmiş olan mallar teşvikten ve Katma Değer Vergisi (KDV) iadesinden faydalanmamak suretiyle başka bir ülkeye ihraç edilebilir.

1.3.3.6. Transit

Transit ticarete aracı banka izin verir. Transit ticareti yapabilmek için alış fiyatı ile satış fiyatı arasında lehte fark olmalıdır. Kambiyo açısından aradaki farkın yurt içine getirilmesi yeterlidir. Transit olarak bir ülkeden alınıp diğer ülkelere satılan mallardan fon veya vergi alınmaz (Melemen ve Arzova, 2000: 52).

1.3.3.7. Serbest Bölgelere Yapılan İhracat

Serbest bölgelere yapılan ihracat, ihracat mevzuatı hükümlerine tabidir. Serbest bölgeler, kurulmuş olduğu ülkenin milli sınırları içinde olmakla beraber gümrük hattı dışında bırakılan, ülkede geçerli olan dış ticaret ile diğer mali ve iktisadi alanlara yönelik devlet düzenlemelerinin uygulanmadığı veya kısmen uygulandığı ve ihracatın artırılması amacıyla ülkenin diğer kesimlerine kıyasla bazı sınai ve ticari faaliyetler için daha geniş teşviklerin tanındığı bölgedir (Öncü, 2002: 114).

1.3.3.8. Kiralama Yoluyla İhracat

Ticari kiralama yoluyla yapılan ihracatta malın belli bir süre için bedel karşılığında yurt dışına çıkarılması söz konusudur ve süresi 1 yıldır. Bu şekilde bir ihracata konu olan malın yurt dışında kesin satışına ilişkin talepler, ticari kiralama yoluyla yapılacak ihracat izninin bitiş tarihinden önce başvurmak koşuluyla, satış anlaşmasına istinaden DTM İhracat Genel Müdürlüğü tarafından sonuçlandırılır. Ticari kiralama yoluyla yurt dışına gönderilen malın kira bedelinin, izin süresinin sona ermesinden itibaren 30 gün içerisinde yurda getirilmesi gerekir. Bu şekildeki bir ihracatta malın kesin satışı durumunda ise, kesin satış faturasının tarihinden itibaren 30 gün içinde satış bedelinin yurda getirilmesi zorunludur (Bedestenci ve Camitez, 2004: 16).

1.4. İhracat Pazar Giriş Stratejileri

İhracat pazar giriş stratejileri; dolaylı ve doğrudan ihracat olmak üzere iki ana başlık altında incelenebilir.

1.4.1. Dolaylı İhracat

Bu tür ihracatta firma ürettiği ürünlerin ihracatını yurt içinde faaliyet gösteren çeşitli aracılar ile gerçekleştirmektedir. Uluslararası pazarlama faaliyetleri fazla olmayan, ihracata yeni başlamış bir firma genellikle dolaylı ihracatı tercih etmektedir. Firmanın ihracatı arttıkça dolaysız ihracata geçer. Dolaylı ihracatta dağıtım kanalları dolaysız ihracata oranla daha uzun olmaktadır. Üretici, tüketiciler ile doğrudan ilişki kuramamaktadır. Üretici ürünlerini kendi ülkesindeki aracılar ile yurt dışına gönderdiği için ürünlerini yurt dışında kimin aldığını, beğenip beğenmediğini bilememektedir. Bu durumda ürün, tutundurma, fiyat ve diğer pazarlama faaliyetlerinde kontrolü elinde tutamamaktadır. Bu olumsuzluklara rağmen ürününe yurt dışında müşteri bulabilmek için özel çaba harcamak, gerekli operasyon işlemlerini yapmak gibi faaliyetlerden doğabilecek maliyet ve harcamalardan kurtulmuş olmaktadır. Bu yüzden dolaylı ihracat genellikle sınırlı imkanları olan küçük veya orta boy işletmeler için daha uygun bir model olduğu söylenebilir. Dolaylı ihracatta yer alan aracılar oldukça çeşitli olmakla beraber aralarındaki farklar çok fazla değildir. Fakat farklı isimlerle anılmaları söz konusudur (Apaydın, 2003: 108).

1.4.1.1. Komisyoncular

İhracat yapmak isteyen üreticileri, yabancı alıcılarla bir komisyon karşılığında bir araya getirirler. Bu aracılar, hizmetleri karşılığında bir ücret ya da komisyon aldıkları için malların sahipliğini üstlenmezler. İhracat işlemleri ile ilgili finansal sorumluluk arz etmezler. Daha çok tüketim ürünlerini ihraç etmek isteyenler tarafından kullanılırlar.

İhracat komisyoncusu, pazardaki arz, talep ve yabancı müşterilerle ilgili bilgisi nedeniyle dış pazara açılmada ihracatçı açısından avantajlıdır. Pazarlama faaliyetleri sürekli olmayan özel ve mevsimlik ürünlerde tercih edilir. Finansal kaynakları sınırlı olarak dış pazara satış yapan ihracatçı firmalar tarafından da tercih edilebilir. Her türlü işlemin komisyoncu tarafından yerine getirilmesi ihracatçı firma için ihracatı oldukça basitleştirir (Uzman, 2002: 31).

1.4.1.2. Tüccarlar

İhracat pazarlamasında başlıca iki tür tüccardan yararlanılmaktadır. Bunlar; yerli tüccarlar ve yabancı uyruklu tüccarlardır.

1.4.1.2.1. Yerli Tüccarlar

Bu tür aracılar, ihracat yapan ülkenin yerli vatandaşlarıdır ve kendi hesaplarına çalışan kişi veya kuruluşlardır. Üretici firma için böyle bir aracıya satış, yurtiçi müşterisine satış ile aynı konumda değerlendirilebilir. Aracı yurt dışındaki ilişkilerini sürdürdüğü sürece, üretici de bu ilişkiden yararlanmaktadır. Ödeme, yurt içinde yapılacağı için üreticinin ürün bedelini yurt dışındaki müşteriden tahsis etmek, ürün pazarlaması ile ilgili problemlerle direkt ilgilenmek gibi bir sorumluluğu bulunmamaktadır. Eğer tüccar taşıma, sevkiyat gibi bazı lojistik işlemleri üreticinin yapmasını isterse, bu durumda ürünler direkt olarak üreticiden yurt dışındaki müşteriye gönderilmektedir. Böyle bir işlem mülkiyet bakımından dolaylı fiziki işlemler bakımından dolaysız ihracat olarak adlandırılmaktadır (Apaydın, 2003: 110).

1.4.1.2.2. Yabancı Uyruklu Tüccarlar

Genellikle ihracatçı firmadan kendi adına bir malı satın alarak, daha sonra bunu kendi ülkesindeki veya üçüncü bir ülkedeki müşterilerine satan tüccarlardır. Bunlar daha çok belli müşteriler için alım yaparlar. Yabancı ülkedeki özel veya kamu kesiminde büyük işletmeler için, onlar namına malı satın alan kişiler ya da kuruluşlar olabilirler. Bu faaliyetleri karşılığında temsil ettikleri kuruluşlardan bir ücret ya da

ödenek alırlar. İhracat yapan firma açısından riski düşük bir yöntemdir (Uzman, 2002: 31).

1.4.1.3. Temsilciler

Temsilciler yabancı ülkedeki kamu veya özel şirketler adına ürün satın alan üretici firmanın ülkesinde yerleşmiş olan kişi ve kuruluşlardır. Gerçekleştirdikleri işin karşılığında temsilcisi oldukları firmalardan belli bir ödenek alırlar. Bu tür aracılara satış, diğer aracılara olduğu gibi üretici firmanın yurt içindeki bir müşteriye ürün satışı gibi gerçekleşmektedir (Apaydın, 2003: 110).

1.4.1.4. İhracat Birlikleri ve Kooperatifler

İhracatçı kooperatifleri, ihracatçı firmaların gönüllü olarak üye oldukları kuruluşlardır. Dış pazarlarda üye ihracatçıların ürünlerinin pazarlanmasına yardımcı olurlar. En önemli yararı tekil bir firmanın özellikle finansman yönünden başaramayacağı işlemleri topluluk adına yapmalarıdır. Bu kuruluşlar üyelerin mallarını onlardan satın alıp yurtdışına satabilecekleri gibi, komisyoncu gibi üye ve yabancı müşteri arasında aracılık görevi de görebilirler. Taşıma ve ihracat ile ilgili formaliteleri de üyeleri adına yerine getirirler.

Özellikle büyük miktarlarda siparişlerde, tek başına karşılama yeteneğine sahip olmayan üyelerin ürünleri birleştirilerek, hem pazar fırsatları daha iyi değerlendirilmiş hem de fiyat açısından önemli bir pazarlık gücüne sahip olunur. Bu kuruluşlar ürünlerin pazarlanması dışında da üyelerine üretim aşamasında finansal yardım sağladıkları, girdileri büyük miktarlarda ve düşük maliyetlerle satın aldıkları görülmektedir (Uzman, 2002: 35).

1.4.1.5. Üretici Firmadan Bağımsız Sadece O Firmanın Ürünlerini Dışarı Satan İhracat Şirketi

İhracat potansiyeli büyük boyutlara ulaşan firmalar, üretici kimliği yanı sıra bağımsız bir ihracat şirketi de kurabilirler. Her ne kadar firma üretici firma tarafından kurulmuş olsa da ihracat, dolaylı ihracat olmaktadır. Ancak üretici firmanın bu şirket üzerindeki kontrolü oldukça fazla olmaktadır. Bu tür kuruluşların çıkış noktası ihracata gereken önemi göstermek ve katlı iadelerden yararlanmaktır (Apaydın, 2003: 111).

1.4.1.6. Birleşik İhracat Yönetim Firmaları

Bu aracı kurumlar genellikle birbirine rakip olmayan sınırlı sayıda firmaların belirli ürünlerini pazarlamaktadır. Yurt içinde faaliyet gösteren ürünlerini pazarladığı firmalardan bağımsız hareket eden firmalardır. Genellikle bir firmanın ürünlerini yurt dışına satmak amacıyla kurulurlar. Üretici ana firmadan bağımsız ihracat şirketlerinin diğer şirketlerin ürünlerinin ihracatını da üstlenerek bir birleşik ihracat yönetimi firmasına dönüştüğü görülmektedir. Bu firmalar özellikle ihracata yeni başlayan gelişmekte olan ülkeler açısından önemli kuruluşlardır.

Birleşik ihracat yönetimi firmaları daha geniş ve tam ürün hatlarını oluşturabilmekte ve dış pazarlardaki müşterilere satabilmektedir. İthalatçılar genellikle birbirini tamamlayan ürünleri aynı kaynaklardan sağlamayı sakıncalı ve yorucu bulup bir arada satın almak istemektedir. Birleşik ihracat yönetimi firmaları ise, çeşitli firmalardan birbirini tamamlayan ürünleri bir araya getirerek, tekil firmanın yararlanamayacağı bu fırsattan yararlanmaktadır.

Bu firmalar, ürünleri satın alıp yurt dışında satabildikleri gibi ihracat yapmak isteyen bir firmaya müşteri bulup komisyon da alabilirler. Üretici firma genellikle satın alanla doğrudan ilişkiye girmediği için firma birleşik ihracat yönetimi firması ile ilişkisini kestiğinde, yabancı müşterilerinin tümünü büyük olasılıkla kaybeder. Bazı ülkelerde bu firmalar üretici firmalara finansman açısından da yardımcı olmaktadır. Bu örgütler dış pazarlarda araştırmalar yaparak pazar koşulları hakkında bilgiler

toplayıp, bunları birlikte çalıştıkları firmalara aktararak özellikle üretim programlarının düzenlenmesine yardımcı olmaktadır (Apaydın, 2003: 111-112).

1.4.2. Doğrudan İhracat

Doğrudan ihracat, işletmenin hiçbir aracı kullanmadan tüm ihracat işlemlerinin kendisi tarafından yapılmasıdır. Doğrudan ihracatta şirket ihracatın tüm aşamalarını kontrol edebilmektedir, aracılara aşarak kar marjını arttırabilmektedir ve alıcılarla daha yakın ilişkiler kurabilmektedir. Ancak doğrudan ihracatta şirket daha fazla risk altındadır ve bu yüzden yönetim ihracata daha fazla odaklanmakta diğer görevlerini ihmal edebilmektedir.

Doğrudan ihracat ayrıca üreticinin nakliye ve uluslararası ödeme ayarlamaları, dokümantasyon ve işlemlerinin öğrenilmesini gerektirir. Böylece dolaylı ihracata nazaran doğrudan ihracat daha yüksek başlangıç maliyetleri, daha fazla bilgi gereksinimleri ve daha fazla riske katlanılmasını gerektirir. Dezavantajlarının bir diğeri, hükümetin gümrük tarifelerini yükseltmesi veya bazı ürünlerinin ev sahibi ülkede üretilmesini şart koşmasıdır. Olası bir başka sorun, ürünlere olan talebin fazlalığıdır. Bu durumda ihracat stratejisi nakliye masraflarından dolayı yerinde üretim stratejisine nazaran daha maliyetli olacaktır (Abilkhanov, 2003: 34).

1.4.2.1. Doğrudan İhracatta Yer Alan Çeşitli Aracılar

Doğrudan ihracatta dokuz farklı aracı yer almaktadır. Bunlar; ülke içi ihracat bölümleri, yurtdışı satış büroları, yurtdışı satış şirketleri, yurtdışında depolama kolaylığı sağlayan kuruluşlar, acenta ve distribütörler, gezici satışıçılar, ithalatçıları ve toptancıları, dış pazarlardaki perakendeciler ve e-ticarettir.

1.4.2.1.1. Ülke İçi İhracat Bölümleri

Üretici kendi ülkesindeki ihracat bölümüyle dolaysız ihracat yapabilir. Bu yurtdışındaki pazarlarla koordineli ve kontrollü çalışan bir bölümdür. Bu bölümle işbirliği yapan üç tip aracı vardır:

- . İhracat bölümüne bağımlı olan
- . İhracat bölümüne bağımlı olmayan
- . İhracat satışına yardımcı olan

İhracat bölümüne bağımlı olan aracı tipi basit bir yapıya sahiptir. Uluslararası pazarlamanın reklamcılık, tedarik, kredi gibi konuları ile uğraşan ihracat satış yöneticisinin kullandığı bir aracıdır. İhracat bölümüne bağlı olan aracının temel avantajı basitliği, ekonomikliği ve esnek bir yapıya sahip olmasıdır. İhracat bölümüne bağımlı olmayan aracı ise satışları ulaşabileceği maksimum noktaya yükseltmek, organizasyonu ihtiyaç duyulan bir yere getirmek için kullanılır. Kendi kendisini idare eden bir yapısı vardır. Fonksiyon, müşteri, mamul veya bölge esasına dayalı olarak kurulabilir. Uluslararası ve bölgesel olanlar arasında anlaşmazlık olması ihtimali yoktur. İhracat faaliyetleri zaman kaybetmeksizin izlenebilir ve yer açısından esnek bir yapıya sahiptir. İhracat satışlarına yardımcı olan aracı ise ev sahibi şirket tarafından kontrol edilir (Karafakioğlu, 1990: 393).

1.4.2.1.2. Yurtdışı Satış Büroları

Bu bürolar dış pazarlarda dağıtım ve tutundurma ile ilgili faaliyetleri yürütürler ve üretici firma ile dış pazardaki dağıtım kanalları arasında bir köprü görevi görürler. Bu kuruluşların genellikle ana üretici firmadan sağladıkları malları yavaş yavaş tüketicilere, distribütörlere, acentalara, toptancı veya perakendecilere aktardıkları görülür (Karafakioğlu, 1990: 394).

1.4.2.1.3. Yurtdışı Satış Şirketleri

Bu şirketler satış büroları gibi faaliyet gösterirler. Ancak ayrı ve bağımsız bir yönetime sahip olup karlılıklarından kendileri sorumludur. Bu şirketlerin sermayesinin tümüne ihracat yapan üretici ana şirket sahip olabileceği gibi, satış şirketi yabancı sermayedarlarla kurulmuş bir ortaklık olabilir.

Genellikle fonksiyonları benzer olan satış büroları yerine bağımsız yurtdışı satış şirketlerinin kurulmasının temel nedeni vergilendirme açısından ana şirkete sağladıkları avantajlardır. Bu şirketlerin genellikle ihracatı belirli bir düzeye ulaşmış firmalarca kurulduğu görülür. Çünkü bunların giderleri satış bürolarına göre çok daha fazladır (Karafakioğlu, 1990: 394).

1.4.2.1.4. Yurtdışında Depolama Kolaylığı Sağlayan Kuruluşlar

Bir üretici için yurtdışı pazarda envanter ve bakım gerekli olduğunda kullanılır. Tek bir pazar bölgesi için gerekli değildir. Gerçekte çoğu üretici lojistik ve fiziksel dağıtım ile ilgili sorunlar için bu tür merkez dağıtım noktaları oluşturur ve depolama kolaylığı sağlayan kuruluşlardan faydalanırlar (Tek, 1999: 270).

1.4.2.1.5. Acenta ve Distribütörler

Uluslararası pazarlamada dış pazarlara atılan ilk adımın acenta ve distribütörler vasıtası ile olduğu görülür. Bağımsız satış büroları ve satış şirketleri ise daha sonraları kurulmuştur. Nitekim distribütörler bugün de gelişmiş ülke ihracatçılarının yaygın olarak kullandıkları bir dağıtım kanalıdır.

Distribütör tacir bir aracı olup firmanın bir müşterisidir. Kendisi ile çalışan ihracatçı firmanın mallarını kendi hesabına satın alır ve ülkesinde satar. Acenta ihracatçı bir şirketin müşterisi değildir, ondan mal satın almaz. Acenta ihracatçı firmaya kendi ülkesinde müşteriler temin eder ve satış üzerinden bir komisyon alır. Yurtiçi

komisyonculara benzeyen bir satış temsilcisidir. Distribütörler ise belirli bir kar marjı ile faaliyet gösterirler.

Distribütörler ve acentalar yabancı pazarlara giren bu pazarlardaki satış hacimleri henüz büyük olmayan firmalar için uygun dağıtım kanallarıdır. Zamanla satışlar artarsa firma yurtdışında bir satış bürosu veya şirketi açabilir; koşullar elveriyor veya gerektiriyorsa orada üretim yoluna da gidebilir. Ancak özellikle politik ortamın çalkantılı ve emniyet vermediği dış pazarlarda dış yatırımlar yerine riski az olan distribütör ve acentaların kullanılması daha uygun bir yol olacaktır (Tek,1999: 270).

1.4.2.1.6. Gezici Satışçılar

Yurtdışında firmanın mallarını pazarlamaya çalışan, bu amaçla yurtdışına sürekli geziler yapan bir firma görevlisidir. Gezici satışçının temel görevi sipariş yaratmaktır. Bu nedenle bu tür satışçıları kullanan firmaların pasif bir ihracat anlayışını aşarak daha aktif bir pazarlama anlayışına doğru adım atmakta oldukları söylenebilir.

Gezici satıcının üç temel görevi vardır (Karafakioğlu, 2000: 201): a) Malla ilgili bilgilerin müşteriye aktarılması, siparişlerin yaratılması ve satışların yapılması, b) Firmanın dış ülkelerde tanıtılması, marka imajının yaratılması, c) Bilgi toplama ve iletmedir.

1.4.2.1.7. İthalatçılar ve Toptancılar

İhracatçı bir firma satışlarını doğrudan doğruya yabancı ülkedeki bir ihracatçıya veya bir toptancıya da yapabilir. Bu durumda o noktaya kadar ihracat dolaysız bir biçimde yapılmış olacaktır. Ancak bundan sonra dağıtım kanalının kontrolü ihracatçı firma için çok güçtür (Karafakioğlu, 2000: 201).

1.4.2.1.8. Dış Pazarlardaki Perakendeciler

Özellikle son yıllarda birçok batı ülkesinde bazı perakendeci kuruluşların giderek geliştiği ve güçlendiği görülmektedir. Süpermarket ve departmanlı mağazaların tipik örneklerini oluşturduğu bu kuruluşlarda binlerce mal satılmaktadır.

Şüphesiz e-ticaret klasik perakendeciliği tümü ile yok edemez. Ancak önemli bir rakip oluşturduğu da yadsınamaz. Uluslararası pazarlama faaliyetlerine katılan firmalar bu yeni kanal alternatifinden mümkün olduğunca yararlanmalıdır. Özellikle kimyevi maddeler gibi standart ürünlerde e-ticaret çok daha hızlı bir biçimde kabul görmekte ve kullanılmaktadır (Karafakioğlu, 2000:201).

Perakendecilik, mal ve hizmetlerin doğrudan doğruya son tüketicilere pazarlanması ile ilgili etkinlikler bütünüdür. Perakende satış ise satışı yapılan madde ve malzemenin aynen veya işlendikten sonra satışını yapan kimseler dışındakilere satılmasıdır. Perakendeci doğru malı, doğru miktarda, doğru fiyattan, doğru zamanda ve doğru yerde bulundurmalıdır. Perakende satış ya da perakende pazarlama doğrudan fabrikadan tüketiciye, fabrika mağazaları aracılığıyla, yurtiçi veya yurtdışı postayla v.b. yollarla mağazalı veya mağazasız yollarla yapılabilir. Perakendecilikte önemli olan son tüketiciye ulaşmaktır (Tek, 1999: 609).

1.4.2.1.9. E-Ticaret

Son yıllarda internet kullanımının yaygınlaşması ile gerek ulusal gerekse uluslararası pazarlarda e-ticaret klasik toptancılık ve perakendeciliğe karşı önemli bir alternatif ve rakip oluşturmaktadır. E-ticaretin geliştirilmesi sadece toptancılık ve perakendecilik üzerinde değil, taşıma ve depolama alanlarında da önemli etkiler doğuracaktır. E-ticaret bir yandan hızlı teslim sağlayan taşımacılar sayesinde gerçekleşebilirken, belirli bir lojistik altyapısını gerektiren bu yeni ticaret şeklinin bu sektörler üzerinde de önemli etkileri olmaktadır (Kozlu, 1995: 115).

1.5. Türkiye’de İhracat ve Gelişim Süreci

Türkiye’de ihracat ve gelişim süreci; Atatürk döneminde ihracat, ikinci dünya savaşı döneminde ihracat, 1946-1960 dönemi arasındaki ihracat, planlı döneme geçişle birlikte Türkiye ihracatı ve 1980-2007 yılları arasında Türkiye’de ihracat olmak üzere beş başlık altında incelenecektir.

1.5.1. Atatürk Döneminde İhracat (1923-1939 Dönemi)

Yeni Türkiye Cumhuriyetinin ilk yıllarına bakıldığında, sınai ve ticari altyapı bakımından Osmanlı’dan pek de parlak olmayan bir miras devraldığı görülmektedir. Osmanlı İmparatorluğu döneminde Türkler daha çok askerlik ve bürokrasi alanlarında faaliyet göstermişler, sanayi ve ticaret ile fazla ilgilenmemişlerdir.

Her şeye rağmen 19. yüzyılın başlarında Osmanlı imparatorluğunda ufak atölyelerde icra edilen ve loncalar halinde örgütlenmiş bir sanayiinin mevcut olduğu görülmektedir. Pamuk ipliği, bez, ipekli kumaş ihracını gerçekleştiren bu sanayi, özellikle tanzimattan sonra çökmüştür. Cumhuriyetin ilk yıllarına kadar, dış ticaret hammadde ihraç eden, mamul madde ithal eden bir yapıda oluşmuştur.

1923 yılına gelindiğinde uzun süren savaşların sonunda sanayiinin büyük çoğunluğu İzmir ve İstanbul çevresinde bulunduğundan, büyük hasara uğramıştır. Bunlara ek olarak, fiziki altyapının durumu da ticaret ve ekonominin gelişimi açısından yeterli değildir.

Ticaret ve sanayi alanındaki bu olumsuz manzaraya paralel olarak Lozan Antlaşmasının dış ticaret rejimi ile ilgili bölümleri de genç Cumhuriyetin karşı karşıya bulunduğu bir diğer sorunu oluşturmaktaydı. Zira Türkiye, dış ticaret alanında 1929 yılına kadar Osmanlı Döneminde belirlenen Gümrük Tarifelerini uygulamak zorunda kalmıştır. "Ulusal ekonomi" yaratma amacı doğrultusunda, ilk kez 1929 yılında ulusal bir gümrük tarifesi uygulamaya konulmuştur.

Cumhuriyetin kuruluşunun ilk yıllarında, İzmir İktisat Kongresi'nde alınan kararlar doğrultusunda Türkiye Cumhuriyeti liberal sayılabilecek bir ekonomi politikası izlemeye çalışmış, ekonomik kalkınmayı özel sektör vasıtasıyla gerçekleştirmeye çalışmış ve bu arada yabancı sermayeye de olumsuz bir tavır takınılmamıştır.

1923 yılında ihracat 50.8 milyon dolar, ithalat ise 86.9 milyon dolar iken bu rakamlar 1930 yılında sırasıyla ihracat 71.4 milyon dolara yükselmiş, ithalat ise 69.5 milyon dolar düzeyine düşmüştür. Bu dönemde 1930 yılı hariç olmak üzere tüm yıllarda dış ticaret dengesi sürekli açık vermiştir.

İhracatın sektörel dağılımına bakıldığında ise, tarımsal ürünlerin payının % 86 gibi çok yüksek bir düzeyde olduğu, sanayi mallarının payının ise % 8.6 olarak gerçekleştiği görülmektedir. İhraç ürünlerimizin tamamına yakın bölümünü yaprak tütün, çekirdeksiz üzüm, pamuk, fındık, zeytinyağı, tiftik, gülyacı oluşturmuştur.

Bu dönemde dış ticaretin ülke bazında dağılımına bakıldığında bugüne benzer bir tablo ile karşılaşmaktadır. İhracatımızda ilk sıralarda yer alan ülkelerin büyük oranda bugünkü durum ile örtüştüğü görülmektedir. İhracatımızda ilk sıralarda yer alan ülkeler sırasıyla; İngiltere, İtalya, Fransa, Almanya ve Amerika Birleşik Devletleri (ABD) olmuştur. Dönem sonlarına doğru Almanya'nın dış ticaretimizdeki payının yükselmeye başladığı görülmektedir.

Yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin genel ekonomi ve dış ticaret politikalarında radikal değişikliklere gitmesi, 1929 yılından sonraya rastlamaktadır. 1929 yılından itibaren ithalatta gümrük vergisi uygulama hakkının doğması ve 1929 Dünya Ekonomik Buhranı'nın da etkisiyle, uzun bir süre tamamen "korumacı ve müdahaleci" bir Dış Ticaret Rejimi uygulanmaya başlamıştır. Bu dönem içinde, ekonomi politikasının temel hedefi, kendi kendine yeterli bir ekonomik yapı oluşturmak olarak belirlenmiş, ihracat ekonomik hedefler arasındaki öncelik sıralamasında daha geride kalmıştır. Söz konusu dönemde, iç piyasaların temel ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik ve hammaddesi yurtiçinden sağlanabilen endüstriler kurulmaya çalışılmış ve bu endüstriler yüksek gümrük tarifeleri ve kambiyo denetim uygulamaları ile korunmuştur.

1933-1938 dönemi hızlı bir sanayileşme ve inşa dönemidir. Devletin fabrika kurmak ve işletmek suretiyle ekonomik hayata aktif müdahalesi olmuştur. Devlet ekonomiye 5 Yıllık Ekonomik Planlarla müdahale etmiştir. 1933-37 yılları arasında 1. Beş Yıllık Sanayi Planı uygulanmıştır. Ancak, İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı hazırlanmasına rağmen, ikinci dünya savaşının çıkması üzerine uygulanamamıştır.

Bu dönemde ihracat da dahil olmak üzere dış ticaret ve dış ekonomik ilişkiler, 1930 tarihinde çıkarılan 1567 sayılı Türk Parasının Kıymetini Koruma Kanunu, yine aynı tarihli 1705 sayılı “Ticarette Tağşişin Men’i ve İhracatın Murakabesi ve Korunması Hakkındaki Kanun” ile kontrol altına alınmıştır. Ayrıca, dış ticarete örgütlenme gereğinden hareketle Atatürk’ün imzasıyla “Doğu ve Cenub Vilayetleri Mıntıkası Canlı Hayvan İhracatçıları Birliği T.A.Ş.” kurulmuştur (www.dtm.gov.tr).

Tablo. 1: Atatürk Dönemi Dış Ticaret Verileri (Milyon TL.)

Yıl	İhracat	İthalat	Açık (-) veya Fazla (+)
1923	51	87	-36
1924	82	101	-19
1925	103	129	-26
1926	96	124	-28
1927	81	108	-27
1928	88	114	-26
1929	75	124	-49
1930	71	70	1
1931	60	60	0
1932	48	41	7
1933	58	45	13
1934	73	69	4
1935	76	71	5
1936	94	74	20
1937	109	91	18
1938	115	119	-4
1939	100	93	7

Kaynak: www.dtm.gov.tr (03.02.2008).

1.5.2. İkinci Dünya Savaşı Döneminde İhracat (1940-1945)

İkinci Dünya Savaşı'na katılmamasına rağmen, Türkiye savaşın etkilerini hissetmiş ve devlet savaş ekonomisi tedbirleri almıştır. Ekonomi politikaları genelde mal darlıklarını ve fiyat artışlarını frenleme ve sosyal adaletsizlikleri düzeltme yönünde olmuştur. 1940 yılında çıkarılan Milli Koruma Kanunu bu uygulamaların bir sonucu olmuştur (Fırat, 2004: 11).

Hükümete geniş yetkiler veren Milli Koruma Kanunu ile mal kıtlıklarının doğurduğu sıkıntıları yok etmek ve bu durumdan faydalanarak aşırı kazanç sağlanmasını önlemek amaçlanmaktadır. Kanun ile sanayi kuruluşlarının hangi ürünleri ne miktarda üretecekleri, tarımda çiftçilerin hangi ürünleri yetiştirecekleri gibi konular düzenlenmiştir. Bu dönemde alınan tedbirlerden bir diğeri de 1942 yılında konulan Varlık Vergisidir. Yasa olağanüstü koşullar nedeniyle bir defaya mahsus çıkarılmıştır (Tokgöz, 2001: 113).

Bu yıllarda ihracat ve döviz rezervlerindeki artışa karşın, tarım ve sanayi sektörlerindeki üretim yetersiz kalmış ve milli gelir ile kişi başına gelir önemli ölçüde azalmıştır. 1930'lu yıllarda uygulanan politikalar sonucu, esasen bir hayli daralmış bulunan ithalat, dolayısıyla hammadde, ara malı ve yatırım malı biçimindeki üretim girdilerinin daralması ve faal nüfusun önemli bir bölümünün silah altına alınması sonucunda, 1940-1945 dönemi, tüm üretken sektörlerin ve milli gelirin daraldığı yıllar olarak kabul edilir (Boratav, 2003: 86).

1.5.3. 1946-1960 Dönemi Arasında Türkiye İhracatı

2. Dünya Savaşı sonrasında, uluslararası ticareti serbestleştirme çabalarına paralel olarak Türkiye'de dış ticaret alanında bazı önemli adımlar atılmıştır. 1946 yılında Türk Lirası (TL) % 116 oranında devalüe edilmiş (1 \$= 2.80 TL), ithalattaki sınırlamalar azaltılmış, 1947 yılında Dünya Bankası, Uluslararası Para Fonu (IMF), Avrupa Ekonomik İşbirliği Örgütü ve Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşmasına taraf olunmuş ve 1949 yılında yeni bir Gümrük Kanunu yürürlüğe konulmuştur.

1946 yılına kadar (1938 yılı hariç) dış ticaret dengesinin fazla verdiği görülmektedir. Ancak, yapılan devalüasyona rağmen, ithal sınırlamalarının kaldırılması ve ihraç mallarımızın arz esnekliğinin düşük olması nedeniyle 1947 yılından başlamak üzere dış ticaret dengesi açık vermeye başlamıştır.

1950'li yılların başında, politik hayatta ve dünya ekonomi konjonktüründe yaşanan gelişmelere de bağlı olarak daha liberal bir dış ticaret politikası izlenmeye başlanmıştır. Bu serbestleşme ve dışa açılma çabaları sonucunda 1950-52 yılları arasında ithalat % 65 oranında libere edilmiştir. Dış ticaret alanında 1953 yılına kadar devam eden bu süreç, baş gösteren döviz sıkıntısı nedeniyle bu tarihten itibaren yavaş yavaş terk edilmeye başlamıştır. 1950'li yılların başında yapılan liberalizasyon ithalatın, tarımsal ürünlerin üretiminde görülen artış ise ihracatın artmasında etkili olmuştur. Ancak, 1953 yılından sonra alınmaya başlayan tedbirler neticesinde ithalat dönem sonuna kadar devamlı düşmüş, ancak bu dönemde dış ticaret dengesi sürekli açık vermeye devam etmiştir.

Nitekim dış ticaret açığının sürekli artması neticesinde, 1958 yılından sonra bazı istikrar tedbirleri alınmış, büyük oranlı bir devalüasyonla birlikte ithalat, tarife ve miktar kısıtlamalarıyla kontrol altına alınmaya çalışılmıştır. 1957 yılında 345 milyon dolar seviyesine kadar yükselen ihracat, tarımsal gelişmenin durması, yükselen iç fiyatlara rağmen sabit kur politikasının sürdürülmesi ve sübvansiyon politikalarının ihracatı caydırıcı şekilde uygulanması neticesinde, 1958 yılında 247 milyon dolar seviyesine gerilemiştir. Bu dönemin temel özellikleri; kronik dış açık, geniş çapta hava şartlarına bağımlı bir ihracat ve dış yardım ve kredi imkanlarıyla sınırlanan ithalat hacmi olarak özetlenebilir. Bu dönemde ihracatın % 70 kadarını tarımsal mallar oluşturmuştur. Belli başlı ihraç ürünlerimiz ise; tütün, fındık, kuru meyveler, pamuk ve tahıl gibi hammadde niteliğinde tarımsal ürünlerden oluşmaktadır (www.dtm.gov.tr).

Tablo.2: Dış Ticaret Verileri: 1940-1960 (Milyon \$)

Yıllar	İhracat (Milyon \$)	İthalat (Milyon \$)	Dış Ticaret Dengesi (Milyon \$)
1940	81	50	+31
1941	91	55	+36
1942	126	113	+13
1943	197	155	+42
1944	178	126	+52
1945	168	97	+71
1946	215	119	+96
1947	223	245	-22
1948	197	275	-78
1949	248	290	-42
1950	263	286	-23
1951	314	402	-88
1952	363	556	-193
1953	396	533	-137
1954	335	478	-143
1955	313	498	-185
1956	305	407	-102
1957	345	397	-52
1958	247	315	-68
1959	354	470	-116
1960	321	468	-147

Kaynak: www.ceterisparibus.net (03.02.2008).

1.5.4. Planlı Döneme Geçişle Birlikte Türkiye İhracatı (1960-1980 Dönemi)

1950'lerden itibaren adı geçen "planlama" kelimesi 1960'larla uygulanma imkanı bulmuştur. Bu dönemde Türkiye İthal ikameci, yerli sanayiye korumayı ve geliştirmeyi amaçlayan bir dış ticaret politikası takip etmiştir. Planlı kalkınma döneminde dış ödemeler dengesinin 15 yıl içinde sağlanması amaçlanmış olmasına rağmen uygulanan "ithal ikameci sanayileşme politikası" buna imkan vermemiş ve bu politikaya rağmen ihraç mallarındaki tarım ürünlerine dayalı geleneksel yapı bozulmamıştır (Şahin, 2002: 161).

Tablo.3: Dönemler İtibariyle İhracatın Oransal Bileşimi

	1963-1967	1968-1972	1973-1977
Toplam İhracat (Milyon Dolar)	2255.4	3048.3	8420.8
Tarım Ürünleri %	79.3	74.2	60.2
Madenler %	4.0	5.9	5.6
Sınai Ürünler %	16.7	19.7	34.2
	100.0	100.0	100.0

Kaynak: Şahin, H., (2002), Türkiye Ekonomisi, Bursa: Ezgi Kitabevi, s.174

İlk üç plan döneminde ihracatın yapısındaki değişimler tablodan izlenebilir. Örneğin ilk plan döneminde tarım ürünlerinin ihracat içindeki payı %79.3 iken, üçüncü plan döneminde bu oran %60.2'e düşmüştür. Aynı tarihlerde sınai ürünlerinin oranı %16.7'den %34.2'ye yükselmiştir. 1970'lerin ikinci yarısında tahıl ihracatı toplam ihracat gelirlerinin ortalama %10'unu temin eder duruma gelmişti ve süreklilik kazanmıştı (Şahin, 2002: 174).

1970'li yıllara gelindiğinde, Türkiye'nin, döviz darboğazının neden olduğu bir ekonomik bunalımın içinde olduğu görülmektedir. Devalüasyon beklentisi 1960'ların ortalarında var olmasına rağmen dış güçlerin baskısıyla ancak 1970'de bir dizi önlemler paketiyle gerçekleştirilmiştir. Pakette yer alan önlemler arasında ihracatı özendirmeye yönelik vergi indirimleri ve kredi kolaylıkları da bulunmaktaydı (Şahin, 2002:175).

1970'li yılların başında ve sonlarında görülen iki büyük petrol krizi Türkiye'yi de olumsuz yönde etkilemiş ve ihracat gelirinin büyük bir kısmı ancak petrol ithalatını karşılayacak düzeye gelmiştir. Ayrıca, 1974 yılı Kıbrıs Barış Harekatı sonrasında, ABD'nin ülkemize ambargo koyması dış ticaretimizi olumsuz yönde etkilemiştir. 1970'li yılların sonunda ödemeler dengesindeki açık büyümüş, ekonomik ve siyasi istikrarsızlık artmış, döviz darboğazı nedeniyle üretim durma noktasına gelmiştir.

3. Beş Yıllık Planın da uygulandığı bu dönemde, ithalat hızla artarken, ihracat fazla bir gelişme gösterememiştir. 1971 yılında ithalatımız, 1973 yılında ise ihracatımız ilk kez 1 milyar doları aşmıştır. İhracatın mal gruplarına bakıldığında, tarım ürünleri ilk sıralarda yer alırken, sanayi ürünlerinin payında belli bir yükselme yaşandığı ve % 27'ler düzeyine yükseldiği görülmektedir (www.dtm.gov.tr).

Dönemin hükümetleri, yaşanan bu ekonomik bunalımlardan çıkabilmek için 1978 ve 1979'da iki tane istikrar programı uygulamışlardır. Bu programlar içinde ihracat ile ilgili olarak; ithalatın kısıtlanması ve ihracatın artırılması ile cari işlemler bilançosu açıkları azaltılacak ve Gayri Safi Milli Hasıla (GSMH)'nin % 4'üne çekilecekti. İhracatın artırılması, vergi iadesi, vergi indirimi yolu ile gerçekleşecektir maddesi yer almaktaydı (Şahin, 2002:175).

1.5.5. 1980-2007 Yılları Arasında Türkiye'de İhracat

1980 yılı Türk ekonomisi ve dış ticaret politikaları açısından çok önemli bir dönüm noktasıdır. 1970'li yıllarda yaşanan 2 petrol krizi sonrasında dünya ekonomisinde baş gösteren olumsuz gelişmelere paralel olarak Türkiye ekonomisinde de yaşanmaya başlayan sorunlar, radikal kararların alınmasını kaçınılmaz hale getirmiştir. Buna bağlı olarak azınlık hükümeti 24 Ocak 1980'de ülkenin kaderini yeniden çizecek kararlar almış ve uygulamaya koymuştur. "İstikrar" önlemleri çerçevesinde 1980 yılında ihracatı arttırmak için öncelikle devalüasyon uygulamasına başvuruldu. 24 Ocak 1980'de TL. %32.7 oranında devalüe edildi. Bu tarihten itibaren, %5'i geçmeyen mini devalüasyonlara devam edildi. 1 Mayıs 1981'den sonra ise döviz kurları günlük olarak ilan edildi. Bu politikanın temel amacı ihracat gelirlerini arttırmaktı. İhracatı arttırmak için kur politikası dışında vergi iadesi, döviz tahsisi, gümrük muafiyetli ithalat kolaylığı, döviz transferinde öncelik ve ihracat kredileri gibi bir dizi tedbirler uygulandı. İhracatın büyük ölçekli sermaye şirketleri aracılığı ile yapılması teşvik edildi. Böylece Türkiye'nin uluslararası piyasalarda rekabet şansının artırılacağı varsayılmıştır. Bu teşvikler sonucu ihracat hem değer olarak arttı hem de ürün bileşimi esaslı şekilde değişti (Şahin, 2002: 332-334).

Tablo.4: 1980-2007 Arası İhracat, İthalat (Milyon \$) ve Karşılama Oranı

Yıllar	İhracat	İthalat	İhracatın İthalatı Karşılama Oranı (%)
1980	2.910	7.909	36.8
1981	4.703	8.933	52.6
1982	5.746	8.843	64.9
1983	5.728	9.235	62.0
1984	7.134	10.757	66.3
1985	7.968	11.343	70.2
1986	7.457	11.105	67.1
1987	10.190	14.158	72.0
1988	11.664	14.335	81.3
1989	11.627	15.792	73.6
1990	12.960	22.302	58.1
1991	13.593	21.047	64.5
1992	14.715	22.871	64.3
1993	15.345	29.428	52.1
1994	18.106	23.270	77.8
1995	21.637	35.709	60.6
1996	23.224	43.627	53.2
1997	26.261	48.559	54.1
1998	26.974	45.921	58.7
1999	26.587	40.671	65.4
2000	27.775	54.503	51.0
2001	31.334	41.399	75.7
2002	36.059	51.554	69.9
2003	47.252	69.340	68.1
2004	63.120	97.540	64.7
2005	73.476	116.553	63.0
2006	85.534	139.536	61.0
2007	107.184	170.048	63.0

Kaynak: www.tuik.gov.tr (03.02.2008).

İhracata dayalı kalkınma stratejisi ile birlikte, ülke ekonomisinde mevcut bulunan atıl kapasiteler ihracata yönlendirilmiş, ülkemiz dış ticaret hacmi ve özellikle ihracatta önemli artışlar gerçekleştirmiştir. Bu çerçevede 1980 yılında 2.9 milyar dolar olan ihracat 2007 yılı sonunda 107 milyar dolar, 7.9 milyar dolar olan ithalat ise 170 milyar dolar seviyelerine çıkmıştır.

Türkiye'nin dünya ile olan dış ticareti, ekonomisindeki yapısal değişmeye paralel biçimde sürekli olarak Ortadoğu Ekonomik Devletler Birliği (OECD) lehine bir yükseliş kaydetmiştir. Türkiye'nin toplam ihracatının yüzde 50 civarındaki bölümü

Avrupa Birliği ÷lkelerine yapmaktadır. İslam ÷lkeleri ile olan ihracat hacminde ise dalgalanmalar meydana gelmiş, nitekim 1980'li yıllarda bu ÷lkelere yapılan ihracatın payı yüzde 40 düzeyinde iken son yıllarda bu oran yüzde 16-18 düzeyinde kalmıştır. OECD ve İslam ÷lkeleri dışında kalan Uzak Doğu ve eski sosyalist ÷lkeler ile olan ihracat, büyük artış göstererek yüzde 6 seviyelerinden yüzde 20 seviyelerine çıkmıştır (Tablo5).

Tablo.5: İhracatın ÷lke Grupları Bazında Dağılımı

Yıllar	OECD ÷lkeleri		İslam ÷lkeleri		Diğer ÷lkeler		Toplam İhracat
	Bin (\$)	Payı (%)	Bin (\$)	Payı (%)	Bin (\$)	Payı (%)	
1982	2.574.196	44,8	2.775.305	48,3	396.472,1	6,9	5.745.973
1985	4.130.206	51,9	3.421.943	43	405.858,4	5,1	7.958.008
1990	8.773.438	67,7	2.488.183	19,2	1.697.667	13,1	12.959.288
1995	13.285.143	61,4	3.873.030	17,9	4.478.867	20,7	21.637.041
2000	19.006.000	68,4	3.573.000	12,9	5.196.000	18,7	27.775.000
2001	20.616.000	65,8	4.197.000	13,4	6.521.000	20,8	31.334.000
2002	23.551.000	65,3	4.725.000	13,1	7.783.000	21,6	36.059.000
2003	30.425.000	64,4	7.205.000	15,2	9.622.000	20,4	47.252.000
2004	40.518.000	64,2	10.214.000	16,2	12.388.000	19,6	63.120.000
2005	44.355.000	60,3	13.061.000	17,8	16.060.000	21,9	73.476.000
2006	54.481.000	63,7	15.007.000	17,5	16.046.000	18,8	85.534.000
2007	65.671.000	61,3	20.256.000	18,9	21.257.000	19,8	107.184.000

Kaynak: www.dtm.gov.tr (03.02.2008).

İthalatta da ÷lke grupları bağlamında ihracattakine benzer bir eğim gözlenmesine rağmen, burada OECD ÷lkelerinin payları çok daha yüksektir. Son yıllarda ithalatımız içinde OECD ÷lkelerinin payı yüzde 70, İslam ÷lkelerinin payı yüzde 10, Uzak Doğu ÷lkelerinin payı yüzde 9, Bağımsız Devletler Topluluğu ÷lkelerinin payı yüzde 8 ve Eski Doğu Bloğu ÷lkelerin payı ise yüzde 3 dolayındadır (Toprak, 2001: 373).

Tablo.6: İthalatın Ülke Grupları Bazında Dağılımı

Yıllar	OECD Ülkeleri		İslam Ülkeleri		Diğer Ülkeler		Toplam İthalat
	Bin (\$)	Payı (%)	Bin (\$)	Payı (%)	Bin (\$)	Payı (%)	
1982	4.421.333	50	3.820.031	43,2	601.301,2	6,8	8.842.665
1985	6.363.634	56,1	3.777.344	33,3	1.191.054	10,5	11.343.376
1990	14.206.454	63,7	3.902.872	17,5	4.192.800	18,8	22.302.126
1995	23.710.783	66,4	4.606.462	12,9	7.391.765	20,7	35.709.011
2000	35.682.000	65,5	6.321.000	11,6	12.500.000	22,9	54.503.000
2001	26.011.000	62,8	5.540.000	13,4	9.848.000	23,8	41.399.000
2002	32.985.000	64	6.072.000	11,8	12.497.000	24,2	51.554.000
2003	43.899.000	63,3	8.195.000	11,8	17.246.000	24,9	69.340.000
2004	59.650.000	61,2	10.631.000	10,9	27.259.000	27,9	97.540.000
2005	66.107.000	56,7	14.459.000	12,4	35.987.000	30,9	116.553.000
2006	77.813.000	55,8	19.111.000	13,7	42.612.000	30,5	139.536.000
2007	91.854.000	54	21.523.000	12,7	56.671.000	33,3	170.048.000

Kaynak: www.dtm.gov.tr (03.02.2008).

Türkiye, 1980 yılından bu yana dışa açık ve liberal bir ekonomik model uygulamaktadır. Amaç yukarıda da belirtildiği üzere; ekonominin dışa açılmasının yanı sıra dünya ekonomisi ile entegrasyonun sağlanması ve ihracatın artırılmasına özel bir önem verilerek dış ticaret açığının giderilmesi olarak belirlenmektedir.

24 Ocak Kararları ile başlayan yeni dönem zarfında, ulusal politikaların değişen dünya koşullarına uydurulması amacıyla “İhracata Dayalı Kalkınma Stratejisi” benimsenmiştir. Bu strateji kapsamında ulusal ekonominin ihracata yönlendirilmesi suretiyle küreselleşen dünya ile bütünleşmek, sanayiye uluslararası standartlara yaklaştırmak ve ülkemizin gelişmiş ülkeler arasında yer almasını sağlayarak halkımızın refah düzeyini artırmak amaçlanmıştır. Bu kapsamda emek-yoğun, yerli hammaddelere dayanan ve dünya pazarlarında rekabet gücümüzün yüksek olduğu sektörlerin desteklenmesi hedeflenmiştir. Ayrıca, ihracatta önem arz eden ulaşım, haberleşme ve

diğer altyapı yatırımları hız kazanmış, genel bir ihracat seferberliği başlatılmıştır. Gerçekleştirilen devalüasyonun yanı sıra, sabit kur sisteminden günlük olarak ayarlanan esnek kur sistemine geçişle gerçekçi kur politikası uygulanmaya çalışılmıştır.

Yeni stratejinin uygulanmaya başlamasıyla ciddi oranda bir ithalat artışının yanı sıra ihracat gelirlerimizde önemli artışlar yaşanmış ve ihraç edilen ürünlerin kompozisyonu sanayi ürünleri lehine önemli ölçüde değişmiştir.

Dış ticaret rejiminin liberalleştirilmesi 1983 yılından sonra artan bir hızla sürdürülmüş, ithalatta pozitif listeden, negatif listeye geçilmiş, miktar kısıtlamaları yerine tarife uygulaması ön plana çıkarılmış, koruma oranları giderek düşürülmüştür. İhracat Rejiminde ise; zaman içinde yapılan değişiklik ve düzenlemeler ile tescil, lisans ve ruhsat uygulamaları yürürlükten kaldırılarak, ihracat serbestisi prensibi getirilmiştir.

Öte yandan; bu dönemde ihracat ile ilgili bürokratik engeller de büyük ölçüde azaltılmıştır. Nitekim 1567 sayılı Türk Parasının Kıymetini Koruma Hakkında Kanun'a istinaden Temmuz 1984 tarihinde çıkarılan Türk Parası Kıymetini Koruma Hakkında 30 sayılı Karar, 1989 tarihine kadar kambiyo rejiminin esasını oluşturmuş, bu tarihte yapılan değişikliklerle her türlü dövizin ithali serbest bırakılmıştır. 1989 yılında yürürlüğe konulan Türk Parası Kıymetini Koruma Hakkında 32 sayılı Karar ile Türk Lirasının tam konvertibl duruma getirilmesi bir diğer önemli değişiklik olarak belirlenmektedir.

Bu dönem zarfında ihracatın artırılmasına yönelik olarak yürürlüğe konulan hukuki düzenlemelerin yanı sıra ihracatçılara, vergi iadesi, gelir vergisi istisnası, döviz tahsisi, gümrük muafiyetli hammadde ithalatı ve ihracat kredileri gibi bazı parasal ve mali teşvikler de sağlanmıştır. Kaynak Kullanımı Destekleme Fonu ve Destekleme (KKDF) ve Fiyat İstikrar Fonu da ihracatın finansmanında kullanılan diğer destekleri oluşturmuştur (www.dtm.gov.tr).

İhracatı artırmak için yapılan bu hukuki düzenlemelere ilave olarak, başta parasal ve nakdi teşvikler olmak üzere ihracat değişik destek unsurları ile teşvik edilmiştir. İhracatın kredi ve sigorta yolu ile desteklenmesi kapsamındaki

mekanizmaların geliştirilebilmesi, Türk ihracatçılarının dış pazarlarda rekabet gücünün artırılması ve Türkiye'nin ihracata yönelik stratejisinin desteklenmesi amacıyla 1987 yılında Türk Eximbank kurularak faaliyete geçirilmiştir.

Uygulanan politikaların etkisiyle ülkemiz dış ticaret hacmi ve ürün kompozisyonunda çok önemli değişiklikler olduğu gözlenmektedir. 1980 yılında 2.9 milyar dolar, 1985 yılında 8 milyar dolar olan ihracatımız 1990 yılında 12.9 milyar dolar seviyesine ulaşmıştır. Ürün kompozisyonunda da çok önemli değişiklikler meydana gelerek ihracatımız içinde tarım ürünlerinin payı gerilemiş, sanayi mallarının payında ise çok önemli artışlar meydana gelmiştir. Nitekim 1980 yılında % 35-36 seviyelerinde olan sanayi ve madencilik ürünleri ihracatının toplam ihracatımız içindeki payı 1985 yılında iki katına çıkarak %70'e; 1990 yılına gelindiğinde ise % 75'e ulaşmıştır (www.dtm.gov.tr).

1990'lı yıllar, Orta ve Doğu Avrupa Ülkelerinde demokratikleşme ve serbest piyasa ekonomisine geçiş çalışmalarının başladığı, iki Almanya'nın birleştiği, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB)'nin bölünmesiyle ortaya çıkan Bağımsız Devletler Topluluğunun yanı sıra, Kafkasların ve Karadeniz'in yeniden önem kazandığı bir dönem olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu gelişim içerisinde, Türkiye'nin de hızla küreselleşen dünya sistemine uyum sağlamak yolunda dışa açılma politikalarına yeni bir perspektif kazandırması zorunluluğu ortaya çıkmıştır. Bu çerçevede; ekonomik sıkıntılar sebebiyle etkinliği giderek azalan dış ticaret politikalarına etkinlik kazandırmak amacıyla yeni pazar arayışları başlamıştır.

Bunun yanı sıra; Dünya Ticaret Örgütünü kuran ve uluslararası ticarete yeni normlar getiren Uruguay Round Nihai Senedine taraf olunmuştur. Bu dönemin bir diğer önemli gelişmesi ise; özellikle 1994 yılında yapılmış olan çalışmalar sonucunda ortaya çıkan, Türkiye-Avrupa Birliği (AB) Gümrük Birliği'nin tamamlanmasına ilişkin 6 Mart 1995 tarihli Ortaklık Konseyi Kararı çerçevesinde 1.1.1996 tarihinde tesis olunan Gümrük Birliği'dir. Bu gelişmeler uluslararası yükümlülüklerimizin artması ve belirlenen normlar çerçevesinde dış ticarete yönelik gerekli uyum çalışmalarının yapılması gereğini doğurmuştur. İhracat Teşvik Mevzuatı'nda radikal değişiklikler

yapılmış, Dahilde ve Hariçte İşleme Rejimi ile 1.6.1995 tarihinden itibaren yeni Devlet Yardımları uygulaması başlatılmıştır.

1997 yılında yaşanan Uzakdoğu Krizinin; ABD ekonomisinin göstermiş olduğu performans çerçevesinde dünya ekonomisine etkisi sınırlı düzeyde kalırken, bölge ülkeleri başta olmak üzere özellikle ülkemizin de içinde bulunduğu gelişmekte olan ülke ekonomilerine büyük çaplı olumsuz yansımaları olmuştur. Kriz sonrasında 1996 yılında ihracatımız içerisinde % 4 civarında paya sahip olan bölge ülkelerine yönelik ihracatımız, bu ülkelerin ekonomilerinde ortaya çıkan sıkıntıdan kaynaklanan iç talep azalmasına bağlı olarak önemli ölçüde düşmüştür. Bunun yanı sıra başta tekstil olmak üzere birçok sektörde ülkemizin en önemli rakibi konumunda bulunan bu ülkelerin kriz sonrasında para birimlerinde % 60'a varan devalüasyonlar yapmaları ülkemiz rekabet gücünün nispi olarak etkilenmesine yol açmıştır.

Uzakdoğu krizinin etkileri Rusya Federasyonunun yaşadığı olumsuz ekonomik koşullarla birleşince 1998 yılında anılan ülkede ciddi bir ekonomik kriz yaşanmıştır. Rusya Federasyonunun 1997 yılında ülkemiz genel ihracatı içerisinde % 8'ler seviyesine ulaşmış olan payı ve ülkemiz ticaretinde Almanya'dan sonraki ikinci büyük pazar konumunda olması krizin ülkemiz açısından önemini de artırmıştır.

1999 yılı 17 Ağustos Marmara Depremi çerçevesinde, hem ekonomik hem sosyal açıdan büyük sıkıntılar yaşanan bir yıl olmuştur. Deprem bölgesinin ülkemizin en önemli sanayi ve ticaret bölgesi olması depremin etkinlerinin daha fazla hissedilmesine neden olmuştur. Deprem nedeniyle iç talebin büyük oranda gerilemesi ve binlerce işyerinin zarar görmesi neticesinde Cumhuriyet tarihinin en büyük çaplı küçülmelerinden biri gerçekleşmiş ve 1999 yılında GSMH bir önceki yıla nazaran % 6,1 oranında gerilemiştir.

1999 yılında ülke ekonomisi açısından yaşanan bir diğer önemli gelişmeyi ise, 9 Aralık itibariyle uygulamaya konulan yeni İstikrar Programı olmuştur. Uluslararası Para Fonu destekli bu Program çerçevesinde en önemli sorunlardan biri olan kronik

enflasyonun 3 yıl içinde tek haneli seviyelere düşürülmesi ve bu yolla bozulan makro ekonomik dengelerin yeniden tesis edilmesi amaçlanmıştır.

Program kapsamında öngörülen hedeflere ulaşmak için mali politikalar, yapısal reformlar ile kur ve para politikaları olarak belirlenen üç ana başlık altında düzenlemeler yapılmıştır. Uygulamaya konulan İstikrar Programı, kura dayalı, bir başka deyişle kurun çıpa olarak kullanıldığı bir program niteliğinde olduğundan, uygulanacak kur politikası, enflasyonun hedeflenen düzeylere indirilmesi açısından çok büyük öneme sahiptir. Uygulanan program neticesinde 1999 yılında daralmış olan ekonomi yeniden canlanmaya başlamıştır (www.dtm.gov.tr).

2000 yılında dünya hasılası ve ticaretinde çok olumlu gelişmeler yaşanmasına rağmen, uluslararası piyasalarda Euro/Dolar paritesinde Euro aleyhine yaşanan gelişmeler ve ham petrol fiyatlarında gözlenen yüksek artışın maliyetleri arttırıcı etkisi gibi dışsal faktörlerden kaynaklanan gelişmeler ihracatta beklenen artışın gerçekleştirilmesini engellemiştir. Ayrıca yukarıda özetlenen Ekonomik İstikrar Programı kapsamında uygulanan kur politikasının Türk Lirası'nı reel anlamda değerli kılması, ihracatımızı olumsuz yönde etkileyen diğer bir gelişmedir. Dışsal ve içsel faktörlerden kaynaklanan bu olumsuzluklara rağmen, 2000 yılında ihracatımız 1999 yılındaki azalışı tersine çevirerek %4,4'lük artışla 27,8 milyar dolara ulaşmıştır. Artan iç talep ve reel olarak değerlendirilen TL'nin de etkisiyle ithalat ise bir önceki yıla göre % 34 oranında artarak 54,5 milyar olmuştur.

Uygulanan istikrar programı 2001 yılı Şubat ayında ortaya çıkan krizle sekteye uğramış, bankacılık sektöründe yaşanan yapısal sorunların bir türlü çözüme kavuşturulamaması ve diğer etkenler sebebiyle, faizler yeniden fırlamış, bir günde 5 milyar dolarlık sermaye çıkışı yaşanmış, borsa hızla düşmüş, krizin önlenmesi amacıyla, kurlar serbest bırakılmıştır. Dalgalı kur uygulamasına geçilmesiyle TL, yabancı para birimleri karşısında hızla değer kaybetmeye başlamıştır.

Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizleri sonrasında döviz kuru ve faiz oranlarında görülen aşırı dalgalanmalar sonucu yatırım ve tüketim harcamalarında önemli

daralmalar meydana gelmiş, iç talepte yaşanan gerileme ve satışların düşmesi ise reel sektörü olumsuz yönde etkilemiştir. Bu gelişmeler sonucunda 2001 yılında ülkemiz GSMH'sında %9,4 gibi yüksek oranlı bir düşüş yaşanmıştır.

İç piyasadaki daralma ve gerçekleştirilen devalüasyon sonucu ortaya çıkan görelî kur avantajı, 2001 yılında dış pazarlara daha fazla yönelmenin ve ihracatın ivme kazanmasının temel gerekçesini oluşturmuştur. İhracat bir önceki yıla nazaran % 12,3 artarak 31,3 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir.

Bu artışın sağlanabilmesinde, ihracatımızda bir tanıtım ve pazarlama atağı başlatılması ve bölge ülkeleri ile ticaretimizin geliştirilmesine yönelik uygulanan yeni stratejilerinin de büyük katkısı olmuştur. Yurtdışında hedef seçilen ülkelere ihracatımızın arttırılması, yabancı sermayenin Türkiye'ye çekilmesi ve dünya çapında tanınan bir "Türk Malı" imajının yerleştirilmesi yönünde ticaret heyeti programları, alım heyeti organizasyonlarının yanı sıra yurtdışı fuarlara milli düzeyde katılım şeklindeki faaliyetler ağırlık kazanmaya başlamıştır.

2001 yılı ithalatı ise bir önceki yılın aksine % 24 oranında azalarak ve 41,4 milyar dolar seviyesine gerilemiştir.

2002 yılı gerek dünya gerekse Türkiye ekonomisi ve ihracatında ciddi düzelmelerin ve artışların sağlandığı ve ihracatımızın başarılı performansla bir önceki yıla göre % 15 artarak 36 milyar dolara ulaştığı bir yıl olmuştur. Bu uygulanan ekonomik istikrar politikasının makroekonomik dengeler üzerindeki etkilerinin ihracata etkisi olarak da yorumlanabilir (www.dtm.gov.tr).

2003 yılında ihracat büyük bir artış ivmesi yakalamıştır. Bir önceki yıl oluşan ihracat artışının nedenleri bu yıl da geçerli olup ek olarak faiz oranlarının düşük tutulması sayesinde hedeflenen finansman kolaylıklarına ulaşılması, dünya ihraç fiyatlarındaki artış, Dolar ve Euro arasındaki paritenin lehe gelişmesi enerji fiyatlarındaki düşüş sonucunda bir önceki yıla göre ihracat %31 oranında artmıştır ve

ihracat hacmi bakımından ülkemiz dünya sıralamasında 24. sıraya yerleşmiştir (www.dtm.gov.tr).

Tablo.7: İhracatta İlk 10 Ürün (Milyon Dolar)

FASILLAR	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Motorlu Kara Taşıtları, Traktörler, Motosiklet vb.	1592	2335	3304	5272	8288	9566	11886	15903
Örme Giyim Eşyası ve Aksesuarlar	3728	3641	4443	5732	6259	6590	6938	8022
Demir ve Çelik	1624	2070	2269	2969	5359	4973	6273	8352
Elektrikli Makine ve Cihazlar	1974	2256	2897	3541	4880	5525	6327	7421
Örülmemiş Giyim Eşyası ve Aksesuarları	2506	2639	3254	3813	4536	4862	4710	5444
Kazan, Makine ve Cihazlar, Aletler	1422	1748	2142	2994	4130	5246	6516	8776
Demir veya Çelikten Eşya	697	975	1243	1391	2226	2731	3336	4125
Meyvalar, Kabuklu Yemişler	1029	1201	1192	1391	1902	2501	2388	2670
Mensucattan Mamul Diğer Eşya	1021	1055	1254	1631	1856	1969	1920	2109
Mineral Yakıtlar, Mineral Yağlar	329	444	691	980	1429	2641	3567	5147
Liste Toplamı	15922	18364	22689	29714	40865	46604	53861	67969
Genel İhracat	27774	31334	36059	47252	63120	73476	85534	107184
Genel İhracat İçindeki Payı (%)	57,3	58,6	62,9	62,9	64,7	63,4	62,9	63,4

Kaynak: www.dtm.gov.tr (03.02.2008).

İhracatımızın maddelere göre yapısını incelemek amacıyla Tablo 7'ye bakıldığında motorlu kara taşıtlarının, giyim eşyalarının, demir çelik endüstri ürünlerinin, makine ve cihazların, meyvelerin ilk sıralarda yer aldığı görülmektedir. Tablodan da görüleceği üzere son dönemlerde motorlu taşıt ihracatı hızlı bir artış

göstererek, ihracatımızın lokomotifi durumunda olan tekstil yani giyim ve hazır giyim eşyalarını geride bırakmıştır. İhracatımız içindeki ilk on ürünlerin toplamının genel ihracat içindeki payı bu süre zarfı içerisinde %63 seviyelerinde gerçekleşmiştir (www.dtm.gov.tr).

2004 yılında da ihracattaki artış devam etmiştir. Ancak daha önceki yıllarda oluşan iç talepteki durgunluk etkisini kaybetmeye başlayınca ithalatta da artış meydana gelmiş, dış açık bir önceki yıla göre artmıştır. Bununla beraber dünya konjonktüründe yaşanan canlanmanın da etkisiyle bir önceki yıl dünya ihracat hacmi bakımından 24. sırada yer alan Türkiye, 2004 yılında iki sıra daha atlayarak 22. sıraya yükselmiştir.

2005 yılında ihracat artış hızını kesmeyerek 73.476 milyar dolara ulaşmıştır. Toplam tarımsal ihracatın yüzde 93'ünü gıda maddelerinin, yüzde 7'sini ise tarımsal hammaddelerin oluşturduğu görülmektedir. Sanayi ürünleri alt dalına bakıldığında, otomotiv sanayi ürünleri ihracatında yaz aylarında yaşanan düşüşe rağmen sonbaharda talep artışıyla birlikte ihracatta da bir artış olduğu gözlemlenmiştir. Tersine şekilde, demir-çelik ürünleri ihracatında kış aylarında yaşanan artış, bahar aylarından itibaren yerini düşüşe bırakmıştır. Tekstil sanayi ürünlerindeki artış ise hız kesmemiş, toplam ihracat içindeki payı yüzde 26,1 olarak gerçekleşmiştir. Bunların dışında ise, büro makineleri ve haberleşme cihazları, diğer yarı mamuller (metal eşya, alçı, çimento, cam ve cam eşya, kauçuk mamulleri, kağıt, karton vd.), elektrikli makine ve cihazlar, diğer elektriksiz makineler, diğer tüketim malları ihracatında artış kaydedilmiştir (www.dtm.gov.tr).

İhracatımızda görülen istikrarsız artış dikkate alınarak, “sürdürülebilir ihracat artışını sağlayacak ihracat yapısını oluşturmak” hedefi doğrultusunda geliştirilen İhracat Stratejik Planı 2004-2006 çalışması başarılı bir uygulama sürecini tamamlamış olup, “sürdürülebilir ihracat artışı sağlayacak rekabetçi yapıyı geliştirmek” amacıyla oluşturulan İhracat Stratejik Planı 2007-2009 çalışmasına başlanmıştır.

2006 yılında ihracatımız %14,1'lik artışla 85,5 milyar dolar, ithalatımız %16,5'lik artışla 139,5 milyar dolar olmuştur. 2005 Ocak-Aralık döneminde 43,3 milyar dolar olan dış ticaret açığımız, 2006 yılı aynı döneminde % 21,9 oranında artarak 54 milyar dolara yükselmiştir (www.dtm.gov.tr).

2006 yılı ihracatımız ülke grupları itibariyle incelendiğinde, Avrupa Birliği'nin (AB) ihracattaki ağırlığı devam etmektedir. 2005 yılına göre AB ülkelerine yapılan ihracat %14,4 artarak 43,9 milyon dolar seviyesinde gerçekleşmiştir. AB ülkeleri %51,6 ile ihracatımızda en yüksek paya sahiptir (www.dtm.gov.tr).

2007 yılında da ihracatımızdaki artış eğilimi sürmüştür ve ihracatımız %20,1'lik artışla 107,2 milyar dolara ulaşmıştır. İthalatımız da 2006 yılına göre %17,9'luk artışla 170 milyar dolara ulaşmıştır. Dış ticaret açığımız 62,8 milyar dolara yükselmiş ve ihracatın ithalatı karşılama oranı %63 seviyelerinde gerçekleşmiştir.

İhracatımızın ülkelere dağılımının gelişimi Tablo 8'de verilmiştir. Buna göre Türk ihracatında en önemli paya sahip olan Almanya'nın yeri önemlidir. İhracatımızın yaklaşık olarak %11'ini gerçekleştirdiğimiz Almanya'yı sırasıyla İngiltere, İtalya ve ABD izlemektedir. Fakat bu ülkelerin her birinin ihracattaki payı son yıllarda yüzde 10'un altında kalmıştır.

Tablo. 8: Türkiye'nin İhracatında İlk Beş Sırada Yer Alan Ülkeler

Ülkeler	2002	Payı (%)	2003	Payı (%)	2004	Payı (%)	2005	Payı (%)	2006	Payı (%)	2007	Payı (%)
Almanya	5869	16,3	7485	15,8	8745	13,8	9455	13,9	9686	11,3	11993	11,2
ABD	3356	9,3	3752	7,9	4860	7,7	4911	6,9	5061	5,9	4168	3,9
İngiltere	3025	8,4	3670	7,8	5544	8,8	5917	8,1	6814	8,0	8626	8,0
İtalya	2376	6,6	3193	6,8	4648	7,4	5617	7,6	6752	7,9	7480	7,0
Fransa	2135	5,9	2826	6,0	3668	5,8	3806	5,2	4604	5,4	5974	5,6

Kaynak: www.dtm.gov.tr (03.02.2008)

Türkiye'nin ihracatının sektörel yapısına gelince, gelişmenin özellikle 1980 yılı sonrası olumlu olduğu söylenebilir. Planlı döneme girdiğimiz 1963 yılında günümüzdeki ihracatın ancak binde 5'i kadar olan ihracatımızın yüzde 77'si tarım ürünlerinden oluşurken, bu oranın hızlı bir şekilde azalarak yüzde 3-4 dolayına indiği görülmektedir. Buna karşılık imalat sanayi ürünlerinin ihracattaki payı yüzde 20 dolayından yüzde 90 düzeyinin üstüne çıktıği söylenebilir (www.tuik.gov.tr).

Tablo.9: Türkiye'de Sektörlerin İhracatı

Yıllar	Tarım ve Ormancılık		Madencilik		İmalat Sanayi		Toplam İhracat
	Milyon (\$)	Payı (%)	Bin \$	Payı (%)	Bin \$	Payı (%)	
1980	1.629,2	56,0	190,9	6,6	1.064,8	36,6	2.910,1
1985	1.652,9	20,8	242,0	3,0	6.049,4	76,0	7.968,0
1990	2.249,1	17,4	326,1	2,5	10.348,6	79,9	12.959,3
1995	2.133,2	9,9	391,3	1,8	19.089,3	88,2	21.637,0
2000	1.973,3	7,1	400,4	1,4	25.339,6	91,2	27.774,9
2001	2.264,0	7,2	348,9	1,1	28.695,4	91,6	31.334,2
2002	1.754,3	4,9	387,2	1,1	33.701,6	93,5	36.059,1
2003	2.120,7	4,5	469,1	1,0	44.378,4	93,9	47.252,8
2004	2.541,8	4,0	649,2	1,0	59.579,1	94,4	63.120,9
2005	3.328,8	4,5	810,2	1,1	68.813,4	93,7	73.476,0
2006	3.456,9	4,0	1.145,8	1,3	80.010,6	93,5	85.534,0
2007*	3.336,9	3,4	1.502,7	1,5	91.826,7	94,2	97.430,6

Kaynak: www.tuik.gov.tr (03.02.2008)

(*) 2007 Ocak-Kasım Dönemi

İKİNCİ BÖLÜM

2. MAKRO DEĞİŞKENLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Makro değişkenlerin açıklanmaya çalışılacağı bu bölümde, öncelikle yabancı sermaye değişkeninden başlayarak, döviz kuru, faiz oranı, enflasyon ve ithalat değişkenlerine ait kavram ve tanımlamalarına yer verilecektir.

2.1. Yabancı Sermaye

Yabancı sermaye; tanımı, türleri, önemi, Türkiye’de ve Dünya’da tarihsel gelişimi ve etkileri olmak üzere beş başlık altında incelenecektir.

2.1.1. Yabancı Sermayenin Tanımı

Bir ülkede yerleşik bulunan kişilerin bir başka ülke sınırları içerisinde gelir elde etme amacıyla yaptıkları yatırımlara uluslararası yatırım veya yabancı sermaye yatırımı adı verilir. Bir ülke yerleşik kişinin bir başka ülke yerleşik kişisine fon aktarması veya ondan fon alması ile ortaya çıkan olaya uluslararası sermaye akımı adı verilir (Seyidoğlu, 1998: 710).

Bir başka tanımla, bir şirketin üretimini yerleşik bulunduğu ülkenin sınırları ötesine yaymak üzere ana merkezinin dışındaki ülkelerde üretim tesisi kurması veya mevcut üretim tesislerini satın alması doğrudan sermaye yatırımıdır. Yabancı tahvil veya hisse senedi gibi menkul değerlerin satın alınması ise dolaylı yabancı sermaye yatırımıdır. Bu tür yatırımlara portföy yatırımları da denilmektedir. Yabancı ülkelerde bina, fabrika, arazi gibi fiziki değerler elde edilmesi de dolaysız yabancı sermaye yatırımlarının kapsamına girer (Seyidoğlu, 1998: 711).

Yabancı sermaye, ülkelerin doğal kaynaklarını kullanılabilir hale getirmek, üretim faktörlerini etkin bir şekilde değerlendirebilmek için gerekli olan, fakat ülke içi

kaynaklar tarafından yeterli ölçüde sağlanamayan başka bir ülkeden ithalatın kaçınılmaz olduğu durumlarda ortaya çıkar. Daha geniş olarak bir ülkenin karşılığını sonradan ödemek üzere dış kaynaklardan elde edeceği ve ekonomik gücüne ekleyebileceği mali ya da teknolojik kaynaklar olarak tanımlanabilir. Yabancı sermaye bir ülkeye yardım için veya o ülkeyi kalkındırmak amacıyla değil, ticari çıkarları maksimize etmek amacıyla yapıldığını unutmamak gereklidir (Yüksel, 2001: 57).

2.1.2. Yabancı Sermayenin Türleri

Yabancı sermaye, dolaylı sermaye yatırımları ve dolaysız sermaye yatırımları olmak üzere iki şekilde incelenebilir.

2.1.2.1. Dolaylı Sermaye Yatırımları

Uluslararası mali piyasaların temel işlevlerinden bir tanesi de sınır ötesi fon akımlarına kaynak sağlamasıdır. Dolaylı yabancı sermaye yatırımlarına portföy yatırımları da denilmektedir. Bu yatırımlar doğrudan yabancı yatırımlar ve rezervler dışındaki bir yıldan uzun vadeli tahvil ve hisse senedi yatırımlarıdır. Diğer bir deyişle portföy yatırımları yabancı ülkelere yönelik parasal yatırımlardır. Yabancıların yaptığı yatırımlar karşılığında finansal bir getiri dışında bir şey beklemeksizin borç veya sermayeyi temsil eden menkul kıymet satın almasıdır (Çeken, 2003: 55).

Portföy yatırımlarının amacı nispeten kısa bir dönem için faiz, temettü ve sermaye kazancı elde etmek ve bu amaca yönelik olarak diğer bir ülkenin para ve sermaye piyasalarından finansal araç satın almaktır.

Portföy yatırımlarını dolaysız yatırımlardan ayıran en önemli unsur, dolaysız yatırım firmanın kontrolünü beraberinde getirirken portföy yatırımlarında böyle bir kontrol söz konusu değildir. Ayrıca dolaysız sermaye yatırımları sermayenin yanı sıra teknoloji, işletmecilik bilgisi teşebbüs risk taşıma ve organizasyonu da beraberinde getirirken portföy yatırımlarında böyle bir işlev yer almaz (Oksay, 1998: 128).

2.1.2.2. Dolaysız Sermaye Yatırımları

Girişimcilerin kendi ülkeleri dışında başka ülkelere üretim ve hizmet sunma amacıyla demirbaş, makine parkı, know-how, patent, ticari marka, teknoloji ve organizasyon göndermeleri yabancı ülkelerde üretim tesisi kurma veya mevcut tesisi alma dolaysız sermaye yatırımı olarak adlandırılır. Birden fazla ülkede şubesi olan şirketlere de çok uluslu şirketler adı verilir. Bu şirketler 1960 yılından sonra yaygınlaşmıştır. Çok uluslu şirketlerin ilk örnekleri Amerikan şirketlerinde görülmüştür. Onları Batı Avrupa ve Japon şirketleri izlemiştir (Oksay, 1998: 132).

2.1.3. Yabancı Sermayenin Önemi

Doğrudan yabancı sermaye yatırımları, ilgili ülkeyi hemen terk edemeyecekleri için ülke riskini de üstlenmiş olmaktadır. Bu nedenle, bu yatırımlar gideceği ülkenin makro ekonomik verilerini ve geleceğe ilişkin beklentilerini çok iyi tahlil ederek en az oranda risk almaya çalışmaktadırlar. Doğrudan yabancı sermaye yatırımları genelde çok uluslu şirketler tarafından gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkelere doğru kaymaktadır. Genellikle emek yoğun üretim yapan firmaların, işgücünün ucuz bulunduğu gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkelere yatırım yapma arzusu doğrudan yabancı sermayeyi bu ülkelere kaydırmaktadır (Tuğlu, 2003: 105).

İktisadi performansa katılımları açısından değerlendirildiğinde ise, doğrudan yatırımlar yabancı yatırım sermayesinden ziyade genellikle üretim teknolojisi ve işletmecilik bilgisini de beraberinde getirirken, portföy yatırımlarında ise, yabancı yatırımcı sermayesi dışında bir katkıda bulunmamaktadır.

Portföy yatırımları yoluyla gelen yabancı sermaye, konuk ülkede doğrudan doğruya sermaye artışına sebep olmaktadır. Bu yatırımların ülkeyi terk etmeleri de çok kısa zaman aldığından, bu sermayenin kısa zamanda ülkeden çıkışı özellikle ekonomisi kırılgan gelişmekte olan ülkelerin finans piyasalarında krize neden olmaktadır. Ayrıca portföy yatırımları yerli firmalar üzerinde bir denetim hakkı sağlamamaktadır.

Portföy yatırımları dolaylı yatırımlar oldukları için yatırım yapılan tahvil veya hisse senedini çıkaran firmanın üzerinde herhangi bir denetim hakkı, firma yönetimini ve firmanın karar birimlerini etkileyebilme özelliği bulunmamaktadır. Oysa doğrudan yabancı sermaye yatırımlarında yurt dışındaki ana firmanın, ev sahibi ülkedeki uzantısı üzerinde denetim gücü ve firmanın kararlarını etkileme gücü bulunmaktadır. Bunun yanında portföy yatırımlarının teknoloji, işletme bilgisi gibi kalkınmayı hızlandırıcı etkisi olamamaktadır.

Faktör hareketliliği açısından konuya bakıldığında da; doğrudan yatırım durumunda genellikle sermaye dışında kalan diğer üretim faktörlerinin de hareketliliği söz konusudur. Dolayısıyla emek hareketliliği yanında, bilgi ve teknolojinin de ülkeler arasında bir hareketliliğinin olduğu kabul edilebilir.

Yatırımcı kimliği açısından da; doğrudan ve dolaylı yatırımlar arasında farklılık vardır. Portföy yatırımlarını firmaların yanı sıra tasarruf sahibi gerçek kişiler de yapabilirken, doğrudan yabancı sermaye yatırımında bulunanlar genellikle çokuluslu şirketler olmaktadır. Ayrıca bu durum yatırımların hacmini de etkilemektedir.

Yatırımların anapara ve getirilerinin geri ödenmesi konusunda da bu iki yatırım türü farklılık göstermektedir. Portföy yatırımlarında gelir ve amortismanların geri ödenme koşulları önceden bellidir. Bunlar borç alan ülke açısından sabit bir döviz borcu niteliğinde olup, ekonomideki şartlara göre değişmez. Oysa dolaysız yatırımlarda genellikle belli bir amortisman yoktur. Kar transferi de işletmenin kazanç durumuna ve hükümetlerin transferler üzerine koyduğu kısıtlamalara bağlıdır (Aydın, 1997: 22).

2.1.4. Türkiye’de Yabancı Sermayenin Tarihsel Gelişimi ve Etkileri

Türkiye’de yabancı sermayenin tarihsel gelişimi ve etkileri; Osmanlı dönemi, Cumhuriyet dönemi ve 1980 sonrası dönemde Türkiye’de yabancı sermaye yatırımları olmak üzere üç başlık altında incelenecektir.

2.1.4.1. Osmanlı Dönemi

Türkiye’de yabancı sermaye yatırımlarının tarihçesi, Osmanlı İmparatorluğu dönemine kadar uzanmaktadır. Kapitülasyonlar kapsamında yapılan ticaret anlaşmaları doğrultusunda ülkeye gelen yabancı sermayeli şirketler, o dönemde daha çok kamu hizmetleri ve doğal kaynakların işletilmesi alanlarında faaliyet göstermişlerdir (Bayraktar, 2003: 46).

Osmanlı İmparatorluğu döneminde, yabancı sermaye yatırımları, endüstri kesiminde fazla yoğun olmamıştır. Çünkü 1838 yılında imzalanan “Balta Limanı Ticaret Anlaşması” ile başta İngiltere olmak üzere Avrupa ülkelerine birçok olanak sağlanmıştır. Bu anlaşma sonucunda imzalanan sözleşmeye göre, Osmanlı İmparatorluğu her türlü mal ithalini serbest bırakıp, ithalata %5, ihracata ise %12 gümrük vergisi uygulamayı ve yabancı malların bir yerden başka bir yere satışı sırasında da alınacak vergilerden muaf tutulmasını da kabul etmiştir. Yabancı yatırımcılar bu şekilde endüstri mallarını iç piyasada kolayca satabileceklerinden bu alanda fazla yatırım yapmamışlardır (Alpar,1988: 154).

Bu şekilde kapitülasyonlar, zamanla genişlemiş ve Avrupa’nın Ortadoğu’yu ekonomik olarak sömürdüğü bir araç haline gelmiştir. 19. yüzyılın ikinci yarısından sonra Osmanlı İmparatorluğu borçlarını ödeyemez duruma düşmüştür. Bunun üzerine 1881 yılında “Duyun-u Umumiye” idaresi kurulmuş ve bu idare büyük ölçüde yabancılar tarafından yönetilmiştir (Cömert, 1998: 12).

Osmanlı İmparatorluğu zamanında faaliyet gösteren yabancı sermayeli şirketler daha çok; demiryolu, liman işletmesi gibi ulaştırma sektörlerinde, elektrik, havagazı gibi altyapı sektörlerinde ve bankacılık, sigortacılık gibi hizmet sektörlerinde yatırım yapmışlardır. Bunun yanında, önemli ölçüde üretimde bulunmamakla birlikte, ülkenin çeşitli yerlerinde maden alanında imtiyazlar da almışlardır (Emil, 2003: 113).

Kapitülasyonların ülkelere sağladıkları ayrıcalıklar ve Osmanlı İmparatorluğu’nun bu dönemdeki ekonomik ve siyasal alandaki güçsüzlüğü sonucu ülke

yabancı yatırımcılar tarafından açık bir pazar haline getirilmiştir. Yabancı yatırımcılar en karlı yatırım alanlarını seçmiş ve getirdikleri sermayeyi kısa zamanda geri almanın yollarını aramışlardır. Yabancı yatırımcıların demiryolu, liman, tramvay, elektrik ve su temini gibi kamu hizmetleri alanındaki faaliyetleri Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu ile son bulmuştur (Alpar, 1988: 162).

2.1.4.2. Cumhuriyet Dönemi

Cumhuriyetin ilk yıllarında hükümet, Osmanlı dönemindeki yanlış politikaların da etkisiyle, yabancı sermaye yatırımlarına ihtiyatla yaklaşmıştır. Yine bu dönemde yabancı sermayeli şirketleri ülkeye çekmek için çaba harcanmasına rağmen, yapılan millileştirmeler ülkeye istenilen ölçüde yabancı sermayenin gelmesini engellemiştir. Özellikle kamu hizmeti niteliği taşıyan alanlarda faaliyet gösteren yabancı sermayeli şirketler millileştirilmiştir ve yabancı şirketlere tazminat olarak 236,5 milyon İsviçre Frangı, 204,5 milyon Fransız Frangı, 34,8 milyon İngiliz Sterlini ve 10,7 milyon Türk Lirası ödenmiştir (Emil, 2003: 113).

Bu dönemde yapılan millileştirmelerin büyük bölümü demiryolları, limanlar ve belediye hizmetleri ile ilgilidir. Demiryollarının devlet tarafından satın alınmasına, yabancı sermayeyi tasfiye gibi bir tutumdan çok yabancı sermayeli şirketlerin yarattığı dağınıklık ve uyumsuzluk ile bu şirketlerin zararlarının devlet tarafından ödenmesinin yarattığı mali külfet neden olmuştur. Çünkü devlet, yabancı sermayeli şirketlere kilometre garantisi verdiği için bu şirketlerin zararlarını ödemek zorundaydı. Yine aynı şekilde yabancıların işlettiği belediye hizmetleri veren şirketlerin satın alınmasının temelinde de (elektrik, havagazı, su, tramvay, telefon gibi) yabancı sermayeye karşı bir tutum yatmamıştır (Tezel, 2002: 205).

Cumhuriyetin ilk yıllarında liberal ekonomik politikalar öngörölmüş fakat 1929 yılında yaşanan ekonomik bunalım, iç ekonomik koşullar ve kapitülasyonların bıraktığı olumsuzlukların da etkisiyle, 1930'lu yıllardan sonra katı devletçilik politikaları uygulanmıştır (Cömert, 1998: 12).

1945 yılına kadar geçen sürede, yabancı sermaye ve yabancı sermayeli şirketler konusunda yasal bazı düzenlemeler getirilmiştir. Örneğin, 1947 yılında çıkarılan 13 sayılı “Türk Parasının Kıymetini Koruma Kanunu” ile yabancı sermayenin ülkeye geliş şekli, amacı ve transferi hakkında ilk düzenlemeler yapılmıştır. II. Dünya Savaşı’nı izleyen yıllarda, dünyada görülmeye başlanan liberalleşme akımlarına paralel olarak, Türkiye’de yabancı sermaye yatırımlarına daha olumlu bakılmaya başlanmıştır.

1950 yılında kabul edilen 5583 sayılı yasaya göre, Türkiye’ye gelen yabancı sermayeye transfer garantisi verilmiş ve dışarıdan borç alan Türk şirketlerine bu borçların faizlerini transfer etme imkanı sağlanmıştır. 1951 yılında kabul edilen 5821 sayılı yasa ise, yabancı sermayeli şirketlere, toplam karlarının %10’unu transfer etme imkanı sağlamıştır. Ancak Türkiye’nin daha önceki yıllarda uyguladığı ekonomik politikalar, yabancı şirketlerin Türkiye’ye önemli yatırımlarda bulunmasını engellemiş ve bu iki kanun yabancı sermayeyi teşvik etmekte yeterli olmamıştır (Alpar, 1988: 164).

Yabancı sermayenin Türkiye’de gerçek anlamda teşviki 1954 yılında çıkarılan ve günümüzde de geçerliliğini koruyan 6224 sayılı “Yabancı Sermayeyi Teşvik Yasası” ile başlamıştır. Bu yasa ile yabancı sermayenin faaliyette bulunabileceği alanlarla ilgili kısıtlamalar kaldırılmış ve yabancı sermayeli şirketlerin, yerli sermayeye açık olan tüm alanlarda faaliyette bulunabileceği kabul edilmiştir. Yabancı sermaye yatırımlarından beklenen, ülkenin milli gelir düzeyi ile istihdam seviyesinin artırılmasına, ileri üretim teknolojileri ve yönetim tekniklerinin geliştirilmesine, ülkenin dış ekonomilerle entegrasyonunun sağlanmasına katkıda bulunmuştur (Harmancı, 2004: 107).

Aynı zamanda yabancı sermayeyi teşvik yarası, yabancı ortaklıkların karlarının transferi konusunda bir sınırlama getirmemekte, şirketlerin tasfiyesi halinde satış gelirlerinin yurtdışına transfer edilebileceğini ve transfer edilmeyen karların istendiğinde ana sermayeye eklenmesini kabul etmektedir. Bütün bu özelliklerinden dolayı bu yasa dönemin en liberal yarası olarak ifade edilmiştir (Ongun, 1998: 339). Yabancı sermaye ile ilgili bir diğer gelişme de 1954 tarihinde yasallaşan 6326 sayılı petrol kanunu olmuştur. Bu kanun ile de, Türkiye’de faaliyette bulunan yabancı sermayeli şirketlerin petrol arama, sondaj, üretim, tasfiye ve dağıtım faaliyetleri düzenlenmiştir.

Yabancı sermaye ile ilgili yapılan düzenlemeler, oldukça liberal olmasına rağmen, büyüyen ekonomisi ve nüfus büyüklüğü dikkate alındığında Türkiye'deki doğrudan yabancı yatırımlarını istenilen düzeyde artıramamıştır. 6224 sayılı kanun kapsamında 1954'ten 1979'a kadar Türkiye'de gerçekleşen doğrudan yabancı yatırımların toplamı 228 milyon dolar seviyesinde olmuştur. Söz konusu yıllar itibariyle Türkiye'ye gelen yabancı sermaye miktarları aşağıdaki tabloda verilmiştir (Bayraktar, 2003: 50):

Tablo.10: 1954-1979 Döneminde Türkiye'ye Gelen Doğrudan Yabancı Sermaye (Milyon Dolar)

Yıllar	Yıllık Doğrudan Yabancı Sermaye	Birikimli Doğrudan Yabancı Sermaye
1954'e Kadar	2,8	2,8
1954	2,2	5,0
1955	1,2	6,2
1956	3,4	9,6
1957	1,3	10,9
1958	1,1	12,0
1959	3,4	15,4
1960	1,9	17,3
1961	1,2	18,5
1962	4,2	22,7
1963	4,5	27,2
1964	11,9	39,1
1965	11,6	50,7
1966	9,7	60,4
1967	9,0	69,4
1968	13,9	83,3
1969	13,2	96,5
1970	9,0	105,5
1971	11,7	117,2
1972	12,8	130,0
1973	67,3	197,3
1974	-7,7	189,6
1975	15,1	204,7
1976	8,9	213,6
1977	9,2	222,8
1978	11,7	234,5
1979	-6,4	228,1

Kaynak: Cömert, F., (1998), "Yabancı Sermayenin Dünyü Bugünü ve Geleceği", Hazine Dergisi, Sayı:12, Ekim, 1998: 14.

Tabloda görüldüğü gibi, 1954'e kadar ülkeye gelen toplam yabancı sermaye miktarı 2,8 milyon dolar düzeyinde kalmıştır. 1954'te çıkarılan "Yabancı Sermayeyi Teşvik Yasası" sonucu bu miktar o yıl için 2,2 milyon dolar düzeyinde gerçekleşmiştir. Bu miktar daha sonraki yıllarda değişik oranlarda artmıştır. 1954-1979 dönemindeki en yüksek yatırım miktarı 67,3 milyon dolarla 1973'te gerçekleşmiştir.

Bu gelişmelerin paralelinde 1960'lı yıllarda planlı kalkınma dönemine girilmesiyle beraber uygulanan ilk üç plan döneminde ülkeye gelen yabancı sermaye yatırımlarında artış olduğu görülmektedir. Bu dönemde uygulanan kalkınma planlarında doğrudan yabancı sermaye yatırımları ile ilgili olarak şu politikalara yer verilmiştir;

I. planda, özel sektörün plandaki hedeflerine ulaşabilmesi için yabancı sermayenin teşvik edilmesi gereği üzerinde durulmuştur. Yabancı sermaye ve dış krediler sermaye ithal yöntemleri olarak benimsenmiştir. Bu planda, yabancı sermaye ile ilgili özel hükümler getirilmemiş, konuya sadece ödemeler dengesine katkısı açısından ve dış ekonomik ilişkileri geliştirmede önemli bir araç olması yönünden yaklaşmıştır. II. planda ağırlık verilen temel nokta teknoloji transferi olmuştur. Bu dönemde gelen yabancı sermayenin getirdiği teknolojiden ülkenin sanayileşmesi için olumlu etkiler beklenmiştir. 1971-1972 dönemi, döviz gelirlerinin arttığı ve ödemeler dengesi açıklarının kapandığı bir dönem olmasından dolayı, dış ödemeler açısından rahatlama sağlanmış ve bu yüzden yabancı sermayeyi teşvik konusuna önem verilmemiştir. III. plan döneminde, ülkede dış ödeme konusunda bir güçlük yaşanmadığı için yabancı sermayeyi teşvik konusunda önemli bir adım atılmamıştır. Hatta 1974 yılında Türkiye'ye yabancı sermaye girişi negatif olmuştur. IV. plan döneminde ise yabancı sermaye girişinin kolaylaştırılması ve Türk ekonomisine katkısının artırılması hedeflenmiştir. Ayrıca yabancı sermayenin gerekli olduğu alanlarda, yatırımcı kuruluşların yabancı şirketlerle doğrudan ilişkiye geçmeleri kolaylaştırılmış ve teşvik edilmiştir (Karalar, 1989: 405).

1979 yılında birikimli olarak yabancı sermaye girişine bakıldığında bu tutarın 250 milyon dolara bile ulaşamadığı görülmektedir. Bu miktar 1960 yılı ile karşılaştırıldığında olumlu gibi gözükmemektedir. 1960 yılında birikimli olarak ülkeye

giren yabancı sermaye miktarı 17,3 milyon dolar iken yaklaşık 20 yıl sonra bu rakam 228,1 milyon dolara yükselmiştir. Yine de bu rakam istenilen düzeylerde gerçekleşmemiştir. Yatırım yapan şirket sayısı da 100'ün altında kalmıştır (Karalar, 1989: 406).

2.1.4.3. 1980 Sonrası Dönemde Türkiye'de Yabancı Sermaye Yatırımları

24 Ocak kararlarıyla hükümet yabancı sermaye uygulamasındaki olumsuzluğa son vermek istemiş, geçmiş kötü tecrübeleri düzeltmek, aksaklıkları gidermek açısından yeni ve köklü tedbirlere yönelmiştir.

1980 sonrasının ortamında 6224 sayılı Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu yetersiz bulunarak, yabancı sermayeyi özendirme amacıyla şu önlemler alınmıştır (YASED, 1988: 104-105);

- Yabancı sermayenin faaliyet alanları genişletilmiş özellikle tarım, madencilik ve bir dizi hizmet alt kesimlerine yabancı sermayenin girişi kolaylaştırılmıştır.
- Serbest bölgeler kurularak yabancı sermayenin yerli sınırlamaların dışında çalışmasına olanak tanınmıştır.

Yabancı sermayeyle ilgili temel mevzuattaki değişikliklerin yanında;

- Kambiyo rejimine esneklik getirilmesi
- İthalat ve ihracatın serbestleştirilmesi
- Serbest bölgelerin uygulamaya konulması

gibi temel ekonomik politikalarındaki değişiklikler de Türkiye'yi yabancı sermaye açısından cazip bir ülke haline getirmiştir. Ayrıca yap-işlet-devret modeli ve özelleştirme programlarının yabancı sermaye konusuna yeni bir anlayış ve imkan getirdiğini de unutmamak gerekir.

Türkiye’de 1980 sonrası dönemde yoğunlaşan dış kaynak ihtiyacı, kısa vadeli sermaye ithalini gündeme getirmiştir. 11 Ağustos 1989 tarihli Resmi Gazetede yayınlanan, Türk Parasının Kıymetini Koruma Hakkındaki Kanuna dayalı olarak çıkarılan 32 Sayılı Kararname ile yabancı sermaye üzerindeki miktar kısıtlamaları kaldırılmış ve yabancıların Türkiye’deki menkul kıymet piyasasından alım yapabilmelerine izin verilmiştir. 32 Sayılı Kararname ile serbestleşme sürecine giren Türkiye’de reel faiz hadlerinin yükselmesinin etkisiyle yabancı sermaye girişlerinde önemli artışlar olmuştur.

32 Sayılı Kararname ile getirilen diğer bir yenilik, gayrimenkuller ve aynı haklar üzerindeki blokaj hükmünün kaldırılmasıdır. Buna göre; yabancıların döviz bozdurmaksızın yurt içinde elde ettikleri gayrimenkullere ve aynı haklara ait gelirlerin, yurt içinde kullanımı veya yurt dışına transferi serbest bırakılmıştır. 32 Sayılı Kararname ile sadece kısa vadeli sermaye girişi teşvik edilmemiş, aynı zamanda özel sektöre ara girdi ithalatında da kolaylıklar sağlanmıştır. Türkiye’nin dışa açık büyüme sürecine girdiği 1980 sonrası dönemde yabancı sermaye girişlerinde etkili olan bir diğer gelişme, kamu kuruluşlarının özelleştirilmesidir. Tekel konumunda olan mal ve hizmet üreten kamu kuruluşlarının özelleştirilmesinin yabancı yatırımcıya sağladığı en önemli yarar; geniş tüketici kitlesine sahip bir piyasaya doğrudan doğruya özelleştirilen kuruluşların hisse senetlerini satın alarak girmektir. Türkiye’de özelleştirme faaliyetinden sonra, ülkemizde faaliyet gösteren yabancı sermayeli şirket sayısında artış olmuştur. 1988 yılından sonra ülkemize dolaysız yatırım için gelen yabancı şirketlerin, Türkiye’deki 500 büyük firma arasında giderek artan bir paya sahip olduklarını belirtmek gerekir (Alkan, 2003: 4-7).

1988 yılında Türkiye’de faaliyet gösteren 500 büyük firma arasında yer alan yabancı sermayeli şirket sayısı 66 iken, bu sayı Eylül 1996 itibariyle 114’tür. Önümüzdeki yıllarda özelleştirme faaliyetinin hızlanmasıyla yabancı sermayeli şirket sayısının artması olağandır.

Türkiye’ye 1980 sonrası gelen yabancı sermaye miktarı 1954-1980 dönemi boyunca gerçekleşen toplu girişler dikkate alındığında (228 milyon dolar), oldukça

tatmin edicidir. Yabancı yatırımcılara kar transferi olanaklarının sağlanması, bürokratik işlemlerin politikalarından vazgeçilmiş, liberal ekonominin gerekleri doğrultusunda kararlar alınmış ve uygulanmaya başlanmıştır.

Mevzuat bakımından ise bu amaçla, yabancı sermaye girişini kolaylaştıran hükümler ihtiva eden 86/10353 sayılı ve 1986 tarihli Yabancı Sermaye Çerçeve Kararı (YSÇK) kabul edilmiştir. Söz konusu karar bürokratik işlemleri kolaylaştıran hükümler de ihtiva etmektedir. Serbest bölgelerle ilgili kanun da 1985 yılında çıkarılmıştır. Sağlam bir sermaye piyasası oluşturulması için bu konudaki düzenleme de 1981 yılında kabul edilmiştir. En çok yatırım yapılması beklenen turizmle ilgili olarak da 1980 yılında Turizmi Teşvik Çerçeve Kararı ve 1982 yılında Turizmi Teşvik Kanunu kabul edilmiştir. Bu müsait ortam bankacılık sektöründe de kendini hissettirmiştir. 1980 yılına kadar yabancı sermaye yatırım kararlarını etkileyen işçilik maliyetinin de Türkiye’de nispeten ucuz olduğu belirtilmektedir (Boratav, 1988: 41).

Türkiye daha fazla sermaye girişini özendirmek üzere 57 ülke ile Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması Anlaşması’nı imzalamıştır. Bunlardan 36 tanesi yürürlüğe girmiştir. Yürürlüğe giren anlaşmanın yapıldığı ülkeler; ABD, Almanya, Arnavutluk, Avusturya, Bangladeş, Beyaz Rusya, Belçika-Lüksemburg, Bulgaristan, Çin, Danimarka, Endonezya, Estonya, Güney Kore, Gürcistan, Hırvatistan, Hollanda, İngiltere, İspanya, İsrail, İsveç, İsviçre, Japonya, Kazakistan, Kırgızistan, Kuveyt, Macaristan, Makedonya, Moldova, Özbekistan, Pakistan, Polonya, Romanya, Tacikistan, Tunus, Türkmenistan ve Ukrayna’dır (DPT, 2000: 9).

Türkiye’de yabancı sermaye ile ilgili yapılan son düzenleme 05.06.2003 tarih ve 4875 sayılı Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu’dur. Bu kanun ile 1954 tarihli 6224 sayılı Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu yürürlükten kaldırılmıştır. Yeni yasa ile yabancı yatırımcılara önemli kolaylıklar sağlanmıştır. Bu yasa yabancı yatırımlara ilişkin aşağıdaki değişiklikleri getirmiştir (Bülbul, 2004:185):

- Uluslararası anlaşmalar ve kanun hükümleri tarafından aksi öngörülmedikçe; yabancı yatırımcılar tarafından Türkiye’de doğrudan yabancı yatırım yapılması

serbesttir. Yabancı yatırımcılar yerli yatırımcılarla eşit muameleye tabidirler.

- Yabancı yatırımlar, yürürlükteki mevzuat gereğince kamu yararı gerektirmedikçe ve karşılıkları ödenmedikçe kamulaştırılmaz ve devletleştirilemez.

- Yabancı yatırımcıların Türkiye'deki faaliyet ve işlemlerinden doğan net kar, temettü, satış, tasfiye ve tazminat bedelleri, lisans, yönetim vb. anlaşmalar karşılığında ödenecek meblağlar ile dış kredi anapara faiz ödemeleri, bankalar veya özel finans kurumları aracılığıyla yurtdışına serbestçe transfer edilebilir.

- Yabancı yatırımcıların Türkiye'de kurdukları veya iştirak ettikleri tüzel kişiliğe sahip şirketlerin, Türk vatandaşların edinimine açık olan bölgelerde taşınmaz mülkiyeti veya sınırlı ayni hak edinmeleri serbesttir.

- Özel hukuka tabi olan yatırım sözleşmelerinden kaynaklanan uyuşmazlıkların çözümü ile yabancı yatırımcıların idare ile yaptıkları kamu hizmeti imtiyaz şartlaşma ve sözleşmelerinden kaynaklanan yatırım uyuşmazlıklarının çözümlenmesi için, görevli ve yetkili mahkemelerin yanı sıra, ilgili mevzuatta yer alan koşulların oluşması ve tarafların anlaşması kaydıyla, milli veya milletler arası tahkim ya da diğer uyuşmazlık çözüm yollarına başvurulabilir.

- Nakit dışındaki sermayenin değer tespiti, Türk Ticaret Kanunu hükümleri çerçevesinde yapılır. Yabancı ülkelerde kurulu bulunan şirketlerin menkul kıymetlerinin yatırım aracı olarak kullanılması halinde, menşe ülke mevzuatına göre değer tespitine yetkili makamların veya menşe ülke mahkemelerince tespit edilecek bilirkişilerin ya da uluslararası değerlendirme kuruluşlarının değerlendirmeleri esas alınır.

-Yabancı personel alımı tamamen serbest bırakılmıştır.

-Lisans, know-how, teknik yardım için sadece tescil yeterli bulunmakta ve onay aranmamaktadır.

-Dış kredi temini tamamen serbest olup onaya tabi değildir.

- Kar payları, tasfiye bakiyeleri serbestçe yurtdışına transfer edilebilmektedir.

Tablo.11: 1980-2007 Döneminde Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımlarının Yıllara Göre Dağılımı

Yıllar	İzin Verilen Yabancı Sermaye (Milyon \$)	Yabancı Sermayeli Firma Sayısı (*)	Gerçekleşen Fiili Girişler (Milyon \$)
1980	97	78	35
1981	338	109	141
1982	167	147	103
1983	103	166	87
1984	271	235	113
1985	235	408	99
1986	364	619	125
1987	655	836	115
1988	821	1.172	354
1989	1.512	1.525	663
1990	1.861	1.856	684
1991	1.967	2.123	907
1992	1.820	2.330	911
1993	2.063	2.554	746
1994	1.477	2.830	636
1995	2.938	3.161	934
1996	3.836	3.582	914
1997	1.678	4.068	852
1998	1.647	4.533	953
1999	1.700	4.950	813
2000	3.477	5.328	1.707
2001	2.725	5.841	3.374
2002	2.243	6.280	622
2003	1.208	6.511	745
2004	-	-	1.291
2005	-	-	8.537
2006	-	-	17.814
2007	-	-	19.190
Toplam	35.203	61242	63.465

Kaynak: TCMB, DPT, HM www.ekutup.dpt.gov.tr (15.02.2008)

(*) Birikimli

* 17.06.2003 tarihinde yürürlüğe giren 4875 sayılı Doğrudan Yabancı Yatırım Kanunu ile yabancı sermayeli şirketlerin ve şubelerin kuruluşu ve faaliyetlerine ilişkin izin sistemi kaldırılmış olduğundan izne dayalı istatistikler artık yayınlanmamaktadır.

Tablodan da görüldüğü gibi, 1992 yılında yapılan mevzuat değişikliği ile yabancı sermaye izinleri ilk kez 1993 yılı sonunda 2 milyar dolar sınırını aşmış ve nihayet 1995 yılında 3 milyar dolar sınırına gelinmiştir. 2000’li yıllar ise yabancı sermayede rekorlar dönemi olmuştur. 2000’de izne bağlanan yabancı sermaye tutarı 1999’a göre %100 civarında artarak 3,4 milyar dolar seviyesinde gerçekleşmiştir. Fiili girişler ise 1,7 milyar dolar seviyesinde gerçekleşmiştir. 2001’de ise 2,7 milyar dolarlık

izne karşılık fiili giriş yaklaşık 3,4 milyar dolar seviyesinde gerçekleşmiştir. Bu artışta, İş Bankası'nın Telecom İtalia ile yaptığı ortaklık sonucu getirilen 1,4 milyar dolarlık yabancı sermaye girişi ve Demirbank'ın İngiliz Hong Kong Shanghai Bank Corporation (HSBC) firmasına satılması önemli rol oynamıştır.

2001 yılında yaşanan ekonomik kriz, 2002 yılındaki yabancı sermaye girişlerini olumsuz yönde etkilemiştir. 2002 yılında yabancı sermaye izinleri 2,2 milyar dolar seviyesinde olmasına rağmen bu dönemde gerçekleşen fiili girişler 622 milyon dolar gibi çok düşük bir seviyede kalmıştır. 2003 yılında mevzuatta yapılan değişikliklerinde etkisiyle yabancı sermaye girişleri 745 milyon dolardan, 2004 yılında bir sıçrama yaparak 1,29 milyar dolara, 2005 yılında ise önceki yıllara oranla çok yüksek bir artışla 8,5 milyar dolara yükselmiştir. Bu hızlı yükseliş 2006 ve 2007 yıllarında da devam etmiştir. 2006 yılında fiili girişler 17,8 milyar dolara, 2007 yılında da 19,2 milyar dolara ulaşmıştır.

2.1.5. Dünya'da Yabancı Sermayenin Gelişimi ve Etkileri

Bugün çeşitli ülkeler arasında geliştirilen iktisadi ilişkilerin temel özelliklerinden bir kısmı, İngiltere'de başlayıp Batı Avrupa ülkelerinde gelişen sanayi devrimi sırasında ortaya çıkmıştır. Birinci Dünya Savaşından önceki dönemde yaklaşık olarak üç asır boyunca sermaye, tabii kaynaklar ve nüfusa oranla yoğun olduğu alanlardan daha az yoğun olduğu alanlara akmıştır. Bu akım XIX. asırda en yaygın hale gelmiştir. 1800'lü yılların ilk yarısında İngiltere'nin, ihtiyaç duyduğu hammadde, madenler ve petrolün çıkarılması için sömürgelerde yaptığı yatırımlar, yabancı sermaye yatırımlarının başlangıcını temsil etmiştir. Çünkü endüstri devriminin bir sonucu olarak 19. yüzyılın ikinci yarısında, özellikle batının sanayileşen ülkelerindeki hızlı sermaye birikimi, büyük şirketleri bu sermayeden en fazla karı sağlayacak yatırım alanlarını aramaya yöneltmiştir. Bu yatırım alanları ise, Avrupa endüstrisinin ihtiyacı olan hammaddeleri sağlayacak, doğal kaynak ve ucuz işgücüne sahip dönemin sömürgeleri ve bağımsız az gelişmiş ülkeleri olmuştur. Seyland'da çay ve Doğu Afrika ülkelerindeki muz plantasyonları bu tür yatırımların sonucudur.

19. yüzyıla kadar yabancı sermaye olarak Batı Avrupa sermayesinden söz edilirken, 1914 yılından sonra A.B.D. devreye girmiştir. Birinci Dünya Savaşını izleyen yıllarda A.B.D., yabancı sermaye yatırımlarında ön sırayı almıştır. Ancak 1929-30 Dünya Ekonomik Krizi yabancı sermaye yatırımları için yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. Daha önce yabancı sermaye yatırımı yapan ülkeler bu yatırımlarını tasfiye etmeye yönelmişlerdir.

İkinci Dünya Savaşının patlak vermesiyle yabancı sermaye yatırımlarında yeni bir döneme girilmiştir. İkinci Dünya Savaşından önceki yıllarda yabancı sermaye yatırımları daha çok portföy yatırımları şeklindedir. Savaştan sonraki dönemde dolaysız yatırım şeklindeki yabancı özel sermaye yatırımları daha çok önem kazanmaya başlamıştır. Şüphesiz bu gelişmede, 1950’li yıllardan sonra dünya ekonomisinde giderek önemli bir güç teşkil etmeye başlayan ve dolaysız yabancı sermaye yatırımı niteliğinde olan çok uluslu şirketlerin rolü büyük olmaktadır.

İkinci Dünya Savaşından sonra gelişmekte olan ülkelerin kalkınma çabaları artmıştır. Bu ülkeler sanayileşmiş ülkelere hammadde sağlayıp çeşitli sanayi ürünleri ve sermaye malları ithal eder durumdan kurtulmanın yollarını aramaya başlamışlardır. İşte yabancı sermaye yatırımları, ihtiyaç içindeki gelişmekte olan ülkelerde, teşebbüs yeteneği, teknoloji, yönetim bilgisi ve pazarlama gibi sermaye kaynaklarının potansiyel bir kaynağı olarak kabul edilmiştir. Üçüncü Dünya Ülkeleri, sadece asgari düzenlemeler değil, vergi bağışıklıkları ve sübvansiyonlar gibi özel teşviklerle dış yatırımlar için misafirperver bir iklim sağlamaya gayret etmişlerdir. Gelişmekte olan ülkelerin yabancı sermaye pragmatik bir şekilde yaklaşmalarının bir sonucu ve 1960’lardan sonra değişen dünya şartları, bu ülkelerdeki yabancı sermaye yatırımlarının miktarını arttırmıştır. 1960 yılı itibariyle gelişmekte olan ülkelerdeki yabancı sermaye miktarı 2 milyar dolar iken, 1982 yılında 10 milyar dolara yükselmiştir.

Sanayi devrimini gerçekleştiren İngiltere’nin sömürgelerindeki yatırımları ile başlayan, A.B.D.’nin Birinci Dünya Savaşı sonrasında devreye girmesiyle artan yabancı sermaye, ülke ayrımı yapmaksızın bugün dünyanın her tarafında yatırımlarını gerçekleştirmektedir. Doğal olarak her ülke yabancı sermaye yatırımlarında aynı oranda pay alamamaktadır. Yabancı sermaye yatırım ve yatırımcılarının diğer ülkelerde yatırım

yaparken göz önüne aldıkları çeşitli faktörler bulunmaktadır. Bu faktörler, milliyeti olmayan ve artık uluslar ötesi bir nitelik kazanmış olan yabancı sermaye yatırımlarının yönünü belirlemektedir (www.makdis.pamukkale.edu.tr).

2.2. Döviz Kuru

Döviz kuru; tanımı, dış ticaret açısından önemi, Türkiye’de tarihsel gelişimi ve etkileri, Dünya’da döviz kuru sistemlerinin tarihsel gelişimi ve etkileri başlıkları altında incelenecektir.

2.2.1. Döviz Kurunun Tanımı

Döviz kuru yabancı paranın, ulusal para cinsinden fiyatına denir. Diğer bir ifadeyle, iki milli para birimi arasındaki değişim oranıdır. Uluslararası piyasalarda mal ve hizmet alımı v.b. alışverişlerde kullanılan ödeme araçları döviz olarak adlandırılır. Burada şu soru akla gelebilir, bu alışverişlerde kullanılacak farklı ülkelere ait döviz değerleri, birbirleri karşısında hangi esasa göre belirlenecektir? Kur, ülkeler arasındaki fiyat seviyelerini birbirine bağlayarak fiyat ve maliyet karşılaştırmaları yapılmasına imkân sağlar. Döviz kuru olmasa ülkeler birbirlerinde üretilen mal ve hizmetlerin fiyat ve maliyetleri konusunda tamamen bilgisiz ve yabancı kalırlar. Döviz kuru bu yabancılık ve bilgisizliği ortadan kaldırır. İşte bu döviz değerlerini tespit eden, dövizin bir başka döviz ile değiştirilmesinde esas alınan orana döviz kuru denilmektedir. Başka bir deyişle, ulusal bir paranın diğer bir ulusal para cinsinden fiyatı bize döviz kurunu verir. Bu da, ulusal bir paranın değiştirilebileceği yabancı para miktarını gösterir (Oksay, 2001: 6).

Döviz kuru, nominal döviz kuru ve reel döviz kuru olarak iki ana başlık altında incelenebilir.

2.2.1.1. Nominal Döviz Kuru

Yabancı para biriminin ulusal para birimi cinsinden değerine nominal döviz kuru (Nominal exchange rate) denir. Nominal döviz kuru, bir birim yabancı paranın kaç birim ulusal para ile değiştirilebilirliğini gösterir (Ünsal, 1999: 293).

2.2.1.2. Reel Döviz Kuru

Nominal döviz kuru ile yurtdışı ve yurt içi fiyat düzeyleri arasındaki oranın çarpımına, reel döviz kuru (Real exchange rate, R) denir. Değişim oranlarına veya yabancı paraların ulusal paraya denkliğini sağlayan oranlara döviz paritesi denmektedir.

Reel döviz kurunun ($R=1$) 1'e eşit olması ulusal para birimi Yeni Türk Lirası (YTL)'nin cinsinden yurtdışı fiyat düzeyinin, yurtiçi fiyat düzeyine eşit olduğu ve dolayısı ile de bir birim ulusal paranın yurtdışı ve yurtiçindeki satın alma gücünün aynı olması demektir. Diğer bir deyişle yurtiçi ve yurtdışı fiyatlarının birbirine eşit olmasını sağlayan bir birim ulusal paranın yurtdışındaki ve yurtiçindeki satın alma gücünü eşitleyen nominal döviz kuruna satın alma gücü paritesi denir.

Ulusal para cinsinden yurtdışı ve yurtiçi satın alma gücü oranının 1'e eşit olması aynı zamanda nominal döviz kuru ile reel döviz kurunun eşit olması anlamına gelmekte ve döviz kurunda eksik veya fazla değerlendirme olmadığını göstermektedir. Oranın 1'den büyük olması halinde ulusal paranın yurtdışında satın alma gücünün yüksek ve ulusal paranın yüksek değerlendirildiğini göstermektedir, oranın 1'den küçük olması halinde ulusal paranın yurtdışı satın alma gücünün düşük olduğu, bu nedenle de ulusal paranın yurtdışı satın alma gücünün, yurtiçi satın alma gücünden küçük olduğu söylenebilir. Bu durumda nominal döviz kurunun yüksek değerlendirildiği söylenebilir (Ünsal, 1999: 293).

2.2.2. Döviz Kurlarının Dış Ticaret Açısından Önemi

Kur ayarlamaları sonucu ihracat veya ithalat sektörleri lehine gelişen fiyat avantajından kimlerin ne ölçüde yararlandığı, kur politikasının dış ticaret dengesi

üzerinde beklenen olumlu etkisini gösterebilmesi açısından üzerinde önemle durulması gereken bir konudur.

Dış ticaret dengesini iyileştirmek amacıyla düşük değerlenmiş kur politikası izlenen dönemlerde yabancı para birimi ile ifade edilen ithalat fiyatlarının düşmesi bu politikanın ithalat üzerindeki olumsuz etkilerini, ihracat fiyatlarının düşmesi de ihracat üzerindeki olumlu etkilerini azaltacaktır. Böylece, düşük değerlenme ile ihracat açısından sağlanan fiyat avantajının bir kısmı ya da tamamı tekrar kaybedilirken, ithalat açısından ise dış piyasalar tarafından kaybedilen fiyat avantajının bir kısmı ya da tamamı tekrar kazanılacaktır.

Aşırı değerlenmiş kur politikası izlenen dönemlerde yabancı para birimi ile ifade edilen ithalat fiyatlarının yükselmesi bu politikanın ithalat üzerindeki olumlu etkilerini, ihracat fiyatlarının yükselmesi de ihracat üzerindeki olumsuz etkilerini azaltacaktır. Böylece, aşırı değerlenme ile ihracat açısından kaybedilen fiyat avantajının bir kısmı ya da tamamı tekrar kazanılırken, ithalat açısından ise sağlanan fiyat avantajının bir kısmı ya da tamamı tekrar kaybedilecektir (Şimşek, 2003: 45). Düşük değerlenmenin olduğu dönemde ihracat veya ithalat fiyatlarının düşmesi, aşırı değerlenmenin olduğu dönemde ise, ithalat veya ihracat fiyatlarının yükselmesi, kısaca reel döviz kurları ve dış ticaret arasında ters yönlü nedensel bir ilişkinin olup olmaması durumu, kur politikasının dış ticaretin karlılığı (Nispi karlılığın ihracat lehine dönmesi, böylece dış ticaretin ülke lehine işlemesi) üzerinde beklenen net etkisini gösterebilmesi bakımından oldukça önemlidir.

Ulusal para biriminin değerinde meydana gelen değişimler ile dış ticaret dengesi arasındaki ilişkinin dinamik bir biçimde yorumlanması, J Eğrisi Hipotezini doğrumuştur. Bu yaklaşıma göre; ulusal para biriminde meydana gelen reel değişimler ile dış ticaret dengesi kısa dönemde pozitif ilişkili, uzun dönemde ise negatif ilişkilidir (Yamak ve Korkmaz: 2005: 17).

2.2.3. Türkiye’de Döviz Kurunun Tarihsel Gelişimi ve Etkileri

Türkiye’de döviz kurunun tarihsel gelişimi ve etkileri; 1923-1980 döneminde uygulanan döviz kuru politikaları ve 1980’den sonra uygulanan döviz kuru politikaları olmak üzere iki kısımda incelenecektir.

2.2.3.1. 1923-1980 Döneminde Uygulanan Döviz Kuru Politikaları

Cumhuriyet’in ilk yıllarından günümüze kadar yürütülen kur rejimleri ve politika uygulamaları ana hatlarıyla incelendiğinde, uzun süre devam eden sabit kur rejimlerinin ağırlıkta olduğu görülmektedir. 1923-1929 döneminde altın, döviz ve menkul kıymetler borsasının oldukça aktif olduğu görülmektedir. Bu dönemde döviz çek ve senetleri borsada işlem görmektedir. Bu dönem, serbest döviz kuru uygulaması özelliklerini yansıtmaktadır. Söz konusu dönemde TL Sterlin’e bağlı olarak dalgalanmaya bırakılmış, her çeşit kambiyo serbestliği sağlanmıştır. Ancak, 1929 yılındaki büyük buhran ile birlikte TL’nin Sterlin karşısında hızla değer kaybettiği görülmüş, Mart 1929’da 1 Sterlin=0.888 kuruş iken, Aralık 1929’da 1 Sterlin=1.125 kuruşa yükseltilmiştir. Türkiye’de 1929 krizinden sonra liberal ekonomi görüşü yavaş yavaş terkedilmiştir (Arat, 2003: 36).

1930’lu yıllarda Türk Lirası’nın değeri Fransız Frankı ve İngiliz Sterlini’ne karşı tespit edilmekteyken İkinci Dünya Savaşından sonra ağırlıklı olarak ABD Doları Çapa olarak seçilmiştir (Müslümov, 2002: 121).

Döviz piyasalarının doğrudan denetlenmesi amacıyla 25.02.1930’da 1567 sayılı Türk Parasının Kıymetini Koruma Kanunu (TPKK) yürürlüğe konmuştur. Döviz piyasasının denetimi için alınan bu tedbirler, ülke para politikasını yürütecek “Merkez Bankası”nın bulunmaması nedeniyle tam başarılı olamamıştır. Bu nedenle 11.06.1930’da T.C Merkez Bankası kurulmuştur. Aynı şekilde 1933’de “Ödünç Para Verme İşleri Kanunu” yürürlüğe konmuş, bu kanunla serbest faiz uygulaması kaldırılarak TL’nin konvertibilitesine de son verilmiştir. Bu dönemden itibaren

Türkiye’de sabit kur rejimi uygulanmaya başlanmış ve oldukça uzun zaman aralıklarıyla kurların devalüe edildiği görülmüştür (Arat, 2003: 36-37).

IMF üyesi olarak Türkiye sabit, ama ayarlanabilir sabit kur sistemini benimsedi. II. Dünya Savaşı boyunca yaşanan enflasyonun, döviz kurunu aşırı değerlendirmiş olmasını gidermek için, 7 Eylül 1946’da Türk lirasının dış değeri 1.28 TL=1 dolardan 2.80 TL=1 dolara devalüe edildi. Bunu izleyerek Türk lirasına güveni arttırmak için Merkez Bankası altın satışlarını serbest bıraktı. İthalatta kota sistemi gevşetildi (Kazgan, 2002: 82).

Türkiye 19.02.1947’de IMF ve Dünya Bankasına üye olmuş ve ayarlanabilir sabit döviz kuru politikası uygulamaya başlamıştır. Dış ödemelerin 1953’ten itibaren sorun haline gelmeye başlamasıyla hükümet yeni önlemler almak zorunda kalmıştır (Arat, 2003: 37).

1960 yılına girerken TL aşırı değer kazandığından dış ödemeler darboğazına girilmiş, Türkiye kahve dahi ithal edemez duruma gelmiştir. Bu dönemde, negatif reel faizler, tasarrufları kısmış ve kötü kaynak yönlenmesine neden olmuştur. Yaşanan kriz döviz darboğazı krizidir. Kriz beraberinde askeri darbeyi de getirmiştir. 1960 ekonomik krizi, büyük çapta bir devalüasyon yaparak (TL’nin değerini %40 dolaylarında düşürerek) ve faizleri artırarak (reel faizleri %3 dolaylarında yükselterek) atlatılmıştır (Ertuna, 2001: 492).

Türk Lirası’nın Büyük çaplı devalüasyonları, genellikle, 4 Ağustos 1958, 10 Ağustos 1970 ve 24 Ocak 1980 tarihlerinde olduğu gibi, tek başına bir uygulama olmayıp, kapsamlı istikrar programları çerçevesinde yapılmıştır. 1970’li yıllarda, ödemeler dengesindeki bozukluklara paralel olarak sık sık mini devalüasyonlar yapılmıştır. Devam eden dış ticaret açıklarının döviz rezervlerini eritmesi karşılığında ithalatın sınırlandırılmasının yanı sıra katlı kur uygulamaları da denenmiştir (Müslümov, 2002: 121).

1979'un sonlarında ekonomik bunalımın boyutları genişlediği bir dönemde hükümet el değiştirmiştir. 1980 yılına doğru fiyatların %110'lara çıkması ve döviz darboğazının oluşması karşısında IMF'nin de onayı alınarak 24 Ocak 1980 kararları ile serbest piyasa ekonomisine geçilmiştir (Şahin, 2000: 182).

Dışa açık bir ekonomi bir yandan farklı alternatifler sunarken diğer yandan ekonominin yönetimini daha da zorlaştırmaktadır. Bu açıklamalar gelişmekte olan ülkeler için geçerlidir. Çünkü enflasyonun, bütçe açıklarının ve faiz oranlarının yüksek, bankacılık sisteminin zayıf, siyasi istikrarsızlığın olduğu bir ekonominin dışa açılması, sermaye hareketlerinin serbest olduğu bir ortamda, iktisat politikaları arasında koordinasyon sağlanmasını daha da zorlaştırmaktadır. Belirtilen sorunlar giderilmeden dışa açılan bir ekonomide tek bir amaca odaklanması ve belirtilen amaca ulaşılmasını sağlayacak politikaların diğer ekonomik büyüklüklere olan etkisinin iyi analiz edilememesi krizlere yol açabilmektedir (Kansu, 2004: 154).

24 Ocak 1980'den itibaren bütün 1980'li yıllar boyunca önce reel döviz kurunu düşürmek, daha sonra da düşürülmüş döviz kurunu sürdürmek için nominal döviz kuru sürekli olarak ayarlanmıştır. Genel olarak izlenen istikrar politikalarının başarılı olabilmesi için ekonomideki nominal değişkenlerin denge değerlerinin belirlenmesinde gerekli bir koşul bu değişkenlerden birisinin ya da birkaçının değerinin dışsal olarak belirlenip sabitleştirilmesidir. Buna çapa ya da çıpa politikası denilmektedir. 24 Ocak kararlarında para arzının artış hızının azaltılması nominal çapa olarak seçilmiştir. Böylece döviz kurlarının reel olarak değer kazanacağı, reel faiz oranlarının artacağı ve ekonomide bir resesyonun oluşacağı başlangıçta kabul edilmiştir (Parasız, 2002: 335).

Türkiye'de 24 Ocak 1980'de alınan ekonomik tedbirler paketine kadar döviz kuru 1 ABD Doları = 26.50 TL olarak devam etmiş ve bu tarihte kur rejiminde değişikliğe gidilerek sürünen parite rejimine geçilmiş ve 1 ABD Dolarının değeri 70 TL'ye yükseltilmiştir. Bu tarihten itibaren kurlardaki ayarlamalarının daha sıklıkla yapılmaya başlandığı görülmektedir. Uluslararası piyasalar ve para piyasalarındaki gelişmeler göz önüne alınarak 1980 yılı içerisinde kurlar 16 defa değiştirilmiştir.

1 Mayıs 1981'e kadar 6 kur ayarlaması daha yapılmış, söz konusu tarihe kadar çoklu kur uygulaması sürdürülmüştür (Arat, 2003: 37).

2.2.3.2. 1980'den Sonra Uygulanan Döviz Kuru Politikaları

1980 yılından sonra uygulanan döviz kuru politikaları; 1980-1993 dönemi ve 1994-2007 dönemi olarak iki kısımda incelenecektir.

2.2.3.2.1. 1980-1993 Dönemi

24 Ocak 1980 tarihinde uygulamaya konan istikrar programı, döviz kuru politikalarında köklü değişikliğin başlangıcı olmuştur. 1 Mayıs 1981 tarihinden itibaren Merkez Bankası, ekonomideki gelişmeleri dikkate alarak kurları günlük olarak belirlemeye yetkili kılınmıştır. 1984 yılında ticari bankaların, Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası (TCMB) tarafından belirlenen kur üzerinden belirli bir marjla serbestçe döviz alıp satma yetkisi tanınmıştır (Müslümov, 2002: 123).

1985 yılında ekonomik tablonun oldukça iyi bir gelişim içinde olduğu söylenebilir. Bu olumlu gelişimin başlıca sebebi görece bir döviz bolluğu yaşanması ve özel sektörün TCMB aracılığıyla kamu kesimine bu fonları sorunsuz şekilde aktarmasıdır. Böylelikle kamu kesimi dış borç ödemelerini aksatmadan yapabilmıştır. 1985'de kalıcı bir vergi reformu yapılmayarak kamu kesiminin finansmanında iç borçlanmaya ağırlık verilmesi; kamu kesiminin TCMB kaynakları üzerindeki baskısını azaltmıştır. Böylece parasal programlama yoluyla anti-enflasyonist bir politika sürdürülebilmştir. Bunlara ilave olarak, TL'nin reel kaybının durdurulmasıyla, ihracatın teşvikinin diğer yollarla yapılması da olumlu neticeler doğurmuştur (Serin, 1998: 234).

Haziran 1985 tarihinde bankaların ticari ve gayri ticari işlemler ile bankalar arası işlemlerde uygulayacakları kurları serbestçe belirlemelerine izin verilmiştir. 1986 yılında kur üzerindeki baskılar artınca, bankaların tespit edebilecekleri kurlara sınırlama getirilmiştir. Bankalar arası işlemlerde uygulanacak kurlar serbest bırakılırken, döviz satış kurlarının TCMB tarafından belirlenen satış kurunu geçmemesi ilkesi

benimsenmiştir. 1988 yılında TCMB bünyesinde açılan döviz piyasaları ile kurların piyasa koşulları altında belirlenmesi sistemine geçilmiş, ancak Merkez Bankası döviz piyasalarına müdahale ederek döviz kurlarını kontrolü altında tutmaya devam etmiştir (Müslümov, 2002: 123).

1989 yılına kadar başarılı bir şekilde düşürülemeyen enflasyon, konvertibiliteye geçişle birlikte, döviz kurundaki artış enflasyonun altında tutularak kontrol altına alınmaya çalışılmış, bu şekilde de ithalat ucuzlayacağından hem hammadde maliyetlerinin düşeceği hem de yurtiçi üretimin daha rekabetçi politikalar izleyeceği düşünülmüştür. Ancak kamu borçlarının yarattığı yüksek faiz ve düşük kur, kısa vadeli sermaye hareketlerinin ülkeye girişlerini hızlandırırken dış ticaret açıklarındaki artış devam etmiştir (Kansu, 2004: 157).

Günümüz kur rejimi tercihini ve kur politikasını derinden etkileyen en önemli değişiklik ise 11 Ağustos 1989 tarihli Resmi Gazete’de yayımlanan TPKK Hakkında 32 Sayılı Karar ile gerçekleşmiştir. 32 Sayılı Karar tam konvertibiliteye geçiş kararı olarak da kabul edilmektedir. 32 Sayılı Karar ile sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesinden sonra 1989 ve 1990 yıllarında kısa vadeli sermaye girişi hızlanmıştır. TL reel olarak değer kazanmıştır. 1991’de Körfez Krizinin de etkisiyle (net kısa vadeli sermaye çıkışının etkisiyle) TL reel olarak değer kaybetmiştir. 1992’de kurlardaki dalgalanma önemli ölçüde önlenmiştir. 1993’ün son aylarından itibaren piyasadaki fazla TL likiditesi ve açık pozisyon kapamaya yönelik döviz talebi, döviz kurları üzerinde baskı oluşturmuştur (Arat, 2003: 40).

Tablo.12: 1980-1993 Yılları Arasında Döviz Kurlarındaki Değişim

Yıllar	TL/\$
1980	89,25
1981	132,30
1982	184,90
1983	280,00
1984	442,50
1985	574,00
1986	755,90
1987	1.018,35
1988	1.813,02
1989	2.311,37
1990	2.927,13
1991	5.074,83
1992	8.555,85
1993	14.458,03

Kaynak: www.evds.tcmb.gov.tr (21.02.2008)

2.2.3.2.2. 1994-2007 Dönemi

1994-1999 döneminde kurlar piyasada belirlenmekle birlikte, politika uygulayıcılarının yoğun müdahalesi altında seyretmiştir. Döviz kuru istikrarına dayanan istikrar programları benimsenmiştir. Ayrıca TCMB, kur politikasının kredibilitesini artırmak için dış varlık artışına daha fazla önem vermiştir. Uygulanan döviz kuru politikası, reel kur değişimlerinde istikrarı sürdürme amaçlı olmuştur. Ayrıca izlenen kur politikaları, bu dönemde cari işlemler dengesinin belirlenmesinde etken olmuştur ve TL'nin değeri dar bir aralık içinde dalgalanmıştır. Ancak, bu dalgalanmada değerlendirme yönünde bir takım eğilimler olduğu da izlenmiştir.

Yakın dönemde izlenen kur politikalarına bakıldığında ise 1 Ocak 2000'de enflasyonla mücadele politikası kapsamında yönlendirilmiş sabit döviz kuru politikasına geçilmiştir. 'Kur çıpası' ya da 'genişleyen bant' denilen bu sisteme göre, üç yıl süre boyunca döviz kurunun ne olacağı daha önce belirlenerek ilan edilecekti. Bu politika, 1 Ocak-31 Aralık dönemini kapsayan günlük döviz kurları ilan edilerek başarıyla uygulanmıştır. Üç yıllık program gereğince 2001 yılında da sürdürülen daha önceden

ilan edilen günlük döviz kuru uygulamasına 19 Şubat 2001’de son verilerek yeniden esnek kur sistemine geçilmiştir. Buna göre günlük döviz kuru piyasada oluşan döviz arz ve talebine göre belirlenmekte ancak Merkez Bankası kısa dönemli dalgalanmaları azaltarak kurun istikrarını sağlamak amacıyla piyasaya müdahale etmektedir. ‘Temiz dalgalanma’ niteliğinde olan bu uygulamaya ‘gözümlü alınmış serbest kur’ sistemi de denilmektedir (Dinler, 2004: 536).

2001 krizinden sonra yaşanan iktisadi dönüşüm süreci, makroekonomik istikrar yolunda önemli mesafelerin alınmasını sağlayarak geçmiş dönemdeki istikrarsız makroekonomik politikaların ve yüksek enflasyonun yarattığı dolarizasyonun giderek azalmasını sağlamıştır. 2002 yılından itibaren temel eğilim, ekonomik birimlerin portföylerinde giderek daha fazla Türk parası cinsinden varlık tutmaları olmuştur. Söz konusu ‘ters dolarizasyon’ süreci, ödemeler dengesindeki olumlu gelişmeler ile birlikte ekonomide döviz arzının giderek artmasını desteklemiştir (TCMB, 2005:17).

2002-2005 yılları arasında ve hala uygulanmakta olan dalgalı kur rejimi sisteminde TCMB, döviz kurlarının bir para politikası aracı olarak kullanılmamasını ve herhangi bir kur hedefinin bulunmamasını temel ilke olarak benimsemiştir. Bu nedendir ki, ılımlı bir rezerv artırma politikası yürüten TCMB, döviz piyasasındaki arz ve talep koşullarını, dolayısıyla kur seviyesini mümkün olduğunca düşük düzeyde etkilemek ve dalgalı kur rejiminin temel ilkelerine ve işleyişine sadık kalmak için döviz alımlarını kurallarıyla önceden belirlenen ihaleler yoluyla yapmaktadır. Ayrıca TCMB kurlarda her iki yönde aşırı oynaklık olması durumunda piyasaya doğrudan müdahale edebileceğini de belirtmiştir (TCMB, 2005:18).

Merkez Bankası, 2006 yılında da dalgalı döviz kuru rejimi uygulamasına devam etmiştir. Bu rejimde döviz kurları döviz piyasalarındaki arz ve talep koşullarına göre belirlenmekte, Merkez Bankası’nın herhangi bir döviz kuru hedefi bulunmamaktadır. Ancak, Merkez Bankası döviz kurlarında aşırı oynaklık görüldüğünde döviz piyasalarına doğrudan müdahalede bulunabilmektedir. Bu çerçevede, Merkez Bankası yıl içinde kurlarda görülen aşırı oynaklık üzerine bir defa döviz alım, üç defa ise döviz

satım yönünde olmak üzere döviz piyasasına doğrudan müdahalede bulunmuştur (TCMB, 2006: 40).

Tablo.13: 1994-2007 Yılları Arasında Döviz Kurlarındaki Değişim

Yıllar	TL/\$
1994	38.418,00
1995	61.054,00
1996	107.505,00
1997	204.750,00
1998	312.720,00
1999	540.098,00
2000	671.765,00
2001	1.439.567,00
2002	1.634.501,00
2003	1.395.835,00
2004	1.342.100,00
2005*	1,34*
2006*	1,41*
2007*	1,16*

Kaynak: www.evds.tcmb.gov.tr (21.02.2008)

(*) Veriler 01.01.2005 tarihi ve sonrasında Yeni Türk Lirası olarak yer almaktadır.

Veriler her yılın son işgününde belirlenen gösterge niteliğinde TCMB kurlarıdır.

2.2.4. Dünya’da Döviz Kuru Sistemlerinin Tarihsel Gelişimi ve Etkileri

Tarihin çeşitli dönemlerinde altın ve gümüş gibi kıymetli madenlerden oluşan madeni paralar darp edilmiştir. Paranın mübadelelerde kullanılabilmesi, tasarruf fonksiyonunu görmesi ve satın alma gücüne güvenilmesine bağlıdır. En eski çağlardan beri gümüş ve özellikle altın, bu güvene sahip olmuşlardır. Ancak madeni paraların zamanla yıpranması, sikkelerin içerdikleri maden tutarının zaman zaman düşük tutulması, paranın kırılması belirli dönemlerde bir para darlığına ve zayıf sayılan paradan kaçışa neden olmuştur. 1870’li yıllardan bu yana ülkeler çoğu zaman iktisat

politikalarını kendi ülke şartlarına göre değil, uluslararası para sisteminin gerektirdiği şartlara uygun biçimde şekillendirmişlerdir. Altın standardı sisteminin uygulandığı dönemden günümüze kadar olan süreçte, değişen koşullar nedeniyle farklı kur sistemleri uygulanmıştır (Turan, 1979: 3).

2.2.4.1. Altın Standardı Sistemi

İlk olarak İngiltere’de uygulanmıştır. Altın Standardı’nın temel özelliği; ülkelerin para birimleri arasındaki değişim oranlarının standart birim olan altına bağlandığı sabit döviz kur sistemiydi (Uzunoğlu, 2000: 10). Altın Standardı’nın sabit döviz kuru ile uyumlu çalışmasının önemli nedenlerinden birisi, ülkenin para birimi ile belli miktarda altın eşdeğeri arasında çift yönlü konvertibilite sağlanmasına yüksek öncelik ve önem verilmesidir. Konvertibilitenin esas politika amacı oluşu, spekülatif sermaye hareketlerinin istikrarsızlığı değil, istikrara neden olmasını sağlar (Müslümov, 2002: 14).

Altın standardı Sistemin de otomatik ayarlamaların yapılabildiği, her tür siyasi ve ekonomik baskı olmadığı belirtilse de uygulamada sistem bu kadar basit işlememiştir. Altın standardı sisteminin ekonomik krizleri her zaman engelleyemediği ve üye ülkelerin sistemin kurallarına pek uyamadıkları gözlemlenmiştir (Kansu, 2004: 8).

1880-1914 dönemindeki altın standardı sisteminin özellikleri aşağıdaki gibi özetlenebilir (Kansu, 2004: 9):

i) Bu dönemde altın standardı sisteminden başka aksak altın standardı, altın döviz standardı gibi uygulamalarda söz konusu olmuştur. Bunun nedeni, altına bağlı ülkelerin para sistemlerinin farklı kurumsal ve hukuki anlaşmalara dayalı olmasıdır.

ii) Bu sistem gelişmiş ülkeler için fazla sorun yaratmazken, gelişmekte olan ülkeler için aynı durum geçerli olmamıştır. Bu ülkelerde dış ticaret hadlerindeki bozulmalar, yeterli altın rezervlerinin olmaması, altın sağlanmasında yaşanan zorluklar

ile kısa ve uzun vadeli sermaye hareketlerinin denge bozucu etkilerinden dolayı sistemin sürdürülmesi zorlaşmıştır.

iii) Altın standardı sisteminin işleyişinde önemli etkisi olan reeskont politikasının, kredi piyasasını düzenlemesi ve yabancı sermaye hareketlerini yönlendirmesi her zaman etkili sonuçlar doğurmamıştır.

iv) Pek sık olmamakla birlikte istikrarsız spekülâtif hareketler ve bazı ülkelerin paralarından kaçışlar, bu sistemin işleyişini zorlaştıran faktörler olmuştur. Ancak, kamuoyunda altına duyulan güven ve altının kamuoyu tarafından kabul görmesi, altın standardı sisteminin işleyişini kolaylaştırmıştır. Altın standardı sisteminin sürdürülmesinde etkili olan güven unsuru günümüzde de önemini sürdürmektedir.

v) Bu dönemle ilgili ampirik çalışmalar genellikle gelişmiş Batı Avrupa ülkeleriyle ilgili olup, altına bağlı olan diğer ülkelerin sorunları üzerinde durulmamasının nedenleri birçok ülkede merkez bankasının, para ve sermaye piyasalarının olmaması, mali ve ticari işlemlerle ilgili verilerin toplanamamasıdır.

vi) Bu dönemde ekonomilerin birbirlerine bağımlı olmaları, sorunların işbirliği ile halledebileceği görüşünü de beraberinde getirmiştir.

Birinci Dünya Savaşı'na kadar devam eden altın standardı, savaşla birlikte ortaya çıkan enflasyon sonucu büyük darbe yedi. Savaş döneminde birçok ülke altın standardından uzaklaşarak paralarının konvertibilitesini askıya aldı. Böylece altının değişim oranı olma özelliği ortadan kalkmış oluyordu (Uzunoğlu, 2000: 11).

Savaş sonrası ülkeler eski kur üzerinden altına dönüş yaptılar. 1928 yılına gelindiğinde bütün ülkeler yeniden altın standardına dönmüşlerdi. Ancak ikinci altın standardı uygulaması başarılı olmadı. Değişen ekonomik koşullar, (dış dengenin öncelikli amaç olmaktan çıktığı, serbest dış ticaretin giderek kısıtlandığı, dış açıkların para arzı üzerindeki etkilerinin önlenmeye çalışıldığı) altın standardının sürdürülebilmesi olanaklarını ortadan kaldırmıştır (Demir, 1999: 4).

2.2.4.2. İki Dünya Savaşı Arasındaki Dönem

Birinci Dünya Savaşının başlamasıyla birlikte Altın Standardı Sistemi sona ermiştir. İki Dünya Savaşı arasındaki dönemde de (1918-1939) altın standardına dönüş çabaları başarısız olmuştur. Savaş döneminde hızla büyüyen finansman gereksinimi, bu dönemde para yaratımını hızlandırıyordu. Kağıt paranın altın rezervinden bağımsız olarak basılabilmesi, enflasyonist süreci hızlandırmıştır. 1920'li yılların Almanya'sı çok çarpıcı bir örnek olarak bilinmektedir. Almanya'da büyük miktarda basılan kağıt para, fiyatları yukarı itmiş, paranın satın alma gücü düşmüştü. 1918 yılında 1 Alman Markı'na alınabilen bir mal için 1923 yılında 726 milyar Alman Markı ödemek gerekiyordu. 1923 yılında Alman halkı için sobada para yakmak, odun yakmaktan daha ucuzdu (Uzunoglu, 2000: 11).

Altın Standardının uygulandığı dönemde, ihtiyaç duyulduğunda kurların istikrarı terk edilebilmiş olmasına rağmen, belli başlı paralar arasındaki kur istikrarı korunmuş, fiyat istikrarı ve diğer ulusal amaçlar gerçekleştirilmiştir. 1914 senesi Temmuzunda Birinci Dünya Savaşı'nın başlaması üzerine, Avrupa'daki güçler dengesi sarsılmış ve birbirini izleyen mali krizler sonunda, basta İngiltere olmak üzere, uluslararası altın standardını benimsemiş ülkeler giderek altından kopmuşlardır (Akdiş, 2000: 9).

Birinci ve İkinci Dünya Savaşları arasındaki dönemde uluslararası ekonomik ve mali ilişkilerde tam bir kaos yaşanmıştır. Altın standardı yıkılmış, yerine yeni bir sistem kurulamamıştır. Uluslararası ödemeleri ödemek büyük bir sorun olmuştur. Çoğu ülkeler birbirleriyle iki yanlı ticaret ve ödeme anlaşmaları yaparak, aralarındaki ticareti takas esasına döndürmüşlerdi. Bu dönem ülkelerin bireysel davrandıkları, diğer bir deyişle uluslararası bir dönemdir. Her ülke kendi ekonomik çıkarlarını düşünerek gümrük tarifelerini yükseltiyor, ancak bundan zarara uğrayan ticaret ortakları da misillemede bulunuyordu. Böylece, dünya ticaret ve mali akımları en düşük düzeylere inmiştir (Seyidoğlu, 1997: 7).

1929 yılındaki dünya ekonomik buhranından sonra 1931 yılında piyasalarda mali kriz ortaya çıkmıştır. Bu kriz Altın Standardının bütünüyle terk edilmesine yol açmıştır. 1931-1940 dönemi ülkelerin Altın Standardını terk ettiği ve dış ödemelerde

Altın Standardı ötesindeki uygulamaların hakim olduğu yılları kapsar. Ülkeler ulusal paralarını piyasa dalgalanmasına bırakmak yerine destekleme uygulamalarına ağırlık vermişlerdir (Özbek, 1997: 54).

İki savaş arası dönemde rekabetçi devalüasyonlar yapılırken, ne serbestçe dalgalanan bir para sistemi, ne de sabit döviz kuru sistemi vardı. Sistemin yeniden yapılandırılması için Almanya, İtalya ve Japonya'ya karşı savaşan ülkeler ABD'de New Hampshire eyaletinde bir kasabada, Bretton Woods'ta bir araya gelmişlerdir (Uzunoğlu, 2000: 12).

2.2.4.3. Bretton Woods Sistemi

1944 yılında 44 ülkenin katılımıyla birlikte Bretton Woods konferansı düzenlenmiştir. Bu konferansta 1946 yılından itibaren ayarlanabilir sabit kur sisteminin uygulanması kararının yanında, IMF ve Dünya Bankası'nın kurulmasına da karar verilmiştir (Kansu, 2004: 12).

Bu anlaşmaya göre ülkelerin para birimleri altın veya altına bağlanmış para birimlerine bağlanıyordu. Kısa dönemde, döviz kurunun sabit paritenin en fazla %1 aralığı içerisinde dalgalanması mümkündü. Uzun dönemde ise bir temel dengesizlik sorunu söz konusu olursa, IMF'nin onayı ile tek taraflı devalüasyona izin verilmekteydi. Kısa vadeli ödemeler bilançosu dengesizliği resmi rezervler ve IMF kredileri yardımıyla giderilmekte ve döviz piyasalarına müdahalenin ulusal para üzerindeki etkisi ise sterilize edilmekteydi. Ükelere makroekonomik özerklik tanımakta, genel fiyat düzeyi ve istihdam amaçları ile ilgili ulusal politikalar takip edilmesine olanak verilmekteydi (Müslümov, 2002: 19).

Sistemin işleyişini IMF garanti ediyordu. IMF'nin bu çerçevede başlıca görevi, dış açık veren ülkelere kısa süreli kredi sağlamaktı. Krediler ve alınan iç önlemler açıkların giderilmesinde etkili olamamışsa ancak o zaman devalüasyona başvurulacaktı. Fon yasaları gereğince %10'dan yüksek oranda devalüasyon yapmak için IMF'nin izni gerekiyordu. Devalüasyon izni ise ödemeler bilançosundaki "köklü dengesizlik"

koşuluna bağlanmıştır. IMF'nin ilerleyen yıllarda bu konudaki tavrı değişmiş, hemen her durumda kredi verilmesi ülkenin devalüasyon koşuluna bağlanmıştır (Demir, 1999: 5).

İkinci Dünya Savaşı sonrasında Avrupa ve Asya'daki birçok ülke, sağlıklı ve güçlü bir ekonomik yapıya kavuşabilmek arzusundaydı. Bu sırada temel mallar, gıda ürünleri, makine, teçhizat ve ara mallar gibi çok çeşitli malları üretilen tek ülke A.B.D.'ydi. Ancak ihtiyaç duyulan bu malların ithalatının sağlanması konusunda Avrupa ülkelerinin döviz rezervleri yeterli değildi. Dolayısıyla dünyada, ülkeler arasında büyük bir dış ödemeler dengesizliği hakimdi ve denge fazlalarına sahip olma açısından dikkat çeken tek ülke A.B.D.'ydi (Özbek, 1997: 60).

Ayarlanabilir sabit kur sisteminde ulusal paralar ABD dolarına bağlanmıştır. 1 ons altın=35\$ değerindeydi. ABD dolarının kullanılmasındaki önemli etkenler; ABD'nin güçlü bir ekonomisinin olması ve savaş sonrası yıllarda bu gücünü kaybetmemesidir (Kansu, 2004: 12).

Bretton Woods Sistemi ile uluslararası genel kabul gören ABD doları, başka hiçbir paranın üstlenemeyeceği fonksiyonları üzerine almıştı. Dolar aynı zamanda rezerv para niteliğinde idi. Üye ülkelerin kurları üzerinde ayarlamalar yapabilmeleri de dolar kullanmalarını gerektiriyordu (Akdiş, 2000: 17).

İkinci Dünya Savaşının sona ermesiyle birlikte Batı Avrupa ülkelerinin onarım çalışmaları nedeniyle 1950'li yıllarda yaşanan dolar kıtlığının yerini, 1950'li yılların sonunda ABD'nin dış ödeme açıklarının yarattığı dolar bolluğu almıştır. Doların bollaşmasının yarattığı spekülasyon hareketleri, 1960'lı yıllarda dolardan kaçışı ve altına olan talebi arttırmıştır. Altın fiyatlarındaki yükselişi önlemek amacıyla altının arzının artırılması gerekliliği, Londra Altın Fonu'nun kurulmasına ve merkez bankalarının piyasaya altın sürmesine neden olmuştur. Ancak, bu önlemler de spekülasyoncuların güvensizliğini azaltmamış ve devalüasyon ihtimaline karşılık dolardan kaçış artmaya devam etmiştir (Kansu, 2004: 13).

ABD’de dış ticaret açığının hızla artması ve kronik ödemeler dengesi sorunu ülkenin altın rezervlerini eritiyordu. Örneğin İkinci Dünya Savaşı sonunda 20 milyar dolar olan altın rezervi 1971 yılında 10 milyar dolara gerilirken, ABD’nin yabancı merkez bankalarına olan borcu iki katına ulaşmıştır. Diğer taraftan ABD’nin toplam yükümlülükleri, altın rezervlerinin beş katına ulaşmıştır. Bu nedenle alacaklı yabancı merkez bankalarının ellerinde tuttukları dolarları altına dönüştürme olanağı ortadan kalkmış oldu (Uzunoğlu, 2000: 12).

Böylece Amerikan doları açıkça gerek altın, gerekse Alman markı ve Japon yeni gibi paralar karşısında aşırı değerlenmiş bir para olmuştu. Bundan sonraki dönemlerde uluslararası para buhranları mali sistemin sürekli özelliği haline gelmiştir (Seyidoğlu, 1997: 10).

Uluslararası piyasalarda başlayan istikrarsızlığı gidermek için 18 Aralık 1971 tarihinde önde gelen sanayileşmiş ülkeler Smithsonian toplantısını düzenleyip paralarının dolar paritesini düşürme kararını almışlar ve bu dönemde, dolar % 9 oranında ve 1973 yılının Şubat ayında ise tekrar % 5 oranında devalüe edilmiştir. Ancak, bu önlemlerde spekülâtif atakları engellemek için yeterli olmamıştır. 1973 yılının Mart ayında başlıca sanayileşmiş ülkeler ayarlanabilir sabit kur sisteminden çıkarak ulusal paralarını dalgalanmaya bırakmışlardır (Kansu, 2004: 13).

2.2.4.4. Bretton Woods Sonrası Dönem

Bretton Woods’ta belirlenen altın kambiyo standardı ve sonrasındaki sabit döviz kuru sisteminin sona ermesi ile bütün ülkeler dalgalı kur sistemine geçmişlerdir. Ancak gerek tümüyle dalgalı bir kur sisteminin belirlenememesi ve gerekse dolar, sterlin, mark gibi belli başlı paralara bağlı olarak belirlenen kurlarda istikrar sağlanamaması yine sorunlar doğurmuştur (Akdiş, 2000: 17).

Bretton Woods sonrası dönemde gelişmekte olan ülkeler enflasyon-kur-faiz kısılacının içine girmişlerdir. Yapısal uyum sürecinde olan bu ülkeler, serbestleşmenin yarattığı bu üçlü kıskaçla birlikte büyüme ve kalkınma fırsatlarını kaçırmışlardır.

Yüksek faiz politikasının yatırımları caydırması durgunluğa yol açarken, yüksek faiz politikasından vazgeçilmesi de kısa dönemli sermaye hareketlerinin yarattığı istikrarsızlığı ve döviz kuru üzerinde oluşan baskıyı beraberinde getirmiştir. Böylece, Bretton Woods sisteminin sakin ortamından çıkan ülkeler iktisat politikalarının tasarımı ve uygulamasında güçlükler yaşamaya başlamışlardır (Kansu, 2004: 14).

Bu durumda serbest dalgalanmaya geçmek, başlıca sanayileşmiş ülkeler için hemen hemen tek seçenek durumunda idi. Çünkü uygulayabilecekleri, önceden hazırlanmış, anlaşmalara dayalı bir para sistemi yoktu. Ancak yine de dalgalı kur uygulamalarının kısa süreli olacağı düşünülmüştü. İlerde geçmiştekine benzer biçimde geniş kapsamlı yeni bir uluslararası düzenleme yapılacağına inanılıyordu (Seyidoğlu, 1997: 2).

2.3. Faiz Oranı

Faiz oranı; tanımı, faiz oranlarını etkileyen faktörler ve Türkiye’de faiz oranının tarihsel gelişimi ve etkileri başlıkları altında incelenecektir.

2.3.1. Faiz Oranının Tanımı

Faiz, üretim faktörleri arasında yer alan sermayenin geliri, diğer bir ifadeyle sermayeyi kiralamanın, kullanmanın bedeli ya da tasarrufların ödünç verilmesi karşılığında talep edilen veya alınan bedel olarak tanımlanmaktadır (Paya, 1998: 113).

Faizin, “ekonomik anlamda sermaye sahibinin üretimden aldığı pay veya sermayenin başkasına bir süre için ödünç verilmesi karşılığında ödenen bir fiyat veya sermayenin kiralınması karşılığında ödenen bedel” olduğu tekrar edilirse, faiz oranı da sermayeden alınan bu fiyatın yüzdesel ifadesi olarak tanımlanabilir. Faiz oranlarını belirleyen faktör ise piyasadaki mevcut fon arzı ve fon talebi miktarıdır. Bir ülkede belirli bir zamanda ellerindeki fonları başkalarına ödünç vermeye hazır kişi ve kurumlar ve bu fonları almayı arzulayan kişi ve kurumlar vardır. İktisat teorisinde “Ödünç Verilebilir Fonlar Kuramı” olarak adlandırılan bu kuram, bir arz-talep analizi

uygulamasıdır. Buna göre ödünç verilebilir fonların arzı ve talebi finansal piyasalarda karşı karşıya gelir. Herhangi bir rekabetçi piyasadan farkı olmayan bu finansal piyasalarda arz ve talep edilen şey ödünç verilebilir fonlardır ve bu fonların fiyatı da faiz oranıdır. Diğer bir ifadeyle finansal piyasalarda bu fonların arz ve talebini dengeye getiren mekanizma faiz oranlarıdır (Demir, 1993: 92).

2.3.1.1. Nominal Faiz Oranı

Nominal faiz oranı, finansal işlemlerde işleme konu olan veya finansal varlığın üzerinde yazılı olan faiz oranıdır. Sermayenin ya da anaparanın getirisinin sadece rakamsal olarak enflasyondan arındırılmamış şekildeki ifadesidir. Nominal faiz piyasada gerçekleşen ve ölçülebilen faiz oranıdır (Korkmaz ve Pekkaya, 2005: 98).

2.3.1.2. Reel Faiz Oranı

Nominal faiz oranı ile beklenen enflasyon oranı arasındaki farktır. Reel faiz oranı, elde edilen faiz kazancının enflasyon oranı göz önüne alınarak düzeltilmesiyle bulunur. Enflasyonun olmadığı, başka bir ifadeyle enflasyon oranının sıfır olduğu bir durumda, nominal faiz oranı reel faiz oranına eşit olacaktır. Enflasyonun olduğu bir durumda, nominal oranın reel oranı geçmesi gerekir. Çünkü tasarruf sahipleri, satın alma güçlerinde meydana gelebilecek riskleri karşılamak amacıyla reel oranın üzerinde prim talep ederler. Bu durum gerçekleşmezse, yani enflasyona rağmen nominal faiz oranı, reel faiz oranına eşit olursa, yatırımcıların faizden elde edecekleri reel getiri negatif olacak, yani zarar söz konusu olacaktır. Teoride enflasyon ile faiz oranı arasındaki ilişki Irving Fisher tarafından geliştirildiğinden Fisher Kanunu olarak bilinmektedir (Korkmaz ve Pekkaya, 2005: 99).

2.3.2. Faiz Oranlarını Etkileyen Faktörler

Faiz oranları; fon ve arz talebi, para arzındaki değişmeler, parasal politikalar, güvenilirlik ve piyasa likiditesi ve faiz oranlarının vade yapısı olmak üzere dört faktörden etkilenmektedir.

2.3.2.1. Fon ve Arz Talebi

Piyasada arz ve talep tarafından belirlenen bütün diğer fiyatlar gibi paranın fiyatı da arz ve talebe göre belirlenir. Fon talebi fon arzını aştığı zaman, faiz oranlarında artış yönünde, fon talebi fon arzından düşük olduğu zaman ise faiz oranlarında azalış yönünde bir değişim meydana gelir. Ekonomik birimlerin harcama ihtiyaçları gelirlerini aştığı zaman ödünç verilebilir fon ihtiyacı ortaya çıkar. Piyasada oluşan faiz oranları fon arzının bu talebi karşıladığı denge noktasında oluşur. Toplam tasarruf düzeyi ile harcama düzeyi arasındaki ilişki nominal faiz oranlarını oluşturur. Burada göz ardı edilmemesi gereken noktalardan birisi de para arzında meydana gelen değişikliğin etkisidir (Paya, 1998: 116).

2.3.2.2. Para Arzındaki Değişmeler

Bu konu ile ilgili üzerinde durulması gereken temel iki teori vardır. Bunlardan birincisi, para arzındaki değişikliğin doğrudan ödünç verilebilir fon arzını etkileyerek piyasada oluşan faiz oranları üzerinde bir etki meydana getirmesine dayanmaktadır. Buna göre para arzı arttığı zaman ödünç verilebilir fon arzı artar ve faiz oranları bu fon artışına bağlı olarak düşer. Para arzı düştüğü zaman ise ödünç verilebilir fon arzında meydana gelen azalma faiz oranlarını arttırır. İkinci teoriye göre ise para arzındaki değişiklik, beklenen enflasyon düzeyi üzerindeki etkisi yoluyla faiz oranlarını etkiler. Para arzındaki artışın (diğer şeyler sabit kalmak koşuluyla) enflasyon oranını arttırdığı düşünülür. Diğer bir ifadeyle para arzında meydana gelen bir artış piyasada enflasyon oranlarında bir artışın meydana geleceği beklentisini oluşturur. Buna paralel olarak faiz oranlarında da artış yönünde bir beklenti içine girilir. Tersisi durumda ise enflasyon ve faiz oranlarında bir düşüş olması beklenir (Parasız, 1994: 87-88).

2.3.2.3. Parasal Politikalar

Faiz oranlarını etkileyen diğer bir faktör ise parasal politikalarlardır. Ülkedeki para arzı belli limitler çerçevesinde merkez bankaları tarafından kontrol edilir. Bu kontroller reeskont oranlarında değişiklik yapmak, bankaların kanuni karşılık oranlarında

değişiklik yapmak, kredi ve faiz tavanı uygulamak, selektif kredi denetimi ve para piyasası araçları (açık piyasa işlemleri) ile piyasaya müdahale etmek şeklindedir. Merkez bankaları bu yollarla bankacılık sisteminin oluşturacağı mevduat ve vereceği kredi için fon tutarında değişiklikler yapabilmektedirler (Dornbusch ve Fischer, 1998: 124).

2.3.2.4. Güvenilirlik ve Piyasa Likiditesi

Faiz oranlarını etkileyen bir diğer faktör, para piyasası araçlarına olan güven ve bu araçların sahip oldukları likidite özellikleridir. Piyasada işlem görmekte olan aynı vadeye sahip tahvillerin faiz oranları arasında dahi farklılıklar olabilmektedir. Bu fark borçlunun güvenilirliğinin bir göstergesidir. Bu güven tahvilin kim tarafından piyasaya çıkarıldığına (örneğin devlet veya özel sektör, finansal borcu yüksek olan bir şirket ya da borcu olmayan bir şirket gibi) bağlıdır. Diğer faktör ise piyasada işlem gören finansal araçların geçerli piyasa oranlarından hemen nakde çevrilebilme özelliğidir ki bu da likiditedir. Piyasada işlem gören finansal araçların vadeleri bakımından likidite özelliklerinin değiştiği söylenebilir. Kısa vadeli finansal araçlar uzun vadeli finansal araçlara göre daha likittirler. Bununla birlikte kısa vadeli olmasına rağmen likidite özelliğine sahip olmayan finansal araçlar da vardır ki bunlar da vadesinden önce nakde çevrilemeyen ya da ikinci el piyasası olmayan araçlardır (Aren, 1991: 55).

2.3.2.5. Faiz Oranlarının Vade Yapısı

Faiz oranları arasında vade özelliklerinden veya borç süresinden kaynaklanan farklılıklar olabilir. Örneğin, piyasada talep edilen fonları temsil eden tahvil gibi finansal varlıkların vadeleri birbirinden farklıdır. Çok uzun süreli tahviller yanında kısa süreli tahviller de piyasada işlem görmektedir. Bununla birlikte piyasada talep edilen fonların, borç alıcılarında kalma süreleri de faiz oranını etkilemektedir. Bu etkileme genellikle vade uzadıkça faiz oranlarının artması yönünde olmaktadır. Vade özelliklerinden veya borç süresinden kaynaklanan faiz oranları arasındaki bu farklılık faiz oranlarının vade yapısı olarak adlandırılmaktadır (Oktay, 2002: 99).

2.3.3. Türkiye’de Faiz Oranının Tarihsel Gelişimi ve Etkileri

Türkiye’de faiz oranının tarihsel gelişimi ve etkileri; 1980 yılına kadar uygulanan faiz politikaları ve 1980 yılından sonra uygulanan faiz politikaları olmak üzere iki kısımda incelenecektir.

2.3.3.1. Türkiye’de 1980 Yılına Kadar Uygulanan Faiz Politikaları

Türkiye’de 1980 yılına kadar uygulanan politikalar dahilinde faiz oranlarının belirlenmesi dönem dönem farklılıklar göstermiştir. 1933-1960 döneminde yasalar ile belirlenen faiz oranları, 1961-1970 döneminde verilen kararname yetkisi ile birlikte Banka Kredilerini Tanzim Komitesince belirlenmiştir. 1970 yılından sonra da faiz oranlarının belirlenmesi yine kararnamelerle sürdürülmekle birlikte TCMB faizleri belirleme yetkisini bu yıldan itibaren Banka Kredilerini Tanzim Komitesi’nden devralmıştır.

Türkiye’de 1 Temmuz 1980 tarihine kadar endüstriye ucuz kredi sağlanması amacı ile düşük faiz politikası izlenmesine bağlı olarak bankaların mevduat faiz oranları piyasa faizlerinin çok gerisinde kalmıştır. Reel faiz oranları 1971-1979 döneminde genellikle negatif olmuş ve Merkez Bankasının bu politikası daha yüksek faiz veren bankerlerin çoğalmasına ve banka mevduatının büyük ölçüde bankerlere kaymasına neden olmuştur. İzlenen bu politika sonucu olarak Merkez Bankası’nın para ve kredi piyasası üzerindeki etkinliği azalmıştır (Keyder, 1996: 75).

2.3.3.2. 1980 Yılından Sonra Uygulanan Faiz Politikaları

24 Ocak 1980 kararlarında para politikasına önem verilmiş ve faiz politikası da bu kararların bir uzantısını oluşturmuştur. Faiz konusunda bu kararlarla birlikte çeşitli tedbirler de alınmıştır. Başta faiz hadlerinin yükseltilmesi ile tasarrufları arttırmak, talebi kısmak gibi amaçlara hizmet eden tedbirlerin alınmasının yanı sıra, enflasyonun ana kaynağının tedavüle üretim artışıyla uyumlu olmayan miktarda paranın çıkarılması olduğu anlaşılmış ve önceden belirlenen bir plan dahilinde sıkı bir para ve kredi

politikası izlenmeye çalışılmıştır. Bu politikanın amacı parayı güç elde edilen, kıt ve zor bulunur bir hale getirerek nakdi harcamaları kısmak ve enflasyon hızını yavaşlatmak olarak ortaya konulmuştur (Büyükdeniz, 1991: 66).

Türkiye’de 1 Temmuz 1980 tarihinden itibaren ilk kez serbest faiz politikası uygulanmaya başlanmıştır. Yeni olan bu faiz politikası konusunda mevduat bankaları tecrübesiz olduklarından, bir araya gelerek yaptıkları centilmenlik anlaşmalarıyla faiz oranlarının yükselmesini önlemişlerdir. Bankalar arasında yapılan bu centilmenlik anlaşmaları nedeniyle reel faiz oranları başlangıçta negatif düzeyde kalmıştır. Türk Bankacılık sisteminin değişmeyen oligopolistik yapısı nedeniyle daha sonraki dönemlerde de zaman zaman bankalar kendi aralarında bu tür anlaşmalar yapmışlardır (Büyükdeniz, 1991: 66).

1 Temmuz 1980’de serbest bırakılan faiz oranları, Kasım 1982 tarihinden sonra Maliye Bakanlığı’na belirlenmeye başlanmıştır. 12.12.1982 tarih ve 8/5756 sayılı kararname ile kredi ve mevduat faiz oranlarının belirlenmesi Merkez Bankası denetiminde büyük bankalara (mevduatı -bankalar arası hariç- toplam mevduat içinde %3 veya daha fazla olan bankalar) devredilmiştir. Büyük Bankalar, 1983 yılında yavaşlama eğiliminde olan enflasyon hızına bağlı olarak faiz oranlarını yılbaşında ve ortasında olmak üzere iki kez düşürmüşlerdir. Bu bankaların reel faiz oranlarını pozitif tutmakta isteksiz davranmaları karşısında mevduat faiz oranlarını belirleme yetkisi 1983 yılı sonunda tekrar Merkez Bankası’na verilmiştir. Merkez Bankası özellikle enflasyon oranlarındaki değişim başta olmak üzere diğer ekonomik gelişmeler de göz önünde tutularak, vadeli mevduat faiz oranlarının üç ayda bir gözden geçirilerek yeniden tespiti yoluna gitmiştir. Yine enflasyonun hızlanma eğilimi göz önüne alınarak, vadeli mevduat faiz oranları önemli ölçüde reel faiz getirisi sağlayacak şekilde arttırılmış, faiz gelirinden kesilen %20 stopaj vergisi Ocak 1984’de %10’a düşürülmüş ve ihbarlı mevduat uygulamasına yeniden başlanmıştır. Kredi faiz oranlarının belirlenmesinde ise bankalar serbest bırakılmış ancak kredi maliyetlerinin aşırı yükselmesini önlemek için kredi kullananlardan tahsil edilen banka ve sigorta muameleleri vergisi oranı %15’ten %3’e düşürülmüştür (Keyder, 1996: 76-79).

1984 yılında aylık enflasyon hızları yavaşlarken, arttırılan faiz oranları reel faizlerin yükselmesini sağlamış ve artan reel faiz oranlarıyla birlikte mevduatlar da artış göstermeye başlamıştır. 1985 yılında uzun vadeli mevduata daha yüksek faiz verilmeye başlanmış ve mevduatlar 6 ay ve 1 yıl vadeye kaymaya başlamıştır. Bankalar faiz oranlarındaki artışa bağlı olarak kredi faiz oranlarını da yükseltmişlerdir. Kredilerin teşviki istenen alanlara yöneltilmesi amacıyla ise Faiz Farkı İadesi Fonu'ndan bu tür krediler için bankalara iade ödemeleri yapılmış ve bu iade oranı zamanla arttırılmıştır.

1987 yılında faiz politikası TL cinsinden mali tasarrufların çekiciliğini sağlayacak biçimde yürütülmeye çalışılırken, özellikle yılın ikinci yarısında hızlanan fiyat artışları nedeni ile reel faiz oranlarının negatif seviyelere gerilemesi sonucunda Haziran ayında yapılan değişiklikle beraber 1 yıl vadeli mevduat faizi serbest bırakılmıştır.

1988 yılında ilk önemli değişiklik 4 Şubat 1988'de mevduat faizlerine tavan getirilmesi ile yapılmıştır. 12 Ekim 1988 tarihinde resmi mevduat ve vadesiz mevduat dışındaki tüm mevduat faizleri bankalar tarafından aylık olarak belirlenmek üzere serbest bırakılmıştır. 14 Ekim'de bu süre 15 gün için belirlenebilir şekilde değiştirilmiştir. Mevduat faizlerinin serbest bırakılmasından sonra bankalar tarafından ilan edilen faiz oranları birbirinden çok farklılık gösterince 18 Ekim'de faizlerin bankalarca Merkez Bankası görüşü alınarak 2 gün içinde değiştirileceği hükmü getirilmiştir. Buna rağmen bankalar arasındaki faiz rekabetinin hızlanması sonucunda Merkez Bankası 1 yıl vadeli ve diğer vadelerde oluşan mevduat bileşik faiz oranının %85'i aşmamasını bankalardan istemiştir (Öçal vd., 1997: 310-313).

1988 yılı Ekim ayında faizlerin serbest bırakılması ile 1 yıl vadeli mevduata uygulanan faiz oranlarının %85'e kadar çıkması sonucu mevduatlarda reel bir artış gözlemlenmesine karşın, bankaların kredi maliyetleri de hızla artmıştır. Bankaların kredi maliyetlerini düşürmek amacıyla uzun vadeli fon yaratma çabaları 12.5.1989 tarihli Resmi Gazetede yayınlanan "Değişken Faizli Mevduat" uygulamasına ilişkin tebliğ ile desteklenmiştir. Tebliğ, bankalarca değişken faizin tasarruf mevduatına uygulanabileceğini, bu hesapların 2 ile 5 yıl vadeli olabileceğini, değişken faizli

mevduata 1'er yıllık süreler sonunda faiz tahakkuk ettirileceğini belirtmiştir (Keyder, 1996: 80). Bu tebliğin yayınlanması ile birlikte 1989 yılından itibaren faiz oranları düşmeye başlamıştır. Aynı yıl içerisinde karşılıkların düşürülmesi bankaların kullanılabilir kaynaklarını arttırmış ve maliyeti düşen mevduatla birlikte kredi faizleri de düşüş göstermiştir. Bununla birlikte 1984 yılında kurulan Kaynak Kullanımı Destekleme Fonu'ndan bazı sektörlere kullandırılan krediler için bankalara prim ödenmesi uygulaması ile de kredi maliyetleri düşürülmeye çalışılmıştır (Öçal vd., 1997: 315).

1994 yılına kadar geçen süre içerisinde piyasada serbestçe belirlenen faiz oranları, 1994 yılında yaşanan ekonomik kriz nedeniyle bankaların uygulayacakları azami mevduat faiz oranlarını ilan tarihinden önce Merkez Bankası'na bildirmeleri suretiyle değiştirebilecekleri hükmü ile yeniden kontrol altına alınmaya başlanmıştır. 94/2 sayılı tebliğ ile ise, bankalar arasında başlayan faiz yarışını durdurmak amacıyla Merkez Bankası, bankaların uygulayacakları mevduat faiz oranlarının, TCMB tarafından belirlenecek 15 bankanın uyguladığı mevduat faiz oranlarının vadesiz ve 7 gün vadeli mevduatlarda azami %35'inden, vadeli mevduatlarda ise azami %30'undan yüksek olamayacağını hükme bağlamıştır. Daha sonra Merkez Bankası banka sayısını 10'a düşürmüştür. 1 Ekim'de sınırlar %20 ve %15 olarak tekrar belirlenmiş ve 5 Ocak 1995 tarihinde bu sınırlar tamamen kaldırılmıştır (Öçal vd., 1997: 316).

Mevduat faizleri 1995 yılı Eylül ayından itibaren yükselmeye başlamış, 1996 yılı Ocak ayında ise en yüksek düzeyine ulaşmıştır. Faiz oranları 1996 yılı başında en yüksek düzeye ulaştıktan sonra gerileme eğilimine girmiştir. Yılın ilk yarısı boyunca devam eden bu eğilim yaz aylarına kadar sürmüştür, faiz oranları yılın ikinci yarısında kısa dönemli dalgalanmalardan etkilenmeyerek istikrarlı bir seyir izlemiştir (TCMB, 1996). 1997 yılında da faiz oranları, Hazine'nin finansman için Merkez Bankası kaynaklarına başvurduğu yılın ilk yarısında yılın diğer dönemlerine göre oldukça düşük gerçekleşmiştir. Yılın ikinci yarısında Hazine'nin iç piyasalardan borçlanmaya başlamasıyla birlikte faiz oranları artış eğilimine girmiş ve faiz oranları en yüksek noktasına Ağustos ve daha sonra Aralık ayında ulaşmıştır (TCMB, 1997). 1998 yılının ilk yarısında Devlet İç Borçlanma Senedi (DİBS) faizlerinde genel olarak bir düşüş eğilimi gözlenmiştir. Enflasyon beklentilerindeki düşüş, sermaye girişleri, Uluslararası

Para Fonu ile Hükümet arasında yapılan yakın izleme anlaşması ve özelleştirmelerden elde edilen gelirler bu gerilemedeki en önemli etkenler sayılabilir (TCMB, 1998).

1999 yılı genelinde faiz oranlarının düşüş eğiliminde olduğu gözlenmiştir. Faiz oranları, Ocak ayının ilk yarısında olumlu siyasi beklentilerin bir sonucu olarak düşüş trendine girmiştir. Ay ortasında Brezilya'da yaşanan kriz ve yurtiçinde bir ticari bankanın tasarruf mevduatı sigorta fonuna devri ise faizleri arttırıcı etkide bulunmuştur. Temmuz ayında IMF'nin Türkiye ziyareti ve siyasi gelişmelerden kaynaklanan olumlu beklentiler faiz oranlarındaki düşüş trendinin devamını sağlamıştır. Bununla birlikte Temmuz ayı içerisinde Merkez Bankasının kotasyon oranlarını 3 puan daha düşürmesi bu durumu desteklemiştir. Ağustos ayının ilk günlerinde enflasyon oranlarının yüksek çıkması ve sosyal güvenlik reformu konusundaki belirsizlik sebebiyle faiz oranlarında yükseliş meydana gelmiştir. 17 Ağustos depremi ekonominin tümünde olduğu gibi mali piyasalarda da en etkili olay olmuştur. Yılın son üç ayında istikrar programının şekillenmesinin etkisi ile yılın başındaki düşüş eğilimini devam ettiren faiz oranları, 2000 yılına ilişkin olumlu ekonomik beklentilerin oluştuğunu göstermektedir (TCMB, 1999).

2000 yılı içerisinde fazla dalgalanma göstermeyen piyasa faiz oranları yıl sonuna doğru Kasım ayında yaşanan mali krizin etkisiyle ani bir sıçrama göstermiştir. Yılın başından Temmuz ayına kadar geçen dönemde faizler %45 ile %66 arasında dalgalanma gösterirken Temmuz ayında %30'lara kadar düşmüş, Temmuz ayından Kasım ayına kadar olan dönemde %48 ile %63 arasındaki seyrini devam ettirmiştir. Kasım ayında yaşanan krizin etkisiyle gecelik faizlerde %300'leri geçen oranlar görülmüştür. Faiz oranlarındaki bu yüksek seyir yıl sonuna kadar devam etmiştir (TCMB, 2000).

2000 yılı Kasım ayında yaşanan krizle başlayan faiz oranlarındaki yükseliş bu seyrini 2001 yılı başında da sürdürmüştür. Şubat 2001'de yaşanan derin mali krizin etkisiyle DİBS piyasasında yüzde 150-250 arasında dalgalanan faiz oranları bu dönemde dış destek konusundaki olumlu gelişmelerle birlikte Mart ayı sonunda yüzde 90-100 seviyelerine gerilemiştir. IMF'den sağlanan ek dış finansman ve enflasyonun olumluya dönmesi ile Eylül ayına kadar düşüş gösteren faiz oranları ABD'de yaşanan

terörist saldırılar ile birlikte Ekim ve Kasım aylarında tekrar yükselmiştir (TCMB, 2001: 26-27).

2001 yılının son aylarında ekonomi ve mali piyasalardaki olumlu gelişmeler TCMB'nin kısa vadeli faizleri daha etkin olarak kullanabilmesini sağlamıştır. Bu çerçevede kısa vadeli faizlerde 20 Şubat, 14 Mart ve 8 Nisan 2002'de olmak üzere üç kez indirimde gidilmiştir. TCMB 20 Şubat 2002 tarihinde asıl politika aracı olan gecelik faizlere odaklanmak ve bunun üstündeki vadelerin mümkün olduğunca piyasa tarafından belirlenmesini sağlamak amacıyla iki hafta ve bir aylık vadede kotasyonları kaldırmıştır (TCMB, 2002: 25-27). Enflasyon oranındaki gelişmeleri göz önünde bulunduran TCMB 30 Nisan 2002 tarihinde kısa vadeli faiz oranlarında yapmış olduğu indirimden sonra 5 Ağustos 2002 tarihinde yeniden gecelik borçlanma ve borç verme faizlerini 2 puan, 1 haftalık borçlanma faizlerini ise 3 puan düşürmüştür. Ekim ayı başı itibariyle piyasa faiz oranlarında oluşan yılsonu beklentisi Temmuz ayına göre 10 puan düşerek %59'a gerilemiş, bu beklentiler ay ortasına doğru %54,5'e revize edilmiştir (TCMB, 2002: 20-23).

2003 yılının ilk üç aylık döneminde ikincil piyasa faiz oranları ve buna bağlı olarak Hazine ihale faizleri iç borcun sürdürülebilirliği konusunda Irak operasyonuna ve gelecek döneme ilişkin belirsizliklere bağlı olarak dalgalanma göstermiştir. Bu dalgalanma ile birlikte faiz oranları hızla yükselmiş ve Irak operasyonunun başlamasını takip eden dönemde 9,2 puan artış göstermiştir. Mevduat faizleri yılın ilk üç aylık döneminde yükselmesine karşın Mart ayı sonunda %46,8 olarak gerçekleşmiştir (TCMB, 2003: 20-23). Irak savaşının sona ermesiyle birlikte Nisan ayı ortalarından itibaren Temmuz ayına kadar faiz oranlarında nispeten bir yükseliş yaşanmış ve 16 Temmuz tarihindeki faiz indirimini takiben ikincil piyasa faiz oranlarında genel bir düşüş eğilimi gözlenmiştir. Ana amacı fiyat istikrarını sağlamak olan TCMB, enflasyon hedeflemesi uygulaması çerçevesinde faiz oranlarını belirleme politikası izlemiştir (TCMB, 2003: 26-28).

2003 yılının ilk çeyreğinden itibaren oluşan belirsizliklerin 2004 yılı başında ortadan kalkması ve ekonomik programın istikrarlı şekilde uygulanmaya devam

edilmesi ile ekonomide güven ortamı yeniden tesis edilmiştir. Buna bağlı olarak enflasyonda ve faizlerde hızlı bir düşüş yaşanmıştır. Bu düşüş eğilimine rağmen halen yüksek seyreden reel faiz oranları TCMB'nin sıkı para politikası uyguladığının göstergesi olmuştur (TCMB, 2004: 25-28). Dış gelişmelere bağlı olarak yılın ikinci çeyreğinde yükselmeye başlayan petrol fiyatları piyasa faizlerinin seyri üzerinde belirleyici olmaya başlamıştır. Nitekim buna bağlı olarak Ağustos ayı ortalarına kadar düşüş eğiliminde olan faiz oranları daha sonraları yükseliş eğilimine girmiştir. Bu yükselişte cari işlemler açığı rakamlarının yarattığı tedirginliğe ek olarak ABD Merkez Bankası Başkanının açıklamalarının neden olduğu ABD faiz politikası konusundaki belirsizlikler de etkili olmuştur. Dış etkilerin azalması ve zina ile ilgili meclisten alınan karar doğrultusunda AB'den gelen olumlu haberler ile birlikte 8 Eylül tarihinde kısa vadeli faiz oranlarında indirimde gidilmiştir. Eylül ayı sonundan itibaren ise piyasa faiz oranlarında bir artış eğilimi gözlenmiştir. Bunun nedeni ise Türk Ceza Kanunu tasarısına ilişkin tartışmaların AB'ye üyelik müzakerelerini kesintiye uğratacağı endişeleri olmuştur (TCMB, 2004: 24-27).

TCMB 2005 yılı para politikasını da fiyat istikrarını temel alan hedef çerçevesinde belirlemiştir. Bu politika çerçevesinde TCMB Nisan, Mayıs ve Haziran ayları "Enflasyon ve Görünüm" raporlarında enflasyonun orta vadede izleyeceği seyre ilişkin risk oluşturabilecek faktörlere vurgu yapmış ve faiz kararlarında iyimser-temkinli bir tavır sergilemiştir (TCMB, 2005: 25-29). 2005 yılının ikinci yarısında beklenen enflasyon oranlarındaki gelişmelere paralel olarak faiz oranlarını belirleme politikası devam etmiş ve bu çerçevede Temmuz, Ağustos ve Eylül aylarında faiz oranları değiştirilmeyerek %14,25 seviyelerinde tutulmuştur. Ekim ve Kasım ayı ekonomik verilerinin enflasyon baskısının sınırlı kalacağını göstermesi ve AB ile müzakere sürecinin başlamasına yönelik belirsizliklerin ortadan kalkması ile birlikte TCMB faiz oranlarını bu aylarda 0,25'er puan düşürerek %13,75 seviyesine indirmiştir (TCMB, 2005: 27-29).

2006 yılının ilk çeyreğinde, Ocak ayında yapılan öngörülerle tutarlı olarak, enflasyondaki düşüş duraksama göstermiş ve yıllık enflasyon Mart ayı sonu itibariyle %8,16 olarak gerçekleşerek belirsizlik aralığı içinde kalmıştır. Bu dönemde kurul faiz oranlarını sabit tutmuştur. Öte yandan, enerji, işlenmemiş gıda, alkollü içecekler ve

tütün gibi para politikasının kontrolü dışındaki kalemler hariç tutulduğunda enflasyonun ana eğiliminin düşüş yönünde olduğu görülmüş ve yılın ikinci çeyreğinden itibaren yıllık enflasyonun aşağı yönlü hareket edeceği öngörüsü korunmuştur. Bu çerçevede Kurul, Enflasyon Raporunda ortaya konulan politika perspektifine bağlı kalmış ve Nisan ayında politika faiz oranlarını 25 baz puan düşürmüştür.

Merkez Bankası 2006 yılının ikinci yarısından itibaren iç talep koşullarının enflasyona düşüş yönünde verdiği destek artmış ve uluslararası likidite koşullarında iyileşme gözlenmiştir. Bütün bu olumlu gelişmelere rağmen, hizmet fiyat enflasyonu ile petrol ve diğer emtia fiyatlarından kaynaklanan riskler, işlenmemiş gıda fiyatlarına ve uluslararası likidite koşullarına ilişkin belirsizlikler ve beklentilerin orta vadeli hedeflerle yeterince uyumlu bir görünüme kavuşmamış olması dikkate alınarak, Ağustos ayından itibaren para politikasında temkinli bir duruş sergilenmiş ve politika faiz oranları yılsonuna kadar %17,50 seviyesinde sabit tutulmuştur (TCMB, 2006: 39-40).

Tablo.14: 1980-2007 Yılları Arasında Mevduat Faiz Oranlarındaki Değişim

(1 Yıllık)

Yıllar	Faiz Oranları (%)
1980	33,0
1981	35,0
1982	50,0
1983	45,0
1984	45,0
1985	55,0
1986	48,0
1987	58,0
1988	83,9
1989	58,8
1990	59,4
1991	72,7
1992	74,2
1993	74,8
1994	95,6
1995	91,3
1996	93,8
1997	96,6
1998	95,5
1999	46,7
2000	45,6
2001	62,5
2002	48,2
2003	28,6
2004	22,1
2005	20,4
2006	23,7
2007	21,0

Kaynak: www.tcmb.gov.tr (02.03.2008)

2.4. Enflasyon

Enflasyon; tanımı, önemli etkileri türleri ve Türkiye’de enflasyonun tarihsel gelişimi ve etkileri olmak üzere dört başlık altında incelenecektir.

2.4.1. Enflasyonun Tanımı

İktisat kuramında en çok kabul gören enflasyon tanımı; fiyatlar genel düzeyinde yaşanan, sürekli ve önemli yükselmelere enflasyon denmektedir (Turhan, 2007: 4). Keynesgil ekonomistler ise enflasyonu, tam istihdamın olduğu bir ortamda toplam arza göre toplam talepte bir fazlalık olması durumu olarak açıklamaktadır (www.geocities.com).

2.4.2. Enflasyonun Önemli Etkileri

Enflasyonun ekonomik sistem üzerinde çok çeşitli olumsuz etkileri vardır. Bu etkiler, olumsuzlukların etkilediği ekonomik birimler (hane halkı, firmalar, devlet vb.) ya da olumsuz etkilenen ekonomik değişkenler baz alınarak sayılabilir.

Enflasyonun ekonomik sistem üzerindeki olumsuz etkileri aşağıdaki şekilde gruplandırılabilir (Güngör, 2006: 17):

1. Enflasyon para biriminin satın alma gücünü aşındırmaktadır. Bu şekilde işleyen süreç enflasyon vergisi yoluyla halkın elindeki tasarrufların reel değeri azalmaktadır. Bu konunun beklentileri etkilemesi ile birlikte, halkın para ve para birimiyle isimlendirilen diğer aktifleri tutma arzusu azalmaktadır.

2. Enflasyon ekonomik birimlerin yaptıkları planlamaları bozmaktadır. Şirketler veya hane halkı, başlangıçta planladıklarına göre, farklı satın alma güçlerine sahip olmaktadır. Eğer fiyat düzeyi beklenenden daha fazla artmışsa, bu durum ekonomik birimlerden borçlu olanlar için olumlu, alacaklı olanlar için ise kötü bir sürpriz olarak nitelendirilmektedir.

3. Herhangi bir anda, gelecekteki bir zaman aralığında enflasyon oranının ne olacağı belirsizdir. Fiyat konusundaki böyle bir belirsizlik, ekonomik planların daha rassal ve spekülâtif olmasına neden olur. Bu durum ekonomik faaliyetleri olumsuz yönde etkiler.

4. Enflasyon bir ekonomideki fiyat yelpazesini oluşturan fiyatlardaki artışın ağırlıklı ortalamasıdır. Oysa piyasa ekonomisinde fiyatlar farklı oranlarda yükselir. Bu durumda enflasyon fiyat hareketleri arasındaki değişmelerin hacmini değiştirir. Enflasyon nispi fiyat dağılımını sistematik olmayan bir şekilde aşırı ölçüde etkiler. Böylece bir yandan fiyat sistemi, mal ve hizmetlerin nispi kıtlığını tam olarak yansıtamaz, bir yandan da gelecekteki fiyatların öngörülmesi güçleşir.

2.4.3. Enflasyonun Türleri

Enflasyonun; talep enflasyonu, maliyet enflasyonu, fiyat enflasyonu ve ithal edilen enflasyon olmak üzere dört farklı türü mevcuttur.

2.4.3.1. Talep Enflasyonu

Talep enflasyonu ya da aşırı talep enflasyonu, ekonomideki toplam talep düzeyinin toplam arzı (üretimi) aşması halinde ortaya çıkar. Toplam talep düzeyi, ekonomide belli bir dönemde yapılan tüketim, yatırım, kamu harcamaları ve net dış ticaret miktarından oluşur. Kişiler, firmalar, kamu sektörü ve dış ticaret sektörü tarafından yaratılan toplam talep firmalar tarafından yaratılan toplam arza eşit olduğu takdirde, ekonominin genel dengesi sağlanmış olur ve fiyatlar genel düzeyi istikrarını korur.

Ekonomide toplam arz sabit kalırken toplam talebin artması halinde ise, genel denge ve bununla birlikte fiyatlar genel düzeyinin istikrarı da bozulmuş olur. Örneğin, ekonomide diğer koşullar sabitken para arzında meydana gelen artış, kişilerin kısa dönemde daha çok harcama yapmak istemelerine neden olacak ve toplam talep kısa

dönemde artacaktır. Her ne kadar para arzındaki artış nedeniyle faiz oranlarının düşmesi yatırımları artırsa da, bu artış, kısa dönemde talep artışını karşılayacak boyuta çıkamaz.

İşte bu nedenle, ekonomide toplam arz sabit kalırken toplam talebi arttırıcı etki yaratacak değişmeler, enflasyonist baskıların oluşmasına neden olur. Toplam talebin toplam arzı aşması ile üretilen çıktıdan daha fazla bir çıktı talep ediliyor demektir. Bu da, fiyatlar genel düzeyinin artmasına yol açmaktadır.

Klasik-Monetarist görüşe göre, toplam talep artışlarının ve dolayısıyla enflasyonun temel nedeni parasal genişlemedir. Klasik görüşün enflasyonu açıklamaktaki en önemli dayanağı miktar teorisidir. Bu teoriye göre, reel üretim ve istihdam parasal koşullardan bağımsız olarak ekonominin reel arz koşullarınca belirlendiği ve ekonominin tam istihdam düzeyinde bulunduğu, paranın dolaşım hızının sabit olduğu ve para arzının para otoriteleri tarafından kontrol edildiği varsayımlarının sonucu olarak, enflasyon ancak, para arzının para otoritelerince sürekli arttırılması halinde ortaya çıkabilecek; diğer bir deyişle, parasal genişleme, reel etki yerine tümüyle enflasyonist bir etkiye yol açacaktır (Çevik, 2006: 6).

2.4.3.2. Maliyet Enflasyonu

Maliyet enflasyonu talepten bağımsız olarak ortaya çıkan üretim maliyetlerindeki yükselmelerdir. Bu enflasyon türü daha çok toplam üretimle ilgili olduğu için arz enflasyonu olarak da bilinmektedir. Maliyet enflasyonu; işçilerin ücretlerinde olası bir artış yüzünden olabileceği gibi, firmaların daha çok kar elde etme güdüsüyle fiyat artırmak istemesi ayrıca ithal hammadde kullanan firmalarda hammadde fiyatlarındaki yükselme, vergi oranlarındaki artış sonucunda firmaların vergi yükünün artması gibi durumlarla karşılaşan üreticinin olası maliyet artışlarını mal fiyatlarına yansıtması durumunda maliyet enflasyonu oluşabilir (Turhan, 2007: 8).

2.4.3.3. Fiyat Enflasyonu

Fiyat enflasyonu, enflasyon tanımlamasına bağılı olarak, ekonomide gerçekleşen fiyat artışlarının sürekli hale gelmesi olarak tanımlanmaktadır. Fiyat artışlarının sürekli hale gelmesinin sebebi olarak ise, ekonomik birimler arasındaki gelir rekabeti olarak belirtilmiştir. Buna göre; fiyatlar arttığında reel gelirlerinde azalma gerçekleşecek olan ücretlilerin gelirden daha çok pay almak isteyeceği buna karşın, üreticilerin mal ve hizmet fiyatlarını yükseltmeme fedakarlığına girmeyeceği ve böylece sınıflar arası mücadelenin ortaya çıkacağı belirtilmektedir. Duruma göre ücretliler mücadeleden üstün çıktığı süre boyunca, ücret-ücret, ücret-fiyat, fiyat-fiyat sisteminden oluşan ve enflasyon helezonu denilen bir durumla karşılaşmaktadır (Turhan, 2007: 9).

2.4.3.4. İthal Edilen Enflasyon

Adından da anlaşılacağı üzere, ithal edilen enflasyon, bir ekonominin yurt dışından satın aldığı ve iç piyasada arz edilen, mal ve hizmetlerin fiyatlarında meydana gelen artışın iç mekanizmaya yansıtılması sonucunda fiyatlar genel düzeyinde ortaya çıkan sürekli artıştır.

Bu tip bir enflasyon, genellikle dışa açıklık düzeyi yüksek olan ülkelerde görülebilecek bir enflasyondur. Şüphesiz, böyle bir enflasyonun ekonomiyi etkileyebilmesi için, ülkenin dış ticaret bağlantısı olan diğer ülkelerden ithal ettiği malların ve hizmetlerin fiyatında, söz konusu ülkelerin ekonomilerinden kaynaklanan nedenlerle bir artış meydana gelmiş olması gereklidir (Çevik, 2006: 10).

2.4.4. Türkiye’de Enflasyonun Tarihsel Gelişimi ve Etkileri

Türkiye’de enflasyonun tarihsel gelişimi ve etkileri; 1980 yılına kadar Türkiye’de enflasyonun gelişimi ve 1980 yılından sonra Türkiye’de enflasyonun gelişimi ve etkileri başlıkları altında incelenecektir.

2.4.4.1. 1980 Yılına Kadar Türkiye’de Enflasyonun Gelişimi ve Etkileri

Cumhuriyetin ilk kurulduğu yıllarda, 1923 ile 1929 yılları arasında sıkı para politikasına ve denk bütçe politikasına dayanan maliye politikasının başarıyla uygulanması sonucunda önemli bir enflasyon olayına rastlanılmadığı, 1929 yılından Atatürk’ün öldüğü 1938 yılına kadar geçen sürede ise tüm dünyada etkili olan 1929 ekonomik buhranının Türkiye üzerinde de etkili olması ve tarımsal ürünlerde ve hammadde fiyatlarındaki düşmeye bağlı olarak, genel fiyat düzeyinde azalmalar (deflasyon) meydana gelmiştir. 1923-1938 yılları arasında ortalama %29 oranında bir fiyat düşüşü yaşandığı belirtilmiştir. Ayrıca bu dönemde sağlıklı bir fiyat tespiti yapılmadığı için, özellikle enflasyon değerlerine ait net veriler elde edilmemektedir (Turhan, 2007: 52).

İkinci Dünya Savaşı’nın 1945 yılında son bulmasıyla beraber, sadece savaşan ülkeler değil, savaşan ülkelerle yakın ilişkide bulunan Türkiye gibi ülkelerde de ekonomik çöküntü boy göstermiştir. Savaş sonrası durma noktasına gelen ekonomileri canlandırmak ve uluslararası ticareti yönlendirmek amacıyla yeni bir sistem getirilmesine çalışılmıştır. Amerika Birleşik Devletleri’nin başını çektiği bir süreç başlamış, bu yönde atılan ilk adım Bretton Woods toplantısı olmuş ve bu toplantıda ülke paralarının değeri Amerikan Dolarına sabitlemiştir.

Türkiye’de ise savaş sonrası dışarıda yaşanan bu gelişmelere uyum sağlama çabasıyla beraber, içeride de siyasi ve ekonomik gelişmelere uyum sağlama çabası boy göstermişti. Çok partili sisteme geçiş sürecinin hızlandırılması, sanayileşme çabaları, dış ticarete ivme kazandırma ve Türk parasının değerini yeniden belirleme amacıyla yapılan 1946 devalüasyonu, savaş sonrasında Türkiye’nin değişen koşullara uyum sağlama çabasının birer göstergeleridir (Turhan, 2007: 54).

1954 yılına kadar enflasyon büyüklüğünde önemli bir gelişme olmamış, 1954 yılından itibaren ise ülkeyi yeni bir istikrar politikası arayışına götüren sebeplerden dolayı fiyatlar genel düzeyinde yükselmeler yaşandığı görülmüştür. 1950’li yıllara kadar geçen süreçte fiyatlar genel düzeyinin, 1929 Bunalımı, İkinci Dünya Savaşı gibi

dış sebeplerden kaynaklandığı, bu dönemden itibaren ise ülkede uygulanan ekonomi politikaları ve politika arayışlarından kaynaklandığı gözlenmektedir. Yine bu dönemde cumhuriyet kuşağına ait tasarruf yapan bireylerin yerini, üretimin yapılamadığı bir ortamda daha çok tüketmek isteyen bir kuşağın oluşturduğu bireyler almıştır. Bir yanda uygulanan politikaların sonucunda zenginleşen bireylerden oluşan tüketim toplumu, diğer yanda ise hayat şartlarının ağırlığından şikayet eden bireylerden oluşan bir toplum oluşmuştur (Turhan, 2007: 56).

1958 yılında tekrar ekonomik istikrarı sağlamak için sıkı para ve maliye politikaları ve ihracatı teşvik tedbirleri gibi bir takım ekonomik tedbirler alındıysa da enflasyonist gidiş önlenememiştir.

Bu ekonomik koşullarda, siyasi bunalımla birlikte 1960 yılında yeni bir Anayasa hazırlanarak, uzun vadeli bir ekonomik planın yapılması çalışmalarına yeniden başlanmıştır. Bunun için ilk önce 1960 yılında Devlet Planlama Teşkilatı kurulmuştur. Ayrıca, 1958 yılında alınan istikrar önlemleri, 27 Mayıs 1960'dan sonra eskisinden daha sıkı bir biçimde uygulanmaya devam etmiştir. 1962 yılında ise, bir yıl süreli bir plan hazırlanmış ve planın başarılı olması üzerine, bundan sonra, beş yıllık planlar hazırlanmaya başlanmıştır.

1963-1967 yılları arasındaki Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı ile 1968-1972 yıllarını kapsayan İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı ekonomik ve siyasi bunalımların sonunda istikrarlı bir büyüme hızı ve kalkınma sağlanması amacıyla 15 yıllık bir perspektif içinde hazırlanmıştır. Bu iki dönem içinde 10 adet yıllık program da uygulanmıştır. Bu 15 yıllık perspektif içinde başlıca hedefler şöyle sıralanabilir (www.dtm.gov.tr):

- Yılda yüzde 7'lik bir büyüme sağlanması,
- İstihdam sorununun çözümlenmesi,
- Dış ödemeler dengesinin sağlıklı bir yapıya kavuşturulması,

- Her alanda yeterli sayıda ve üstün nitelikli bilim adamı ve teknik eleman yetiştirilmesi,
- Bu hedeflerin sosyal adalet ilkesiyle uyumlu bir biçimde sağlanması.

Bu hedefler çerçevesinde ele alınan Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planının yürürlüğe konulmasıyla, ithal ikameci sanayileşme de yeni bir evreye girmiştir. Sıkı maliye ve para politikaları, kaynakların tam olarak kullanılmasına ve en iyi biçimde tahsisine engel olan enflasyonist ve deflasyonist eğilimlerin gelişmesini önleyecek biçimde tespit edilmiştir. Kamu yatırımlarının, vergiler, kamu teşebbüslerinin yaratacağı fonlar ve dış dünyadan sağlanacak kaynaklar gibi gerçek tasarruflarla finanse edilmesi öngörülmüştür. Ayrıca, para ve kredi politikaları, özel sektör yatırımlarının gerçek kişi ve kurum tasarrufları ile finansmanını mümkün kılacak biçimde tespit edilmiştir.

Bu planın öngördüğü dönem sonunda Türk ekonomisinde şu gelişmeler olmuştur: Sanayi için yıllık yüzde 12,3 gelişme hızı öngörülmüş, bu oran yüzde 10,6 olarak gerçekleşmiştir. Dış finansman kaynaklarının hedeflenen ölçüde sağlanamamış olması ve tarım kesiminin gelişiminin büyük ölçüde hava şartlarına bağlı bulunması nedeniyle yüzde 7'lik büyüme hızına ulaşılamamış, yılda ortalama yüzde 6,5 oranında büyüme gerçekleştirilmiştir.

Toplam yatırımların GSMH içindeki payı başlangıç yılı olan 1963'te yüzde 18'e yükselmiştir. Kamu gelirleri artmış olmakla birlikte öngörülen seviyeye ulaşılamamış; bu da kamu harcamalarının kısılması sonucunu doğurmuştur. Ödemeler dengesi açığı ise, ihracatın düşünülen seviyenin üstünde gerçekleşmesi nedeniyle plan hedefinin altında kalmıştır.

Bu plan döneminde yatırımları ve ihracatı teşvik amacıyla bazı kanunlar çıkarılmıştır. Yatırımları teşvik amacıyla Gelir Vergisi Kanununa eklenen bazı maddelerle kalkınmada öncelikli yörelerde daha yüksek oranlarda yatırım indirimi uygulamasına başlanmış ve Vergi Usul Kanununa eklenen bir madde ile hızlandırılmış amortisman yöntemine geçilmiştir. Yatırımlarda kullanılacak hammaddelerin ithalatını

kolaylaştırıcı gümrük indirimleri gibi kolaylıklar sağlanmıştır. İhracatı teşvik için ise, ihracatta vergi iadesi uygulaması başlatılmıştır.

1968-1972 yılları arasında uygulaması gerçekleştirilen İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planını birinci plandan farkı çok kesimli olmasıdır. Tarım, madencilik, imalat sanayi, inşaat, hizmetler ve kamu kesimi tek tek ele alınırken, plan ulusal ve uluslararası kesim olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Bu planın amacı, Türk ekonomisinde hızlı bir gelişme sağlamak ve bu gelişmeyi sürekli hale getirmektir. Ayrıca, bu planın birinci plandan farklı olarak sanayi sektörüne özel bir önem verdiği görülmektedir. İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planında sanayi sektörü, ekonomik büyüme için "sürükleyici sektör" konumuna geçmektedir.

Bu plan döneminde, bir taraftan "ithalat" yerine "yerli üretim" ikame edilirken, diğer taraftan "ara mallar" üretimi önem kazanmıştır. Ayrıca, vergi iadesi, döviz tahsislerine öncelik tanınması gibi ihracat teşviklerine önem verilmiş, ihracatçı birlikleri kurulmuştur.

Birinci ve ikinci planda öngörülen kalkınma hızları eşit olmakla birlikte, Birinci Planda hizmetler kesimi için öngörülen kalkınma hızı yüzde 7,2'den yüzde 6,8'e indirilmiştir. Her iki planda temel sektörlerin payları öngörülen yönde gelişmekle birlikte beklenenden daha düşük seviyede olmuştur. Yatırımların sektörlere dağılımına bakıldığında, ikinci planın imalat sanayi, ulaştırma ve turizm yatırımlarına ağırlık verdiği görülmektedir.

Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı 1973-1977 yıllarını kapsamakta ve onbeş yıllık uzun dönemli bir perspektifin üçüncü kısmını oluşturmaktadır. Türkiye ile AT arasında 1963 yılında imzalanan Ortaklık Anlaşmasının 1 Ocak 1973 yılında kanuni olarak yürürlüğe girmesi ile birlikte gümrük indirimlerinin gerçekleşmesi ve geçen on yıllık dönem içinde ulaşılan sonuçlar ve karşılaşılan sorunlar, özellikle sanayide hedeflenen artış hızının gerçekleştirilememesi, belirli bir yapısal değişikliği zorunlu kılmıştır. Bu yüzden plan onbeş yıllık bir perspektif içerisinde değil, yeniden hazırlanan ve 22 yılı kapsayan yeni bir stratejinin ilk dilimi olarak hazırlanmıştır. 1973-1995

yıllarını kapsayan bu yeni stratejiyle ulaşılmak istenen başlıca hedefler şunlardır (www.dtm.gov.tr):

- GSMH'nin yılda ortalama yüzde 9 dolayında artması,
- Sanayinin milli gelir içindeki payının yüzde 23'ten yüzde 40'a çıkarılması, buna karşılık tarım kesiminin payının yüzde 28'den yüzde 10'a indirilmesi,
- Toplam çalışanlar içinde sanayi kesiminin payının yüzde 11'den yüzde 22'ye yükseltilmesi, tarım kesiminin payının ise yüzde 60'tan yüzde 20'ye düşürülmesi.

Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Plan döneminin belirgin niteliklerinden birisi, başta altyapı olmak üzere, ekonominin darboğazlara girmesidir. Bunun temelinde 1960-1973 döneminde kesintisiz büyümeyi sağlayan ithal ikameci stratejilerin bulunduğu görülmektedir. İthal ikameci politikalar dayanıksız tüketim mallarına (işlenmiş gıda ürünleri, tekstil gibi) yönelik olduğu sürece büyüme devam etmiş, fakat 1960'ların ortalarından itibaren ithal ikameci politikalar dayanıklı tüketim malları (taşıtlar, beyaz eşya...) ve ara mallar (çelik, rafine edilmiş ürünler, petrokimya ürünleri...) hedef alındığında elde edilen sonuçlar tatmin edici olmaktan uzak kalmıştır. Sınırlı iç piyasa ve ihracata yönelmedeki yetersizlik, sermaye yoğunluğu daha yüksek yatırımlardaki artış ve sınırlı kapasite kullanımları, büyüme hızının sürdürülmesini gittikçe daha yüksek maliyetli hale getirmiştir. 1973-1974 yılları arasında dört katına çıkan petrol fiyatları Türkiye'yi derinden etkilemiştir. Ardarda gelen hükümetler, birinci petrol şokundan önce yavaşlama eğilimine giren ekonomik büyüme hızını artırmak için, en azından başlangıçta, genişletici politikalar izlemişlerdir. Kamu sektörü yatırımları hızla büyümüştür. Ancak, aynı dönemde tüketim sınırlanamadığından, bu politika, reel olarak yüzde 8 gibi bir büyüme sağlanmasına rağmen istikrarsızlığa sebep olmuştur.

1970'lerin sonuna doğru ulusal tasarruflar ve yatırımlar arasındaki uçurum genişlemiştir. İthalat, durgun ihracat karşısında hızla büyümüştür. Kamu İktisadi Teşebbüslerinin dengesi çarpıcı bir şekilde bozulmuştur. Bunun sonucunda bütçe açığı büyümüş ve enflasyonda hızlı bir artış olmuştur. Cari işlemler dengesi önemli ölçüde açık vermiştir. Bu açık, 1977'de GSMH'nin yüzde 8'ine ve döviz gelirlerinin yüzde 92'sine ulaşmıştır. Bu açıklar özel yabancı sermaye ve rezervlerle finanse edilmiştir.

Fakat bu finansman şekli, dış borçların artması, borçlanma yapısının bozulması ve konvertibl döviz rezervlerinin azalması şeklinde üç alanda kötüleşmeye neden olmuştur. Bu ekonomik dengesizlikler sonucunda 24 Ocak 1980 Ekonomik İstikrar Kararları alınmıştır (www.dtm.gov.tr).

Tablo.15: Türkiye’de 1938-1979 Döneminde Fiyat Endeksleri ve Değişim Oranları

(1938=100)

Yıllar	TÜFE	Değişim (%)	TEFE	Değişim (%)
1938	100.0	...	100.0	...
1939	102.1	2,1	101.3	1,8
1940	110.8	8,5	126.6	22,5
1941	132.5	19,6	175.4	38,9
1942	220.9	66,7	339.7	96
1943	322.0	45,8	590.4	65,2
1944	330.1	2,5	459.3	-23,7
1945	333.0	0,9	444.6	-3,4
1946	320.4	-3,8	427.7	-3,8
1947	325.2	1,5	433.3	1,3
1948	329.7	1,4	466.7	7,7
1949	354.5	7,5	503.5	7,9
1950	339.2	-4,3	452.2	-10,2
1951	335.5	-1,1	482.5	6,7
1952	352.6	5,1	486.3	0,8
1953	369.5	4,8	497.5	2,3
1954	402.8	9	552.2	11
1955	450.7	11,9	592.0	7,2
1956	502.6	11,5	691.5	16,8
1957	565.4	12,5	820.8	18,7
1958	654.1	15,7	944.7	15,1
1959	802.0	22,6	1128.9	19,5
1960	861.3	7,4	1188.7	5,3
1961	872.5	1,3	1223.2	2,9
1962	905.7	3,8	1292.9	5,7
1963	964.5	6,5	1347.2	4,2
1964	972.3	0,8	1363.4	1,2
1965	1037.4	6,7	1473.8	8,1
1966	1094.5	5,5	1544.6	4,8
1967	1163.4	6,3	1662.0	7,6
1968	1211.1	4,1	1715.2	3,2
1969	1280.1	5,7	1838.6	7,2
1970	1431.2	11,8	1961.8	6,7
1971	1743.2	21,8	2273.8	15,9
1972	2009.9	15,3	2683.0	18
1973	2327.5	15,8	3233.1	20,5
1974	2685.9	15,4	4199.8	29,9
1975	3196.2	19,0	4623.9	10,1
1976	3720.4	16,4	5345.3	15,6
1977	4557.5	22,5	6633.5	24,1
1978	6986.7	53,3	10122.7	52,6
1979	11318.4	62,0	16591.1	63,9

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu, 2005: 534, İstatistik Göstergeler 1923-2004

2.4.4.2. 1980 Yılından Sonra Türkiye’de Enflasyonun Gelişimi ve Etkileri

1980’li yıllarda görülen enflasyonun artış nedenleri, baştaki hükümetin izlediği yanlış ekonomi politikaları ile para arzının arttırılması, kamu sektöründe görülen açıkların fazlalaşması, iç ve dış borç faizlerinin sürekli artmasıdır. Hükümetin, artan harcamalar finanse edebilmek için başvurduğu borçlanma stratejisi ile Türkiye’nin dış borç stoku 1981’de 14,6 Milyar Dolar iken, iç borç stoku 93,643 Milyar TL.’ye yükselmiştir. Hükümetin borçlanma politikası faiz hadlerini yükseltmiş buna paralel olarak özel kesim reel yatırımlarının azalmasına neden olmuştur. Özel kesim, yatırımlarını kısa dönemde sonuç verecek alanlara kaydırarak turizm sektörüne yönelmiştir.

İşte ekonomide yaşanan bu olumsuzluklar ve bunalımdan kurtulmak amacıyla dönemin hükümeti, IMF’nin temsil ettiği yabancı sermaye çevrelerinin kredi desteğini arkasına alarak ekonomide köklü değişiklikler yapmak amacıyla 24 Ocak 1980’de IMF ile istikrar programı imzalamıştır (Şahin, 2005: 197).

24 Ocak istikrar programı uygulamalarının ilk döneminde kısa vadeli amaçlara öncelik verilmiştir. Enflasyon baskısının kırılması ve piyasaların düzene sokulması hedeflenmiştir. 1980 yılındaki %107.2’lik enflasyon oranının 1981’de %36.8’e, 1982 yılında ise %27’ye düştüğü görülmektedir. 1983’de %30.5 olan enflasyon oranı, bir yıl aradan sonra %50’ye ulaşmıştır.

1981-83 dönemi yeniden toparlanma olmuştur. Türkiye ekonomisinde 1980-1983 arasındaki dört yıllık dönemde ortalama %2.7 oranında, yaklaşık olarak nüfus artış hızı düzeyinde bir büyüme hızı gerçekleşmiştir. 1984-1997 yıllarını kapsayan ikinci dönemde büyüme hızında yüksek artışlar sağlanmış ve dönem içinde yıllık ortalama büyüme hızı %6.6 olarak gerçekleşmiştir. 1988 ve 1989 yıllarında ise ekonominin görece bir yavaşlama içine girdiği görülmektedir (Karlık, 2005: 184).

1988’e kadar ortalama %40’lar civarında olan enflasyon oranları, 1988’de %75’e çıktıktan sonra %60’lara yerleşmiştir. Bu durum 1994 yılına kadar aynı oranda

seyretmiştir. Buna göre öncelikle izlenen parasal politikalar neticesinde enflasyon oranı düşmüştür. Enflasyonun yavaşlamasında en önemli etken, halkın reel alım gücünün azalması ve işsizlik oranının artmasıdır. Alım gücünün azalmasıyla ortaya çıkan enflasyon oranlarındaki azalış iç piyasayı daraltmış ve ihracatta büyük bir artış yaşanmıştır. Bununla birlikte, 1980'den sonra Merkez Bankası'nın kredilerinde reel bir azalış olurken ihracat kredileri ise reel bir artış kaydetmiştir. Yine bu dönemde banka kredilerinde de reel bir artış kaydedilmiştir (Tunay, 2001: 172).

1990'lı yıllarda Türkiye ekonomisinde istikrar bozulmaya başlamış ve enflasyon oranlarının arttığı gözlenmiştir. Ekonomi tam bir belirsizlik içinde olmuştur. Öyle ki 1991 yılında büyüme hızı %2'nin altında kalırken, 1990-1993 yıllar arasında %7 olarak gerçekleşmiştir. Bu belirsizlik ekonomiyi riskli hale getirmiş ve bunun sonucunda da ülkeden yabancı sermaye çıkışları olmuştur. Yine bozuk istikrar ve belirsizlik, halkın Türk Lirası'na olan güvenini sarsmış ve devalüasyon beklentisi içinde dövize olan talep artmıştır. Bu nedenle Merkez Bankası'nın döviz rezervleri bu talebi karşılayamaz hale gelmiş ve sonuçta döviz açığı büyümüştür. Türkiye artık yatırım yapılabilir bir ülke değil, spekülasyon amaçlı bir ülke haline gelmiştir.

1994 yılına gelindiğinde enflasyon en yüksek düzeye ulaşmış, 24 Ocak kararlarıyla uygulanmak istenen sıkı para politikasına rağmen para arzı arttırılmış, kamu açıklarının T.C. Merkez Bankası kaynaklarınca finanse edilmesi hem para arzını arttırmış hem de enflasyonun yükselmesine neden olmuştur. Bu dönemde yine enflasyonu körükleyen nedenlerden biri de etkin olmayan vergi politikalarıdır. Vergiler, devlet harcamalarını karşılayacak düzeye getirilememiş ve bunların tahsili gerçekleştirilememiştir. Bunun sonucunda ise gelir gider eşitsizliği gerçekleşmiş, bunu gidermek için de ya T.C. Merkez Bankası kaynaklarına başvurulmuş ya da borçlanma yoluna gidilmiştir. Türkiye artık borcu borçla kapatan ülke haline gelmiştir. Bu etkenler ise enflasyonun iyice artmasına neden olmuştur. Belirtilen nedenlerin hepsi, kısa dönemde fiyatlar genel düzeyinin yükselmesine neden olmuştur. Yine bu dönemde faizler yüksek seviyede gezdiği için özel sektörün kredi imkanı daralmış ve yatırımlarda azalmalar meydana gelmiş, işsizlik oranlarında artışlar kaydedilmiştir.

1994 yılının ilk dönemi, Mart ayında yapılacak yerel seçimlerin etkisinde geçmiştir. Artan istikrarsızlığa rağmen para piyasalarında faiz oranlarının düşürülmesine yönelik politikalar sürdürülmüş ve yine kamunun finansmanı amacıyla Merkez Bankası kaynaklar kullanılmıştır (Şahin, 2005: 212-214).

Gerek faiz oranlarındaki düşme ve gerekse Merkez Bankası kaynaklarının kullanımı piyasada likidite miktarını arttırmış, dövize doğru yoğun bir talep yaşanmıştır. Hatta Merkez Bankası'nın kısa vadeli faiz oranlarını çok yüksek düzeylere çıkartması bile, dövize olan talebi ve buna bağlı olarak devalüasyonu durduramamıştır. 27 Mart 1994 seçimleri sona erdiğinde, mali piyasalarda başlayan paniğin ciddi bir krize dönüştüğü ve artık sektörleri içine aldığı bir ortam doğmuştur (Tunay, 2001: 187).

İşte ekonominin bu olumsuzlukları ve darboğazları, döviz kurunun sürekli artması ve Merkez Bankasının rezervlerinin bunu karşılayamaması üzerine dönemin hükümeti, 5 Nisan 1994'te yeni bir istikrar programı hazırlamak üzere tekrar IMF ile masaya oturmuştur. Bu programın öncelikli hedefi, piyasalardaki istikrar sağlamak ve döviz kurlarındaki artış beklentisini önlemektir. Ancak hükümet devalüasyon yaparak bunu kendi önlemeye çalışmıştır. Programın diğer amaçlar arasında fiyat istikrarının sağlanması, kamu açıklarının giderilmesi, borç oranlarının düşürülmesi, ihracat arttırılarak ödemeler bilançosunun dengeye getirilmesi, özelleştirmeye ağırlık verilmesi ve ekonomide yapısal değişiklikler yapılarak dengeli bir büyüme ve gelişmenin gerçekleşmesidir.

1994 yılının ilk yarısında piyasalardaki ve döviz kurlarındaki belirsizlikler ve bunu gidermek için kamu harcamalarının kısılması üretimde ve iç talepte daralmaya neden olmuş bunun sonucunda da GSMH %6.1'e gerilemiştir. Yine bu dönemde enflasyon oranı %149.6 seviyelerindedir. Uygulanan istikrar programının etkisi ile 1994 yılının ikinci yarısına gelindiğinde ekonomide canlanma meydana gelmiş enflasyon oranının da giderek düştüğü gözlenmiştir. 1995 yılına girerken halkı iyimser düşünmeye iten iki büyük beklenti vardır: Birincisi, özelleştirme yasasının çıkmasıyla özelleştirme hızlanacak, KİT'lerin yükü azalacak ve dolayısıyla da kamunun borçlanma gereği

düŖecektir. İkincisi, "Gümrük Birliği" gerçekteŖecek, ekonomi, yeni bir ivme kazanacaktır (Tokgöz, 2005: 252).

Yine bu yılda, iç talepteki artışlar meydana gelmiş ve bu yılın sonlarına doğru kapasite kullanımı ve üretimdeki artışlar neticesinde ekonomi tekrar büyüme sürecine girerek yıllık %8'lik bir büyüme oranı sağlanmıştı. Enflasyon oranı ise azalmaya devam etmiş ve %64.9 olarak tespit edilmiştir. 1990'lı yılların sonlarına gelindiğinde ekonomideki iyimser hava yerini tekrar olumsuzluğa bırakmıştır. Enflasyon düşüyor derken yeniden baş kaldırmaya başlamıştır Yapılan fiyat ayarlamalarında, 1998 yılında enflasyonun düşmesine yardımcı olmuyor diye suçlanan özel sektör, 1999 yılında kamu sektöründen daha az zam yapmıştır. Yani enflasyonu artıran yine kamu sektörü olmuştur. Yine bu dönemde bütçe açıkları artmış, devletin iç borcu 25 milyar Dolar civarında olmuştur. Buradaki sorun borcun miktarında değil, vadesindedir. Şöyle ki; devlet bir yıl içinde milli gelirimizin %30'u kadar iç borçlanma yapmak zorunda kalmış ve yine borçlarımızı yüksek faizle alınan borçlarla kapatmaya çalışmıştır. Enflasyon tekrar yükseliş sürecine girmektedir.

Bu olumsuzlukların giderilmesi için IMF ile Stand-by anlaşması yoluna gidilmiştir. Aslında IMF ile görüşmeler 1997 yılı sonbaharından başlamış ancak IMF'nin Türkiye'den yapmasını istediği bir dizi yapısal reformlar, dönemin ANASOL-D hükümeti tarafından kabul edilmemiştir. Yapısal reformlar yerine bir takım makro ekonomik hedefler üzerinde uzlaşma sağlanmıştı. Enflasyonla mücadele kapsamında 2000 yılından itibaren kamu kesimi maaş ve ücretlerine hedef alınan enflasyon oranlarına göre belirleme politikası uygulanmaya konmuştur (Tokgöz, 2005: 275).

Yapısal reformlar, enflasyonun kalıcı olarak aşağı çekilmesini enflasyonist beklentişlerin azaltılması ve böylece enflasyondaki katılığın ortadan kaldırılması açısından çok önemlidir. Bu kapsamda kamu harcama reformu, bütçe dışı fonların kapatılması, kamu ihale yasasındaki değişiklikler gibi yasal düzenlemelerle mali disiplin sağlanarak kamunun ekonomideki ağırlığının azaltılması ve böylece piyasa şartlarının egemen hale gelmesi amaçlanmaktadır. Ayrıca, enerji ve telekomünikasyon

alanında çıkarılan yasalar ve oluşturulan düzenleyici kurumlar şeker ve tütün piyasası, ekonomide bu alanlarda oluşan oligopolistik yapının ortadan kaldırılarak rekabetin güçlenmesi ve piyasa şartlarına geçilmesi yönünde 2001 ve 2002 yıllarında atılan önemli adımlar, enflasyonun indirilmesinde kilometre taşları olmuştur.

2003 temel yıllık tüketici ve üretici fiyat endekslerinin kullanıma sunulmasından önce, Toptan Eşya Fiyat Endeksi (TEFE)'nin (1994=100) alt kalemlerinden Özel İmalat Sanayi Fiyatları'nın yıllık yüzde değişiminin "çekirdek enflasyon" olarak kullanımı yaygındı. 2005 yılı Şubat ayından itibaren TEFE'nin yerini Üretici Fiyat Endeksi (ÜFE)'nin almasıyla birlikte bu yaklaşımın uygulanabilirliğinin ortadan kalktığı görülmektedir. Bunun altında yatan temel nedenlerin başında 2003 temel yıllık Üretici Fiyatları Endeksi'nin özel-kamu ayrımını kaldırmış olması gelmektedir. İkinci neden olarak ise, ÜFE'nin TEFE'deki yaklaşımdan farklı olarak, vergi hariç fiyatları derliyor olması karşımıza çıkmaktadır. Fiyatların vergiler hariç tutularak derlenmesi, üreticilerin vergi değişikliklerine kar marjlarını değiştirerek tepki vermeleri durumunda yanıltıcı olabilmektedir. Örneğin, vergi oranlarının artışı halinde üreticilerin satış fiyatlarını sabit tutarak kar marjlarından feragat etmesi, vergi hariç fiyatların olduğundan daha düşük ölçülmesini beraberinde getirmektedir (Karluk, 2005: 389).

Enflasyondaki düşüş, 2005 yılında geçtiğimiz dört yıla kıyasla yavaşlamakla birlikte devam etmiştir. Söz konusu yavaşlamaya rağmen; para politikasının ihtiyatlı duruşu, bütçe disiplininin sürmesi ve gerçekleşen enflasyonun hedefle uyumlu olması sonucu enflasyon beklentileri olumlu seyrini korumuştur. Bunun yanında yapısal reformlardaki ilerlemeler, bütçede üç yıllık planlamaya geçilmesi, orta vadeli programın kararlılıkla sürdürülmesi, Avrupa Birliğine tam üyeliğe yönelik müzakerelerinin başlaması, gerçekleştirilen para reformu ve finansal istikrarın güçlenmesi gibi gelişmeler risk primini düşürerek Yeni Türk lirası yatırım araçlarına olan talebi artırmıştır. Bu gelişmeler sonrasında ekonomi genelinde vadeler uzamaya başlamış, orta ve uzun vadeli reel faizlerdeki kademeli düşüş devam etmiş ve Yeni Türk Lirasının güçlü konumu sürmüştür. Diğer yandan mali disiplinin sürmesi ve faizlerin düşmesi Hazine'nin borçlanma ihtiyacını azaltmış, bu da kredi arzını destekleyen bir unsur olmuştur.

Faizlerin düşmesi, vadelerin uzaması, borçlanma olanaklarının artması, görece fiyat etkisi ve artan güven nedeniyle, 2005 yılında dayanıklı tüketim ve yatırım harcamaları hızlı bir artış göstermiştir. Ancak, bir önceki yıldan farklı olarak, kamu harcamalarının yanı sıra inşaat sektöründeki gelişmeler doğrultusunda, bu dönemde ekonomik faaliyetlerdeki canlanmanın sektörel olarak daha geniş bir tabana yayılmış olması dikkat çekmektedir.

2005 yılsonu itibarıyla Tüketici Fiyat Endeksi (TÜFE) enflasyonu yüzde 7,72'ye ulaşarak, 2005 yılı için belirlenen yüzde 8 oranındaki hedefin altında kalmıştır. 2005 yılının son çeyreği itibarıyla, Özel Kapsamlı TÜFE Göstergeleri yıllık bazda düşüş eğilimini sürdürmekte ve tüketici enflasyonunun ana eğiliminin aşağı yönlü olduğu sinyali vermektedir (TCMB, 2005).

2006 yılının sonunda TÜFE enflasyonu %9,65 olarak gerçekleşmiş ve yılsonu için açıklanmış belirsizlik aralığının üst limiti olan %7 seviyesinin üzerinde kalmıştır. Enflasyon hedefinin belirgin bir şekilde aşılmasının arkasında yatan nedenlerin iyi ayrıştırılabilmesi açısından, 2006 yılını Mayıs öncesi ve Mayıs sonrası olarak iki ayrı dönemde incelemek yararlı olacaktır.

Mayıs öncesi dönemde enflasyonun yükselmesinin temel nedeni, aynı anda farklı arz şoklarının ortaya çıkması olarak özetlenebilir. Bu dönemdeki arz şokları, yükselen ham petrol fiyatları, işlenmemiş gıda fiyatlarındaki artışlar ve altın fiyatlarındaki hızlı yükselişler olarak sıralanabilir.

Mayıs sonrası dönemde ise enflasyon dinamikleri üzerinde, küresel risk algılamalarındaki değişim ve uluslararası likidite şokunun ardından ortaya çıkan döviz kuru hareketlerinin etkili olduğu gözlenmiştir. 2006 yılının başlarından itibaren gelişmiş ülkeler artan enflasyon kaygıları nedeniyle faiz oranlarını arttırmışlardır. Bu durum, 2006 yılının Mayıs ve Haziran aylarında gelişmekte olan ülkelere yönelik uluslararası sermaye akımlarında, ciddi boyutta ters yönlü hareketin ortaya çıkmasına neden olmuştur (TCMB, 2006: 34).

Tablo.16: Türkiye’de 1980-2007 Döneminde Fiyat Endeksleri ve Değişim Oranları

(1987=100)

Yıllar	TÜFE Değişim (%)	TEFE Değişim (%)
1980	101,4	107,2
1981	34	36,8
1982	28,4	27
1983	31,4	30,5
1984	48,4	50,3
1985	45	43,2
1986	34,6	29,6
1987	38,9	32,1
1988	73,7	68,3
1989	63,3	63,9
1990	60,3	52,3
1991	65,9	55,4
1992	70,1	62,1
1993	66,1	58,4
1994	106,3	120,7
1995	88	86
1996	80,4	76
1997	85,7	81,8
1998	84,7	71,8
1999	64,9	53,1
2000	54,9	51,4
2001	54,4	61,6
2002	45	50,1
2003	25,3	25,6
2004	10,6	11,1
2005	7,72	2,66
2006	9,65	11,58
2007	8,39	5,94

Kaynak: www.tuik.gov.tr (15.03.2008)

⁽¹⁾ 1983-1987 dönemi için 1978-79=100, 1988-1994 dönemi için 1987=100, 1995-2004 dönemi için 1994=100 ve 2004 yılı sonrası için 2003=100 bazlı endeks kullanılmıştır.

2.5. İthalat

İthalat; tanımı, çeşitleri, ithalat işlemleri, ithal ikameci sanayileşme stratejisinin önemi ve Türkiye’de ithalatın tarihsel gelişimi ve etkileri başlıkları altında incelenecektir.

2.5.1. İthalatın Tanımı

İthalat, başka ülkelerde üretilmiş malların, ülkedeki alıcılar tarafından satın alınmasıdır. İhracatın karşıtıdır ve onunla birlikte bir ülkenin dış ticaret dengesini oluşturur. İthalat, özel ya da tüzel kişilerce, kamu iktisadi kuruluşları ya da devlet tarafından doğrudan yapılabilir (www.ekonomi.name).

Politik ve teknolojik gelişmelerin ve küreselleşmenin günümüzde uluslararası ekonomik ilişkilerin en önemli parçası haline getirdiği dış ticaretin iki önemli ayağından biridir (www.kadooglu.com).

2.5.2. İthalat Çeşitleri

İthalat çeşitleri; akreditifli ithalat, mal karşılığı ithalat, bedelsiz ithalat, belge karşılığı ithalat, kredili ithalat, geçici ithalat ve ankonsinyasyon ithalat olmak üzere yedi başlık altında incelenebilir.

2.5.2.1. Akreditifli İthalat

Alıcı, malın sevkinden önce bir banka aracılığıyla satıcının bulunduğu yerdeki bankası nezdinde malın sevk belgesinin teslimi karşılığında ödenmek üzere kredi açtırmasıdır (www.vizyonmarketing.com).

2.5.2.2. Mal Karşılığ İthalat

Malın gümrüklenmesi işleminden sonra bedelini ödeyerek belgenin çekilmesi ile gerçekleşen ithalattır (www.mobilyarehberi.com).

2.5.2.3. Bedelsiz İthalat

Bedelsiz ithalat, bedeli için Türkiye’den döviz transferi yapılmadan, yurt dışında kazanılarak tasarruf edilen ve yurda getirilmesi mecburi olmayan kazançlar ve tasarruflarla satın alınan eşyanın Türkiye’ye ithal edilmesidir. ”Bedelsiz İthalat” ifadesi “Vergisiz İthalat” anlamına gelmemektedir (www.tcberlinbe.de/tr).

2.5.2.4. Belge Karşılığ İthalat

Malın gelmiş olma şartı aranmaksızın, malın ithalat yapılan ülkeden yola çıkarılmış olduğunu gösteren belgenin bedelini ödeyerek bankadan belge alınması ile gerçekleştirilen ithalattır (www.vizyonmarketing.com).

2.5.2.5. Kredili İthalat

Bedeli daha sonra ödenmek üzere yapılan vadeli ithalattır (www.vizyonmarketing.com).

2.5.2.6. Geçici İthalat

Hiçbir işlem ve işçilik görmeden, ihraç edilmek üzere bedelli veya bedelsiz olarak ithal edilecek ambalaj malzemeleri, fuar, sergi ve yarışma eşyalarının ülkeye girişi için kullanılan ithalat şeklidir (www.disnetbelge.com).

2.5.2.7. Ankonsinyasyon İthalat

Satışın yapılması ve belirli bir vade sonunda mal bedelinin transfer edilmesi şartıyla yapılan ithalat şeklidir (www.mobilyarehberi.com).

2.5.3. İthalat İşlemleri

İthalat işleminin gerçekleştirilebilmesi için aşağıdaki süreçlerin geçirilmesi gerekir.

- İthalatçı sıfatının kazanılması

İthalatçı sıfatının kazanılması için Vergi Usul Kanunu'nun (VUK) hükümleri çerçevesinde "tek vergi numarası"nın alınıp, gümrüklere gümrük müşaviri tarafından bildirilmesi gerekmektedir (Gürsoy, 2005: 30).

- Satıcının bulunması

Satıcı; yazışmalar, internet kanalı, fuarlara katılım ve karşılıklı görüşme ile bulunur.

- Ödeme şekli akreditif ise akreditif açtırılması ya da peşin ödeme ise havalenin yapılması

Ödeme şekli akreditifli ise ithalatçı, banka aracılığı ile akreditif açtırır ve yurt dışına para transfer edildiğine dair DSB, dekont ya da transfer belgesi düzenlenir (Gürsoy, 2005: 31).

- Evrak ve malların gelmesi

Peşin ve akreditifli ödemede mal bedeli ithalatın başında ödenirken, vesaik mukabilinde dokümanlar geldiği zaman ödenir ve mallar gümrükte görüldüğünde ithalatından vazgeçilebilir. Eğer ödeme şekli vesaik mukabili kabul kredili ise mal bedeli ithalattan sonra poliçe vadesinde ödenmelidir (Melemen ve Arzova, 2000: 61).

- Nakliyeciden ordinonun alınması

Ordino, mal mülkiyetini temsil eden belgedir. Mal gümrüğe geldiğinde, malı getiren nakliye şirketi ithalatçıyı arar ve malın geldiğini haber verir. İthalatçının ordinoyu alabilmesi için eğer navlunu kendisi ödeyecekse ödemeyi yapmalıdır (Akat, 2001: 192).

- Malların gümrükten çekilmesi

Gümrükte yatırılması gereken fon, KDV ve diğer vergiler yatırılır ve mallar millileştirilir. Bu aşamadan sonra malların iadesi veya transit işlemi mümkün değildir (Melemen ve Arzova, 2000: 62).

- Kambiyo dosyasının kapatılması

Mallar gümrükten çekildikten sonra gümrük onaylı yabancı fatura aslı, GB fotokopisi, gümrük vezne alındı fotokopisi, transfer belgesi ve sigorta poliçesi bankaya ibraz edilerek kambiyo dosyası kapanmaktadır (Melemen ve Arzova, 2000: 62).

2.5.4. İthal İkameci Sanayileşme Stratejisinin Önemi

Yeni sanayileşmeye başlayan ülkelerde ilk sanayileşme hamleleri ithal ikamesine dayanmaktadır. Daha sonra, çoğu az gelişmiş ülkeler ihracata dönük sanayileşme stratejilerine yönelmişlerdir.

İthalat ikamesi politikalarının yaygınlaşmasında 1930 ekonomik bunalımının etkisi büyük olmuştur. 2.Dünya Savaşı sırasında hammadde temininde karşılaşılan güçlükler de etkili olmuştur. Diğer bir etki de ülkelerin uyguladıkları müdahaleci ekonomik politikalar ve milliyetçi akımlardan kaynaklanmıştır.

Tarihi gelişim içinde ülkelerin birbirini izleyen farklı aşamalardan geçtikleri görülmektedir. Birinci aşama, ilkel ürünler ihracatının artırılmaya çalışıldığı aşamadır.

İkinci aşamada ithal edilen sanayi mallarının yerli üretimle ikame edilmesi çabalarının yaygınlaştığı görülür. Az gelişmiş ülkeler sanayileşme hamlesine girdikten sonra ithal ikamesine yönelmişler ve hazır durumdaki iç piyasaları yabancı mallardan devralacak yerli endüstriler kurmaya başlamışlardır.

En basit tanımıyla ithal ikamesi, toplam arz içindeki ithalat payında meydana gelen değişimdir. Buna göre toplam arz içinde ithalat oranı eksiliyorsa, ithal ikamesi yapıyor, artıyorsa yerli üretim ithalatla ikame ediliyor demektir.

İthal ikamesini esas alan büyümenin amacı, ithalatın yerine yerli üretimin geçirilmesidir. İthal ikamesi daha önce yurt dışından ithal edilmekte olan malların, uygulanan koruyucu ve özendirici önlemlerle yurt içinde üretilmesini öngören bir sanayileşme stratejisidir. İthal ikamesi ve dış koruma daima el ele gider. Ulusal endüstriler, her türlü dış ticaret ve kambiyo kısıtlamalarıyla dış piyasanın rekabetinden korunmaya çalışılır. Bu tip sanayileşme modelinde karşılaştırmalı üstünlük teorisinin yol göstericiliğinden yararlanılmaz. Seçici değil, dengeli bir sanayileşme söz konusudur. Başka bir deyişle, kalkınma felsefesinde, beklenen talep artışlarına göre, endüstriler arası ileri ve geri bağlantıları dikkate alarak yatırım fonlarının dengeli bir biçimde dağılımı öngörülür (Kabal, 2007: 28).

2.5.5. Türkiye’de İthalatın Tarihsel Gelişimi ve Etkileri

Türkiye’de ithalatın tarihsel gelişimi ve etkileri, 1980 yılına kadar Türkiye’de ithalatın gelişimi ve 1980 yılından sonra Türkiye’de ithalatın gelişimi ve etkileri başlıkları altında incelenecektir.

2.5.5.1. 1980 Yılına Kadar Türkiye’de İthalatın Gelişimi ve Etkileri

Dönemler itibariyle Türkiye ekonomisi incelendiğinde, dış ticaret ve buna bağlı olarak da ithalat politikasının değişikliklere uğradığı görülmektedir. Dönemin ulusal ya da uluslararası koşullarına göre ya ithal ikamesi ya da ihracata yönelik sanayileşmeye uygun politikalar uygulanmıştır. Osmanlı İmparatorluğu’nun son döneminde dış ticaret

politikası, gümrük politikasından ibaret olmuş ve genellikle dış ticaret ithalatın %70'ine varan oranda açık vermiştir. Gümrük vergileri dışında başkaca bir ithalat politikası takip edilmemiştir.

1923-1929 yılları arasındaki dönemde serbest bir ithalat politikası uygulanmıştır. Lozan Anlaşması ve eki Ticaret Mukavelesi'ne Türk tarafının 5 yıl süre ile gümrük tarifelerini arttırmaması şeklinde bir hüküm konulmuştur. Bu hüküm çerçevesinde Cumhuriyetin ilanından 1928 yılı sonuna kadar tamamen liberal bir dış ticaret politikası izlenmiştir.

1929-1950 dönemi, ulusal sanayinin kurulabilmesi ve korunabilmesi için bağımsız politikaların oluşturulabildiği ve uygulamaya konulduğu dönemin başlangıcı olarak genel kabul görmüş bir tarzda değerlendirmelere alınmaktadır. Zira bu dönemin başlangıç yılından itibaren ithalatta korumacı bir politika başlatılmıştır. Ancak, bu da Osmanlı İmparatorluğu'ndan devralınan borçların ödemeleri ve artan dış ticaret açıklarıyla büyük boyutlara ulaşan ödemeler dengesi açıklarını kapatmaya yeterli olmamıştır.

1950-1953 yılları arasında serbest dış ticaret rejimine bağlı olarak ithalatta liberal politikalar uygulanmıştır. 1954 yılından itibaren ise dış ticarete kısıtlamalara gidilmiştir. Bu dönemde, ihracatta gözlemlenen yavaşlamaya paralel bir şekilde dış ticaret dengesinin kurulabilmesini teminen ithalatta da kısıtlamalar gittikçe arttırılmıştır.

1958-1980 döneminin ise ithalat politikaları açısından özel bir anlamı bulunmaktadır. Zira ülkemizde ithalat politikalarının temel göstergesi olan ithalat rejimi uygulamasına ilk defa 1958 yılında başlandığı ileri sürülebilir. 1963-1980 yılları arasında, ekonomide planlı dönem uygulamasına tanık olunmuş, yerli sanayinin korunmasına ağırlık verilmiş, ithal ikamesine dayalı bir sanayileşme politikası izlenmiş ve bu politikanın bir gereği olarak ithalatta kontroller biraz daha arttırılmıştır (www.kadooglu.com).

2.5.5.2. 1980 Yılından Sonra Türkiye’de İthalatın Gelişimi ve Etkileri

1984-87 yıllarında ithalat artışının %16,5 ve %27,5 gibi yüksek düzeylerde gerçekleşmesi yüksek büyüme hızından kaynaklanmıştır. Çünkü reel efektif kurda önemli bir değişme olmamıştır. 1986 yılında ise hızlı büyüme ile birlikte yatırım mallarının ithalatı artmıştır. Bu yüzden ithalat teminat oranlarının artırılması, fon yükümlülüğüne tabi tutulan ithal mallarının kapsamının genişletilmesi ve fonların yükseltilmesiyle ithalatı azaltacak önlemler alınarak ithalatın yavaşlaması sağlanmıştır (Öztürk, 1993: 50).

Genel olarak ithalat, yıldan yıla artan liberasyona rağmen, kontrollü bir gelişme ile ihracattaki gelişmelere paralel istikrarlı bir seyir izlemiştir. Bazı yıllarda görülen anlamsız ilişkilerde ise dışsal faktörler etkili olmuştur. 1989’da ise uygulanan kur politikası ile ithal mallarının ucuz hale gelmesi ve 1990 yılının başında uygulamaya konulan ithalatın serbestleştirilmesi, konvertibilite ve gümrük vergilerinin azaltılması gibi ekonomik politikalarla ithalat daha hızlı arttığından dış açık büyümüştür. Bu yüzden konvertibilite döviz sorununu çözmekle birlikte dış ticaret açığını büyütülmüştür.

İthalat 1989 ve 1990’da %10,2 ve %41,2 gibi büyük bir artış göstermiştir. Böylece dış ticaret açığımız 1988’de %32,6 azalmışken 1989 ve 1990’da %55,9 ve %124,2 artmıştır. 1991’de aşırı değerli kur politikasından vazgeçilince dış ticaret açığı kapanmaya başlamıştır. 1992’de sanayi ürünlerinde yüksek büyümeden dolayı ithalat tekrar artmıştır.

1993 yılındaki ithalat artışında ise iç talebin canlılığına bağlı olarak tüketim ve hammadde talebindeki artış, yatırım malları talebindeki artışla birlikte yatırım malları ithalatındaki artış ve ayrıca OECD ülkelerindeki durgunluk, aşırı değerli döviz kuru ve ithalatın finansmanına getirilen kolaylıklar etkili olmuştur. 1993’te %72.7 oranında artan dış açık nedeniyle Türkiye’nin uluslararası risk puanının arttırılması ve dış borçlanmada karşılaşılan güçlükler ödemeler dengesi krizini gündeme getirmiştir. 5 Nisan kararlarının ardından yurtiçi talep kısılmış ve ithalat gerileyerek ihracat artmıştır (Ertekin, 2001: 194).

1995 yılında TL'nin reel olarak değerlenmeye başlaması ithalatı artırıcı unsurlardan olmuştur. Reel efektif döviz kuru 1996 yılında 1995 yıl sonu düzeyini korumuştur. Büyüme ve üretimdeki artışın yüksek, iç talebin canlı olması ithalat artışını açıklamaktadır. 1997 yılında TL'nin değerli olduğu gözlenmekle birlikte ekonomide 1995 yılında başlayan büyüme devresinin 1997 yılında da devam etmesi ithalatı artırmıştır. 1998 yılında TL'nin değerliliği sürmüştür. Ancak ithalat artış hızında yavaşlamalar görülmektedir. 1998 ve 1999 yılında TL değerliliğini sürdürürken Rusya krizi sonrası özellikle Eylül 1998'den itibaren ithalatta ciddi gerilemeler yaşanmıştır. (TCMB, 1999: 26).

2000 yılında döviz kuru sepetinin günlük değerlerinin önceden açıklanması kur riskini ortadan kaldırmış ancak enflasyonun hedefin üzerinde gerçekleşmesi TL'nin reel olarak değerlenmesi sonucunu doğurmuştur. İç talepteki canlanmanın önemli ölçüde ithalat ile karşılanması, uluslararası piyasalarda ham petrol ve demir çelik fiyatlarının hızla artması, 1999 yılında gerileyen ithalatın 2000 yılında hızla artmasına neden olmuştur (TCMB, 2000: 44-45).

2000 yılında döviz kuruna dayalı enflasyonla mücadele programının etkisiyle iç talep artmış ve ekonomi canlanma sürecine girmiştir. Başta iç talepteki artış olmak üzere, TL'nin reel olarak değerlenmesi ve petrol fiyatlarındaki yükselme 2000 yılında ithalatı ve dolayısıyla dış ticaret açığını artırmış, bavul ticareti ve turizm gelirlerindeki artışa rağmen cari işlemler açığı önemli ölçüde büyümüştür. Kasım krizi sonrası 2001 yılı Şubat ayında yaşanan ikinci krizle birlikte ekonomi hızlı bir daralma sürecine girmiştir. Şubat ayından sonra TL'de gözlenen büyük ölçüdeki reel değer kaybı ile özellikle ithalattaki gerileme dış ticaret açığını azaltmış ve cari işlemler 2001 yılında 3,3 milyar ABD doları fazla vermiştir (TCMB, 2001: 50-51).

2002 yılında yurt içi talep gelişmeleri ve üretim artışı, dış ticaret üzerinde reel kur hareketleri ve dış ekonomik gelişmelerden daha etkili olmuştur. 2002 yılında sanayi üretiminde gözlenen yüksek oranlı büyüme ithalatı artırıcı yönde etki yapmıştır. Üretimdeki artışa karşın iç talepteki canlanmanın sınırlı kalması ise üretim fazlasını ihracata yönlendirmiştir (TCMB, 2002: 49).

2003 yılında dünya ekonomisinde gözlenen büyüme özellikle yılın üçüncü çeyreğinde canlanarak sürmüştür. Sanayi üretiminin 2002 yılındaki artış eğilimini devam ettirmesi ve reel kurlarda gözlenen değerlenme, özellikle ara malı ve sermaye malı ithalat talebini artıran bir unsur olmuştur (TCMB, 2003: 50).

Irak Savaşı'nın sona ermesi ve finansal piyasaların istikrara kavuşması sonucu 2004 yılında faiz oranları gerilemiş ve TL'nin değer artışı hız kazanmıştır. Böylece, iç talepte bir canlanma gözlenmiş ve bundan dolayı ara ve sermaye malının yanı sıra tüketim malı ithalatında da yüksek oranda artışlar yaşanmıştır. Buna ek olarak uluslararası piyasalarda ham petrol fiyatlarında gözlenen yükseliş ham petrol ve doğal gaz ithalatını artırmıştır (TCMB, 2004: 48-49).

2005 yılında ise yılın ilk yarısında ithalat ve ihracat artışlarında yavaşlama gözlenmiş, ancak yılın ikinci yarısında ihracat düşük performansını sürdürürken, ithalat yeniden hızlanmıştır. Sektörler itibariyle bakıldığında, yılın ilk yarısındaki ithalat yavaşlamasının, sermaye ve tüketim malı ithalatından kaynaklandığı, ara malı ithalatının artışını sürdürdüğü gözlenmektedir. Yılın üçüncü çeyreğinden itibaren ise, ara malı ithalatındaki artışın sürmesinin yanı sıra, sermaye ve tüketim malı ithalatında da toparlanma görülmüştür (TCMB, 2005: 45).

2006 yılının ilk yarısında ithalat artışının ihracat artışından fazla olması nedeniyle net dış talebin büyümeye katkısı negatif olmuştur. Üçüncü çeyrekte ise iç talepteki yavaşlama ve YTL'deki değer kaybının etkisiyle ithalat artış oranı düşmüş, ihracat ise verimlilik artışlarının sürmesinin de katkısıyla yüksek bir oranda artmıştır. Bu doğrultuda, yılın üçüncü çeyreğinde net ihracat, 2005 yılının ilk çeyreğinden sonra ilk kez büyümeye pozitif katkıda bulunmuş, iç talepte ortaya çıkan yavaşlamanın etkisini kısmen telafi etmiştir. Sonuç olarak, talep koşullarının enflasyondaki düşüş sürecine verdiği destek, 2006 yılının ikinci yarısı itibariyle belirginleşmiştir (TCMB, 2006: 29).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. İHRACATI ETKİLEYEN FAKTÖRLERE İLİŞKİN BİR MODEL DENEMESİ

Bu bölümde, öncelikle araştırma modeli kurularak, tahmin sürecinde kullanılacak olan yöntemlere, evren ve örnekleme, verilerin toplanmasına, verilerin çözümü ve yorumlanmasına yer verilecektir.

3.1. Araştırma Modeli

Bu bölümde öncelikle Türkiye’de ihracat performansını etkileyen makro değişkenleri içeren genel model oluşturulacaktır. Bu modelde bağımlı değişken olarak İhracat, bağımsız değişkenler olarak da İthalat, Enflasyon, Döviz Kuru, Faiz Oranı ve Yabancı Sermaye değişkenleri yer alacaktır. Ancak model oluşturulmadan önce tahmin sürecinde kullanılan yöntemler ile ilgili tanımlara yer verilecektir. Bu çerçevede öncelikle zaman serilerinde durağanlık ve birim kök testleri, eşbütünleşme (koentegrasyon) ve hata düzeltme modeli kavramları açıklanmaya çalışılacaktır.

3.1.1. Zaman Serilerinde Durağanlık ve Birim Kök Testleri

Zaman serilerinde istatistik yöntemlerin uygulanıp doğru sonuçlar elde edilmesi için, seride trendin olmaması ve durağan olması gerekir. Belli bir dönem için gözlemlenen bir seriyi ortaya çıkaran stokastik sürecin durağan olmasıyla ilgili bir takım şartlar bulunmaktadır.

Y_t ’nin herhangi bir zaman serisini ifade ettiğini düşünürsek, Y_t serisinin durağan olması şu koşullara bağlıdır (Tarı, 2002: 373).

Sabit aritmetik ortalama: $E(Y_t)=\mu$

Sabit varyans: $Var(Y_t)=E(Y_t-\mu)^2=\sigma^2$

Gecikme mesafesine bağlı kovaryans: $\gamma_k = E[(Y_t - \mu)(Y_{t-k} - \mu)]$

Bütün t değerleri için, k=gecikme mesafesi

Zaman serilerinin durağan olup olmaması özellikle üç yönden önem taşımaktadır:

a) Zaman serileri kullanmak suretiyle iki değişkenin katsayıları arasında istatistiksel bakımdan anlamlı bir ilişki bulunabilir. Ancak bu iki zaman serisi arasındaki ilişki ortak bir trendin varlığından kaynaklanabilir. Durağan olmayan serilerin olduğu durumda yapılan tahminde ortaya sahte regresyonun çıkacağı Granger ve Newbold tarafından 1974 yılında belirtilmiştir (Kutlar, 2000: 156). Trend içeren tahminlerin regresyon sonuçlarına bakıldığında R^2 yeterince yüksek ve t istatistikleri anlamlıdır, fakat Durbin-Watson istatistik değeri küçüktür. Ancak sonuçların herhangi bir ekonomik anlamı bulunmamaktadır.

b) Zaman serisi verileri içeren regresyon modelleri çoğunlukla öngörü amaçlı kullanılmaktadır. Durağan serilerin kullanılmadığı modellerle yapılan öngörülerin geçerliliği tartışmalıdır.

c) Dinamik bir zaman serisi modelinde geleneksel tahmin yöntemlerinin (En Küçük Kareler Yöntemi) kullanılabilmesi için tüm değişkenlerin durağan olmaları gerekmektedir.

Değişik yöntemler olmakla birlikte, durağanlık için kullanılan en yaygın ve en geçerli yöntem “birim kök testleri” olmaktadır.

Birim kök testi için kullanılan ifade;

$$Y_t = \rho Y_{t-1} + u_t \quad (1)$$

şeklindedir (Gujarati, 1999: 718).

Burada u_t ; stokastik bir hata terimidir. Y_t ; Y 'nin t zamandaki aldığı değer ve Y_{t-1} ise, Y 'nin $t-1$ zamandaki aldığı değeridir. Eşitlik birinci dereceden otoregresif AR(1) modelidir. Yani t dönemindeki Y 'nin kendi değerine göre regresyonunu ifade etmektedir.

Eğer regresyonu hesaplar ve $\rho=1$ olarak bulunursa Y_t olasılıklı değişkeninin bir birim köke sahip olduğu söylenir. Bu durum zaman serisi analizinde, rassal yürüyüş olarak bilinir. Serinin durağan olmadığı anlamına gelir ve ilişki,

$$Y_t = Y_{t-1} + u_t \quad (2)$$

biçimini alır. Bu ifade bir önceki dönemde iktisadi değişkenin değerinin ve o dönemde maruz kaldığı şokun olduğu gibi sistemde kalması anlamına gelmektedir. Yani geçmiş dönemde yaşanan şokların etkisi bütün bir döneme yayılmakta ve son dönem değeri geçmişteki bütün şokların toplamını içermektedir. Şokların kalıcı nitelikte olması ise serinin durağan olmaması ve zaman içinde gösterdiği trendin stokastik olması demektir.

(1) numaralı denklem, eşitliğin sağ ve sol tarafından Y_{t-1} çıkartılarak başka bir biçimde yazılabilir:

$$\Delta Y_t = (\rho-1)Y_{t-1} + u_t \quad (3)$$

burada $\Delta Y_t = Y_t - Y_{t-1}$; birinci fark işlemcisidir. $(\rho-1)$ 'de ' δ ' olarak ifade edilirse ilişki,

$$\Delta Y_t = \delta Y_{t-1} + u_t \quad (4)$$

olarak yazılabilir. $\rho=1$ olduğunda $\delta=0$ olacaktır. $\delta=0$ olduğunda (4) numaralı denklem şu şekilde yazılabilir:

$$\Delta Y_t = (Y_t - Y_{t-1}) = u_t \quad (5)$$

Bu denklem rassal bir yürüyüşün birinci farklarının durağan olduğunu ifade etmektedir. Bir zaman serisinin birinci farkı alınır ve bu seri durağan çıkarsa orijinal seriye birinci dereceden bütünleşiktir denir ve $I(1)$ ile gösterilir. Eğer seriyi durağan yapmak için iki defa fark almak gerekirse $I(2)$ ve d defa fark almak gerekirse $I(d)$ olarak yazılır.

Zaman serisi analizinin test edilmesi için gerekli olan hipotez ise şu şekilde ifade edilebilir (Gujarati, 1999: 719):

H_0 : $\delta=0$, $\rho=1$ ise; seri durağan değildir, normal dağılmamaktadır ve otokorelasyona sahiptir.

H_1 : $\delta \neq 0$, ise; seri durağandır, normal dağılmaktadır ve otokorelasyona sahip değildir.

Seride birim kökün var olup olmadığı Dickey-Fuller (DF) veya genişletilmiş Dickey-Fuller (ADF) testleri ile çözümlenebilir. H_0 : $\rho=1$ hipotezi varsayımıyla hesaplanan t değeri (tau) istatistiği olarak bilinir. Aynı zamanda buna Dickey-Fuller Testi de denilmektedir (Gujarati, 1999: 719-720).

H_0 : $\rho=1$ hipotezinin reddedilip edilmediğini anlamak için t istatistiğinden ve kritik eşik değerlerini gösteren tablodan faydalanılır. Kritik eşik değerlerini (red-kabul) gösteren Dickey-Fuller çizelgesi, MacKinnon tarafından Monte Carlo benzetiminden yararlanılarak daha da genişletilmiştir. Bu teste ilişkin kritik değerler %1, %5 ve %10 anlam düzeylerine göre oluşturulmaktadır.

Eğer hesaplanan t istatistiğinin veya ADF test istatistiğinin mutlak değeri, MacKinnon kritik eşik değerlerinin mutlak değerinden küçükse H_0 hipotezi kabul edilir ve incelenen zaman serisinin durağan olmadığı kabul edilir. Eğer bunun tam tersi bir sonuç çıkarsa H_0 hipotezi reddedilir ve zaman serisinin durağan olduğu sonucuna varılır.

Dickey-Fuller testi aşağıdaki kalıplardaki regresyonlara uygulanmaktadır:

$$\Delta Y_t = \delta Y_{t-1} + u_t \text{ (sabit terimsiz ve trendsiz)} \quad (6)$$

$$\Delta Y_t = b_0 + \delta Y_{t-1} + u_t \text{ (sabit terimli ve trendsiz)} \quad (7)$$

$$\Delta Y_t = b_0 + b_1 t + \delta Y_{t-1} + u_t \text{ (sabit terimli ve trendli)} \quad (8)$$

Çalışmada kullanılacak ikinci test olan Phillips-Perron testi ise kısaca şöyle açıklanabilir (Mutlu, 2006: 53):

Dickey-Fuller testinin en önemli varsayımı hata teriminin istatistiksel olarak bağımsız ve sabit varyansa sahip olmasıdır. Dickey-Fuller metodoloji kullanılırken bu varsayımın sağlanmasına büyük önem verilir. Phillips-Perron, Dickey-Fuller testini biraz daha genelleştirmişler ve hata teriminin dağılımıyla ilgili yukarıda verilen varsayımı biraz yumuşatmışlardır. Bu süreç kısaca şöyle açıklanabilir;

$$Y_t = a_0 + a_1 y_{t-1} + \mu_t \quad (9)$$

$$Y_t = \tilde{a}_0 + \tilde{a}_1 y_{t-1} + \tilde{a} (t-T/2) + \mu_t \quad (10)$$

μ_t : hata terimlerinin dağılım terimi

T: gözlem sayısı

Dickey-Fuller'in bağımsızlık ve homojenlik varsayımı yerine, Phillips-Perron (PP) testi dağılımın zayıf ve heterojen bir yapıya sahip olabileceğini öne sürmüştür. Phillips Perron testi, Dickey-Fuller testinin biraz değiştirilmiş şeklidir. Burada hata terimlerinin oluşum sürecinin yapısı daha az sınırlandırılmıştır.

Bu testte kullanılan test istatistikleri şöyle özetlenebilir (Mutlu, 2006: 54):

$$Z(\hat{a}_1) : a_1=1 \text{ hipotezi } T\mu \quad (11)$$

$$Z(\tilde{a}_1) : \tilde{a}_1=1 \text{ hipotezi } T1 \quad (12)$$

$$Z(\tilde{\alpha}_2) : \tilde{\alpha}_2=0 \text{ hipotezi } T \quad (13)$$

$$Z(\Phi_3) : \tilde{\alpha}_1=1 \text{ ve } \tilde{\alpha}_2=0 \quad (14)$$

hipotezi Φ_3 test istatistikleri ile sınıanır. Buradaki değerler daha önce anlatıldığı gibi yine Dickey-Fuller tablo değerleriyle karşılaştırılıp, otoregresif sürecin birim kök taşıyıp taşımadığına karar verilir.

3.1.2. Eşbütünleşme (Koentegrasyon)

Durağan olmayan iktisadi zaman serilerinin fark alma yöntemiyle durağan hale getirilmesi pratik bir yöntem olmakla birlikte ideal bir çözüm sağlamamaktadır. Bunun nedeni seriler arasındaki uzun dönemli ilişkinin fark alma işlemi sonucunda kaybolmasıdır. Bu durum oluşturulacak modelin öngörü amaçlı kullanılmasında engel teşkil edecektir. Bu eksikliğin giderilmesi amacıyla serilerin uzun dönem özelliklerini birleştirecek ve aynı zamanda tüm değişkenlerin durağanlığını sağlayacak modeller geliştirilmiştir. Bu bağlamda koentegrasyon kavramı ile ilk çalışmalar Engle ve Granger'e(1987) aittir (Kutlar, 2000: 251).

Koentegrasyon analizi iktisadi değişkenlere ait serilerin durağan olmaması durumunda bu serilerin durağan bir doğrusal kombinasyonunun olabileceğini ve eğer böyle bir kombinasyon varsa, bunun ekonometrik olarak ifade edilebileceğini göstermektedir. Yani seriler koentegre ise seviye düzeyinde veriler sahte olmayabilir (Gujarati, 1999: 726). Genel olarak bir Y serisi I(d) düzeyinde durağan ve başka bir X serisi de I(d) düzeyinde durağan ise ve d aynı değeri gösteriyorsa bu iki seri koentegre olabilmektedir.

Koentegrasyon analizine göre dengeden bir sapma olduğunda dengeye tekrar dönülebilmesi veya dengeden sapmaların geçici olması ancak eşbütünleşme ilişkisi mevcut iken mümkündür. Eğer Y_t ve X_t değişkenleri arasında $Y_t = b_0 + b_1X_t$ şeklinde ifade edilebilecek bir uzun denge ilişkisi varsa bu aritmetik olarak $Y_t - b_0 - b_1X_t = 0$ demektir. Bu denge bütün dönemler için geçerli olmalıdır. Ancak, herhangi bir dönem için Y_t ve X_t değişkenlerinin yönelmesi beklenen bu ilişki gerçekleşmeyebilir. Yani

$Y_t - b_0 - b_1 X_t > 0$ veya $Y_t - b_0 - b_1 X_t < 0$ olabilir. Önemli olan her bir döneme ait bu sıfırdan farklı değerlerin dönemler boyunca oluşturduğu serinin durağan olmasıdır. Bununla ifade edilmek istenen, u_t hata terimlerinin durağanlığıyla ilgilidir. Değişkenlere ait ilişkide, u_t hata terimleri durağan ise iki zaman serisi arasında koentegrasyon ilişkisi bulunmaktadır (Tarı, 2002: 376).

Bunun anlaşılması için geliştirilmiş bazı testler olmakla birlikte, çalışmada, literatürde yaygın olarak kullanılan Engle-Granger koentegrasyon yöntemi uygulanacaktır. Engle-Granger metodolojisinde ilk aşamada aşağıdaki uzun dönem denklemlerinden birinin, en küçük kareler yöntemi ile regresyon tahmini gerçekleştirilir.

$$X_t = a_0 + a_1 Y_t + u_{1t} \quad (15)$$

$$Y_t = b_0 + b_1 X_t + u_{2t} \quad (16)$$

Bu regresyonlardan biri bulunarak, onun yardımı ile e_t hata terimleri elde edilir:

$$e_t = \delta e_{t-1} + v_t \quad (17)$$

(17) numaralı denklemden hareketle e_t hata terimlerine birim kök testi uygulanır. Aslında Engle-Granger koentegrasyon testi uygulamada ADF testi olarak gerçekleştirilmektedir. Eğer e_t hata terimlerine ait ADF test istatistiğinin mutlak değeri MacKinnon kritik değerlerinin mutlak değerlerinden küçükse birim kök olduğuna ve e_t serisinin durağan olmadığına yani Y_t ile X_t değişkenlerinin koentegre olmadıklarına karar verilir. Eğer tersi geçerliyse, birim kök olmadığına, e_t serisinin durağan olduğuna ve Y_t ile X_t değişkenlerinin ko-entegre oldukları sonucuna varılır.

Koentegrasyon analizi bir takım unsurlar arz etmektedir (Kutlar, 2000:252-253).

a) Koentegrasyon durağan olmayan değişkenlerin doğrusal kombinasyonları için kullanılmaktadır. Doğrusal olmayan kombinasyonlar için henüz koentegrasyondan bahsetmek mümkün değildir.

b) Tüm değişkenler aynı dereceden entegre olmalıdır.

c) Koentegrasyon literatürü çoğunlukla bir adet birim köke sahip değişkenlerle ilgilenmektedir.

3.1.3. Hata Düzeltme Modeli

Bu çalışmada kullanılacak ekonometrik yöntemlerden biri de hata düzeltme modeli (HDM) (Error Correction Model)'dir. Model kısaca şu şekilde özetlenebilir (Mutlu, 2006: 56):

Engle ve Granger, 1987 yılında değişkenlerin koentegre özellikleri tarafından sağlanan bilgiyi hesaba katan bir nedensellik modeli ileri sürmüştür. Bu model HDM olarak ifade edilir. Hata düzeltme modelinin mantığı uzun dönem ve kısa dönem dinamiklerini bir araya getirmektir. HDM'nin uygulanabilmesi için serilerin eşbütünleşik olması zorunludur. Bu analiz; aralarında eşbütünleşme ilişkisi bulunan ve bir şok nedeniyle dengeden uzaklaşan serilerin eski denge durumuna geri dönebilme yeteneğine sahip olup olmadığını ve eğer sahipse ne kadar sürede geri döneceğini tespit eden bir analizdir. Serilerin eşbütünleşik olduğu sonucuna varılırsa hata terimi kullanılarak hata düzeltme modeli aşağıdaki şekilde tahmin edilir.

$$\Delta X_t = a_0 - b_0\mu_{t-1} + \sum c_i\Delta X_{t-i} + \sum d_i\Delta X_{t-j} + e_t$$

HDM modelleri ΔX_t 'nin uzun dönem dengesine doğru ayarlanmasını sağlarken, bağımsız değişkenlerin gecikmeli değerlerinin kısa dönem etkisini de göstermektedir.

HDM'nin çalışabilmesi için, hata teriminin bir gecikmeli ($b_0\mu_{t-1}$) tahmin katsayısının istatistiksel olarak anlamlı ve negatif olması, ayrıca -1 ile 0 arasında bir değer alması gereklidir.

3.2. Evren ve Örneklem

Çalışma, Türkiye'nin Cumhuriyet tarihinden günümüze kadar ki ihracat süreci içerisinde 1980-2007 yılları arasındaki ihracat performansını ve bu performansı etkileyen makro değişkenlerin ihracat üzerindeki etkilerini kapsamaktadır.

İhracatı belirleyen birçok önemli değişken arasından “Yabancı Sermaye, Döviz Kuru, Faiz Oranı, Enflasyon ve İthalat” değişkenleri kullanılacaktır. Bunun nedeni seçilen değişkenlerin ihracatı belirleyen en önemli değişkenler olmaları ve yapılacak olan ekonometrik analizde bu değişkenlere ait kullanılacak olan verilerin elde edilmesindeki kolaylıktan kaynaklanmaktadır.

3.3. Verilerin Toplanması

Çalışmada kullanılan veriler 1980-2007 dönemini kapsayan yıllık zaman serileridir. Veriler, TCMB, Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) ve Devlet Planlama Teşkilatı (DPT)'nin elektronik veri dağıtım sistemi web sitelerinden elde edilmiştir. İhracat, ithalat ve yabancı sermaye değişkenlerine ait veriler (milyon\$), döviz kuru değişkeni (tüfe bazlı reel efektif döviz kuru), faiz oranı (yıllık mevduat) ve enflasyon (TÜFE) değişkenleri ise (%) olarak ifade edilmiştir.

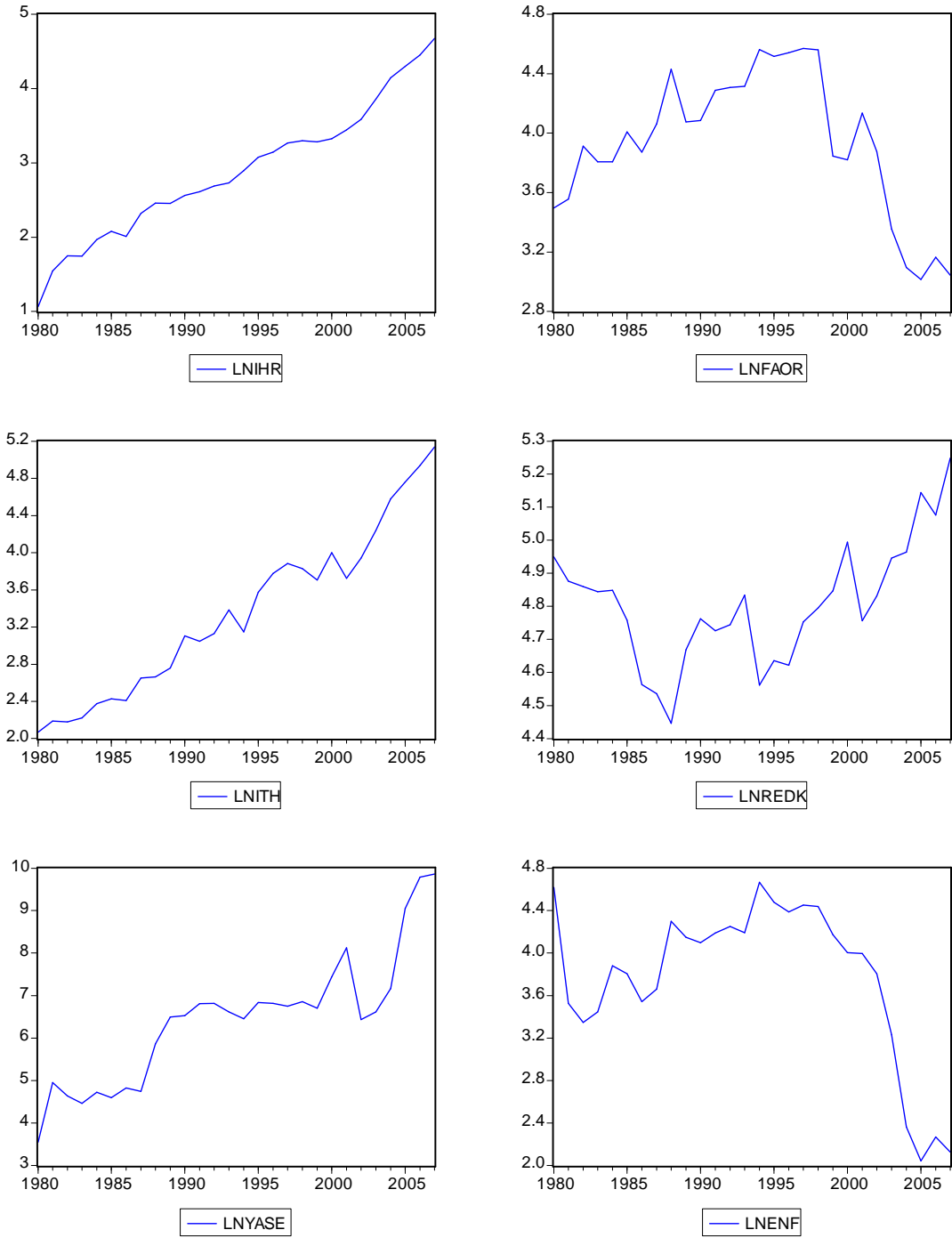
3.4. Verilerin Çözümü ve Yorumlanması

Bu başlık altında, birim kök testleri analizi, genel model, eşbütünleşme analizi, hata düzeltme modeli uygulamaları ele alınacaktır.

3.4.1. Birim Kök Testleri Analizi

Tahmin aşamasına geçmeden önce değişkenlere ait serilerin grafikleri görsel olarak incelenecektir. Daha sonra değişkenlerin durağanlık yani entegrasyon dereceleri belirlenecektir. Bu amaçla ADF (Genişletilmiş Dickey-Fuller) ve PP (Phillips-Perron) testleri kullanılmıştır. Burada; LNIHR: İhracatı, LNITH: İthalatı, LNYASE: Yabancı

Sermayeyi, LNREDK: Tüfe Bazlı Reel Efektif Döviz Kurunu, LNFAOR: Faiz Oranını, LNENF: Enflasyonu temsil etmektedir.

Şekil 1: Değişkenlere Ait Serilerin Zamana Karşı Çizilmiş Grafikleri

Grafikler incelendiğinde, LNIHR, LNITH ve LNYASE değişkenlerinin grafikleri, pozitif trendi göstermektedir. LNFAOR değişkeninin grafiği, 1997 yılına kadar pozitif trend göstermiş 1997 yılından sonra trend negatife dönmüştür. LNREDK değişkeninin grafiği, 1988 yılına kadar negatif trend göstermiş, 1988 yılından sonra pozitif trende dönmüştür. LNENF değişkeninin grafiği, 1982 yılından 1994 yılına kadar pozitif trend, 1994 yılından sonra negatif trend göstermiştir. Bu grafiklere göre, serilerin durağan olmadıkları yönünde bir yorum yapılabilir.

Değişkenlere ait serilerin grafikleri incelendikten sonra, düzey ve birinci dereceden farkı alınmış değerlerine ait ADF ve PP test sonuçları ve bunlarla ilgili yorumlar aşağıdaki tablolar yardımıyla izah edilmektedir. İhracat, ithalat, yabancı sermaye, reel efektif döviz kuru, faiz oranı ve enflasyona ait serilerin öncelikle düzeyleri yani I(0) itibariyle durağan olup olmadıkları incelenmiştir. Buna göre elde edilen sonuçlar aşağıda gösterilmiştir:

Tablo.17: ADF ve PP Birim Kök Testleri Sonuçları (Düzy)

Değişkenler	ADF Birim Kök Testi			PP Birim Kök Testi		
	Sabit terimsiz	Sabit terimli trendsiz	Sabit terimli trendli	Sabit terimsiz	Sabit terimli trendsiz	Sabit terimli trendli
LNIHR	5.109730	-0.424403	-2.311752	4.607929	-0.458257	-2.778655
LNITH	3.451787	0.540889	-2.431281	4.646298	0.983828	-2.486124
LNYASE	1.619086	-0.800631	-2.394954	2.019384	-0.713908	-2.506006
LNREDK	0.434261	-1.010530	-1.931177	0.491354	-1.083668	-1.757458
LNFAOR	-0.441943	-0.872673	-1.364573	-0.451678	-0.919510	-1.123961
LNENF	-1.405223	-0.526911	-0.840902	-1.314555	-0.836047	-1.033618

Notlar: Sabit terimsiz model için MacKinnon kritik değerleri %1 anlamlılık düzeyi için -2.6522, %5 anlamlılık düzeyi için, -1.9540, %10 anlamlılık düzeyi için -1.6223'tür. Sabit terimli ancak trendsiz model için MacKinnon kritik değerleri %1 anlamlılık düzeyi için -3.6959, %5 anlamlılık düzeyi için -2.9750, %10 anlamlılık düzeyi için -2.6265'tir. Sabit terimli ve trendli model için MacKinnon kritik değerleri %1 anlamlılık düzeyi için -4.3382, %5 anlamlılık düzeyi için -3.5867, %10 anlamlılık düzeyi için -3.2279'dur.

ADF ve PP test sonuçlarına göre çalışmada kullanılan tüm değişkenlerin sabit terimsiz, sabit terimli-trendsiz ve sabit terimli-trendli olmak üzere düzey haldeki verilerinin durağan olmadığı gözlemlenmiştir.

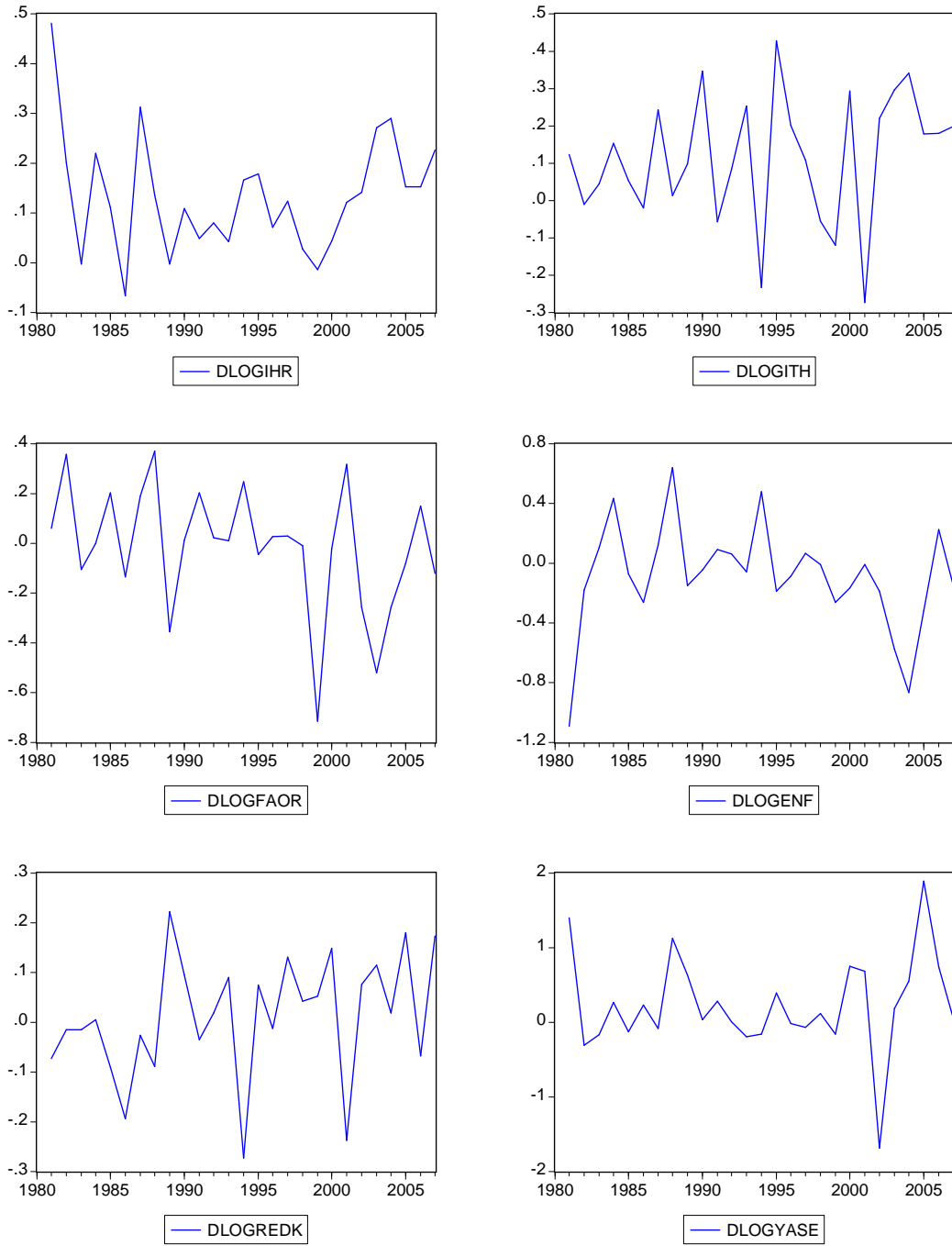
Serilere ait birinci dereceden farkı alınmış ADF ve PP test sonuçları aşağıdaki tabloda gösterilmiştir:

Tablo.18: ADF ve PP Birim Kök Testleri Sonuçları (1.Fark)

Değişkenler	ADF Birim Kök Testi			PP Birim Kök Testi		
	Sabit terimsiz	Sabit terimli trendsiz	Sabit terimli trendli	Sabit terimsiz	Sabit terimli trendsiz	Sabit terimli trendli
LNIHR	-3.241085	-5.379215	-5.336219	-3.257827	-5.354035	-5.439199
LNITH	-4.481086	-6.513365	-6.770189	-4.650246	-6.496431	-6.862363
LNASE	-4.798365	-5.049108	-5.091028	-4.805305	-5.110117	-5.201959
LNREDK	-5.880662	-5.829877	-6.415254	-5.856123	-5.812094	-6.624829
LNFAOR	-4.810858	-4.740198	-5.341712	-4.804621	-4.729379	-5.835479
LNENF	-4.809159	-4.732835	-5.295791	-4.800137	-4.729629	-6.181992

Notlar: Sabit terimsiz model için MacKinnon kritik değerleri %1 anlamlılık düzeyi için -2.6560, %5 anlamlılık düzeyi için -1.9546, %10 anlamlılık düzeyi için -1.6226'tür. Sabit terimli ancak trendsiz model için MacKinnon kritik değerleri %1 anlamlılık düzeyi için -3.7076, %5 anlamlılık düzeyi için -2.9798, %10 anlamlılık düzeyi için -2.6290'dır. Sabit terimli ve trendli model için MacKinnon kritik değerleri %1 anlamlılık düzeyi için -4.3552, %5 anlamlılık düzeyi için -3.5943, %10 anlamlılık düzeyi için -3.2321'dir.

Serilerin ADF ve Phillips-Perron birim kök test sonuçları incelendiğinde, düzeyde durağan olmayan tüm değişkenlerin, hem ADF hem de Phillips-Perron birim kök testleri sonucunda birinci farkları alındığında durağan olduğu I(1) gözlenmiştir. Bu durumda düzeyde durağan olmayan setin uzun dönemde ortak bir durağan ilişkiye sahip olup olmadığı incelenebilir. Bu inceleme için eşbütünleşme (koentegrasyon) analizi yapılacaktır.

Şekil 2: Birinci Dereceden Farkı Alınmış Değişkenlere Ait Serilerin Grafikleri

Grafiklerden de görüleceği gibi farkı alınan tüm değişkenler durağan hale gelmiştir.

3.4.2. Genel Model

Çalışmada, ithalat, yabancı sermaye, döviz kuru, faiz oranları ve enflasyon gibi makro değişkenlerin ihracat performansını ve ihracat üzerindeki etkilerini göstermek amacıyla uzun dönem modeli kullanılmaktadır. Değişkenler arasındaki ilişkilere ait tahmin sonuçlarına oluşturulan model yardımıyla ulaşılabacaktır. Model ihracatın bağımlı değişken, ithalat, yabancı sermaye, reel efektif döviz kuru, faiz oranı ve enflasyonun ise bağımsız değişkenler olarak yer aldığı model aşağıdaki denklemlerle ifade edilmiştir.

$$\text{LNIHR} = f(\text{LNITH}, \text{LNYASE}, \text{LNREDK}, \text{LNFAOR}, \text{LNENF})$$

$$\text{LNIHR} = \beta_0 + \beta_1 \text{LNITH} + \beta_2 \text{LNYASE} + \beta_3 \text{LNREDK} + \beta_4 \text{LNFAOR} + \beta_5 \text{LNENF} + e_t$$

Modelde yer alan değişkenlerden LNIHR: İhracatı (Milyon\$), LNITH: İthalatı (Milyon\$), LNYASE: Yabancı Sermayeyi (Gerçekleşen Fiili Girişler, Milyon\$), LNREDK: Tüfe Bazlı Reel Efektif Döviz Kurunu, LNFAOR: Faiz Oranını (Yıllık Mevduat Faiz Oranı, %), LNENF: Enflasyonu (TÜFE, %), e_t : hata terimini ve LN: doğal logaritmayı göstermektedir.

Çalışmayla ilgili model belirlendikten sonra koentegrasyon analizi yapılmış ve değişkenler arası uzun dönem ilişkisi araştırılmıştır.

3.4.3. Eşbütünleşme (Koentegrasyon) Analizi

Düzeyde durağan olmayan ancak birinci dereceden farkı alındığında durağan hale gelen söz konusu serilerin uzun dönemdeki etkileşimini incelemek amacıyla, Engle-Granger'in İki Aşamalı Tahmin Yöntemi uygulanmıştır. Yöntemin ilk aşamasında uzun dönemli parametreler incelenir. İkinci aşamada ise birim kök testi ile hata teriminin durağanlığı incelenir. Durağan olması durumunda serilerin eşbütünleşik olduğuna, yani değişkenler arasında uzun dönemde denge ilişkisi bulunduğu karar verilir.

Çalışmada, uzun dönemli model Tablo.19'daki gibi tahmin edilir:

Tablo.19: Uzun Dönem Denge Modeli

Bağımlı Değişken: LNIHR				
Metot: En Küçük Kareler Yöntemi				
Örneklem: 1980 2007				
Gözlem Sayısı: 28				
Değişken	Katsayı	Standart Hata	t-İstatistiği	Olasılık
C	3.948030	1.445967	2.730373	0.0122
LNITH	0.964605	0.066811	14.43783	0.0000
LNASE	0.046320	0.038915	1.190298	0.2466
LNREDK	-0.842316	0.251227	-3.352800	0.0029
LNFAOR	0.009533	0.137649	0.069254	0.9454
LNENF	-0.155446	0.073033	-2.128441	0.0447
Çoklu Belirlilik Katsayısı	0.985608	Bağımlı Değişkenin Ortalaması		2.882720
Düzeltilmiş Çoklu Belirlilik Katsayısı	0.982337	Bağımlı Değişkenin Standart Sap.		0.915304
Tahminin Standart Hatası	0.121646	Akaike bilgi kriteri		-1.187990
Hata Kareler Toplamı	0.325552	Schwarz kriteri		-0.902518
Log Likelihood	22.63186	F-istatistiği		301.3222
Durbin-Watson istatistiği	1.465088	Olasılık(F-istatistiği)		0.000000

Model sonuçları incelendiğinde, modelin genel olarak anlamlı olduğu görülmektedir. Ancak modelde yer alan değişkenlerden LNASE ve LNFAOR değişkenlerinin istatistiksel olarak anlamsız olmasından dolayı bu iki değişken modelden çıkartılarak uzun dönem modeli yeniden tahmin edilir. Çalışmanın bundan sonraki kısmında istatistiki olarak anlamsız olan bu iki değişken yer almayacaktır.

Tablo.20: Yeniden Tahmin Edilen Uzun Dönem Denge Modeli

Bağımlı Değişken: LNIHR Metot: En Küçük Kareler Yöntemi Örnekleme: 1980 2007 Gözlem Sayısı: 28				
Değişken	Katsayı	Standart Hata	t-İstatistiği	Olasılık
C	4.189265	0.972543	4.307539	0.0002
LNITH	1.039861	0.031916	32.58084	0.0000
LNREDK	-0.875636	0.185008	-4.732964	0.0001
LNENF	-0.154686	0.043920	-3.521990	0.0017
Çoklu Belirlilik Katsayısı	0.984512	Bağımlı Değişkenin Ortalaması		2.882720
Düzeltilmiş Çoklu Belirlilik Katsayısı	0.982576	Bağımlı Değişkenin Standart Sap.		0.915304
Tahminin Standart Hatası	0.120819	Akaike bilgi kriteri		-1.257484
Hata Kareler Toplamı	0.350333	Schwarz kriteri		-1.067169
Log Likelihood	21.60477	F-istatistiği		508.5388
Durbin-Watson istatistiği	1.531419	Olasılık(F-istatistiği)		0.000000

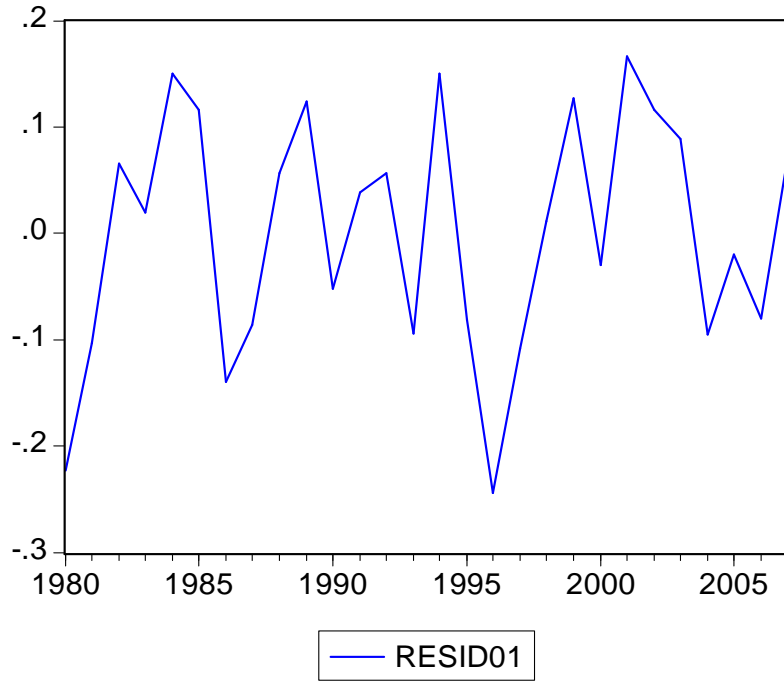
İstatistiksel olarak anlamlı olan modele, ikinci aşamada ise birinci aşamada elde edilen uzun dönemli parametrelere ilişkin hata terimine (u_t), birim kök testi uygulanır. Uzun dönemli serinin hata teriminin, birim kök içermemesi durumunda serinin eşbütünleşik olduğuna karar verilir.

Tablo.21 Uzun Dönem Modeli Hata Terimine Ait ADF Testi Sonucu

ADF Test İstatistiği	Test Kritik Değerleri		
	1%	5%	10%
-4.668258	-2.6522	-1.9540	-1.6223

Tablo.21'den de görüleceği gibi ADF test sonuçlarına göre hata terimi birim kök içermemektedir. Buna göre Tablo.20'de ki modelin uzun dönem modeli olduğuna karar verilir.

Şekil 3: Uzun Dönem Modeli Kalıntılarının Grafiği

Modelden elde edilen kalıntıların grafiğine bakıldığında, trend görülmemektedir ve ortalamaya dönen bir seyir izlediği görülmektedir.

3.4.4. Hata Düzeltme Modeli

Engle-Granger yöntemiyle elde edilen uzun dönemli modelde Durbin-Watson istatistiği yaklaşık 1,531 ve R^2 'de 0,98 civarındadır. Bu durumda sistemin sahte regresyon içerip içermediğini tespit etmek için yöntemin devamında, ihracat (LNIHR) için hata düzeltme modeli tahmin edilmiştir. ("D" fark alma operatörüdür).

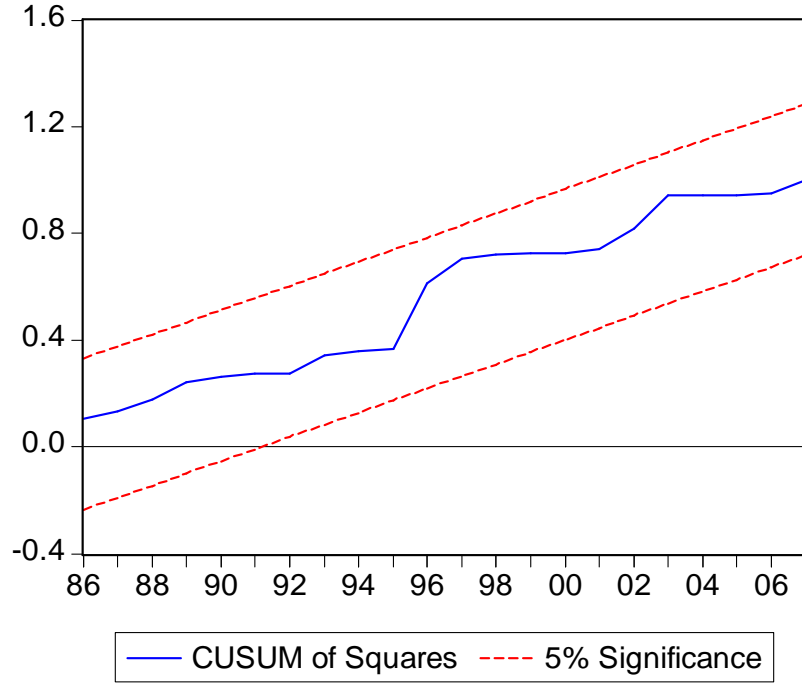
Tablo.22: Hata Düzeltme Modeli

Bağımlı Değişken: DLOGIHR Metot: En Küçük Kareler Yöntemi Örnekleme: 1981 2007 Gözlem Sayısı: 27				
Değişken	Katsayı	Standart Hata	t-İstatistiği	Olasılık
C	0.070513	0.020640	3.416384	0.0025
DLOGITH	0.501602	0.129755	3.865750	0.0008
DLOGREDK	-0.497872	0.168555	-2.953763	0.0073
DLOGENF	-0.108925	0.047091	-2.313054	0.0305
RESID01(-1)	-0.592117	0.149402	-3.963245	0.0007
Çoklu Belirlilik Katsayısı	0.597141	Bağımlı Değişkenin Ortalaması		0.133570
Düzeltilmiş Çoklu Belirlilik Katsayısı	0.523894	Bağımlı Değişkenin Standart Sap.		0.117974
Tahminin Standart Hatası	0.081403	Akaike bilgi kriteri		-2.013237
Hata Kareler Toplamı	0.145781	Schwarz kriteri		-1.773267
Log Likelihood	32.17870	F-istatistiği		8.152424
Durbin-Watson istatistiği	1.823045	Olasılık(F-istatistiği)		0.000343

Çalışmada HDM anlatılırken; modelin istatistiksel olarak anlamlı olması gerektiği ve $-1 < \text{Resid01}(-1) < 0$, aralığının sağlanmasının, HDM'nin çalışmasında gerekli şart olduğu daha önce belirtilmişti, Tablo.22'de ki HDM incelendiğinde, modelin bu koşullara uyduğu, yani kısa dönemde çalıştığı ve serinin uzun dönemde birlikte hareket ettiği söylenebilir.

Modeldeki değişkenlerin istikrarsız olup olmadıklarının testi için, hata terimlerinin karelerinin kümülatif toplamına dayanan "Cumulative Sum of Squares" (CUSUMQ) testine başvurulmuştur. CUSUMQ kare testi iki kritik değer çizgisi ile birlikte hataların karesinin kümülatif toplamının bir grafiğini vermektedir. Eğer kümülatif toplam iki çizgi arasındaki değer dışına çıkarsa, bu değişkenlerin istikrarsız olduğu anlamına gelmektedir.

CUSUMQ testine ilişkin grafik aşağıda şekil 4'te yer almaktadır:

Şekil 4: CUSUM Kare Testi

Şekil 4 incelendiğinde, güven sınırlarının dışına taşan herhangi bir gözlem bulunmadığı görülmektedir. Dolayısıyla %5 anlamlılık düzeyinde değişkenlerin istikrarlı olduğu H_0 hipotezi reddedilmemektedir. Bu kapsamda modelin tahmin edilen dönem için kararlılık bakımından sorun teşkil etmediği görülmektedir.

Böylece artık kısa dönemde kurduğumuz HDM'nin anlamlı olduğu söylenebilir. Bu da değişkenlerin uzun dönemde birlikte hareket ettiğinin göstergesidir. HDM'den elde edilen $R^2 = 0,59$ değeri de modelin açıklama gücünü ortaya koyar. Yani modelde yer alan bağımsız değişkenlerin ihracatta meydana gelen toplam değişimin %59'unu açıkladığını göstermektedir.

Tablo.22'de gösterilen HDM geçmiş dönem hata terimi katsayısı -0,59 civarında bulunmuştur. Hata düzeltme katsayısının 1'den küçük olması (-0,59) sistemin dengeli

olduğunu, negatif işaretli olması da dengeden sapmanın olması halinde tekrar dengeye doğru hareketin olduğunu göstermektedir. Diğer bir ifadeyle hata düzeltme mekanizması çalışmaktadır. Ayrıca bu katsayının değeri düzeltme işleminin yaklaşık 1,69 yıl gibi kısa bir dönemde (verilerin yıllık olduğu düşünüldüğünde) tamamlandığını göstermektedir ($1 / 0,592117 = 1,69$ yıl).

Model sonuçlarına göre; %1 anlamlılık düzeyinde, kısa dönemde ithalatta meydana gelebilecek %1'lik artış ihracatı yaklaşık %0,50 arttırırken; yine %1 anlamlılık düzeyinde, reel efektif döviz kurunda meydana gelebilecek %1'lik artış ihracatı yaklaşık %0,49 oranında azaltır. Bu sonuç iktisadi bekleyişlere uygun değildir. Ancak incelenen dönem itibariyle böyle bir sonuç ortaya çıkmıştır. %5 anlamlılık düzeyinde ise, enflasyonda meydana gelebilecek %1'lik artış ihracatı %0.10 oranında azaltır. Modelin genel anlamlılığına bakıldığında; F istatistiğinin 8.152 ve önem seviyesinin 0.0003 olduğu görülmektedir. Bu da %1 anlamlılık düzeyinde modelin genel olarak anlamlı olduğunu göstermektedir.

SONUÇ

Cumhuriyetin kurulduğu 1923 yılından bu yana geçen 84 yıllık süreçte gelinen noktalar çalışmada özetlenmeye çalışılmıştır. Teknolojik gelişmeler, sermayenin hızla artan hareketliliği ve giderek liberalleşen dünya piyasalarındaki rekabet Türk sanayisi ve ihracat sektörü için hem risk hem de bir takım fırsatları beraberinde getirmektedir. Ülkemizin dünya ticaretinden aldığı payın artırılabilmesi, sürdürülebilir ve istikrarlı bir ihracat artışının sağlanması, ihracatta yeni hedeflerin belirlenmesi ve bunlara ilişkin belirlenecek stratejilerin hayata geçirilebilmesi ile mümkün olabilecektir.

Ülkemizde 1923 yılında Cumhuriyet'in kurulması ile başlayan süreçte, dünya ekonomisine uygun politikaların yapıldığı gibi ülkenin çıkarları açısından dünyadan koparak kapalı ekonomik yapıya uygun politikaların izlendiği dönemler de görülmüştür. Cumhuriyetimizin ilk beş yılında Lozan Anlaşması'nın hükümleri gereğince gümrük tarifelerini belirleme ve dış ticaretin düzenlenmesi imkanı yoktu. 1929 yılında çıkarılan yasa ile yerli üreticinin dışarıya karşı korunması hedeflenmişti. Bunun temel nedeni doğru dürüst bir sanayinin olmamasından ileri geliyordu. Kurtuluş Savaşı'ndan yeni çıkmış olan genç Türkiye'nin yerli sermayesinin olmamasından dolayı sanayileşme devlet tekeliyle gerçekleştirilmiş ve bu sayede ülke farklı malların üretilmesi için yerli üretimin geliştirilmesi amaçlanmıştır.

Bununla birlikte uygulanan bu politikaların yanı sıra, 1934-1938 yıllarında uygulanan Birinci Beş Yıllık Sanayi planının olumlu sonuçları ile üretim artışı sağlanmış ve ihracatımızda da artış görülmüştür. 1930 yılından 1947 yılına kadar ihracatımız ithalatımızdan fazla olmuştur. Ancak İkinci Dünya Savaşı yıllarında dünya'da yaşanan buhran ülkemizi de doğal olarak etkilemiş ve ticaretimizde önemli gerilemeler olmuştur. 1950'li yıllardan itibaren dış ticaretimizde düzelmeler meydana gelmiş izlenen liberal politikalar neticesinde dış yardımlarında etkisiyle tarım sektörümüz de makinalaşmaya gidilmiş ve iyi ürün alınmasıyla birlikte tarımsal ihracatımız artmış dolayısıyla ülke ekonomisinde hızla gelişmeler gözlenmiştir.

1960'lı yıllarla birlikte ekonomi politikalarında planlamaya geçilmesiyle ithal ikameci, korumacı dış ticaret politikalarının sürdürüldüğü ve iç piyasa açısından hızlı bir sanayileşme sürecinin başladığı yeni bir döneme girilmiştir. Ancak ithal ikameci yatırım politikalarından hedeflenen dışa bağımlılığın azaltılması tam aksi sonuçlar vermiş ve ekonomi gitgide dışarıya daha da bağılı hale gelmiştir. İthal ikameci politikaların ithalat üzerinde daraltıcı bir etki yaratmaması, iç piyasaya dönük üretim yapan sanayinin gittikçe dışarıya bağımlı hale gelmesi ve ihracatımızın milli gelir içindeki payının oldukça düzey seviye de kalması sonucunda bu dönemde dış açıklar önemli ölçüde artış göstermiştir.

1980'li yıllarda özellikle 24 Ocak kararlarıyla birlikte ülkemiz önemli bir yapısal değişikliğe gitmiş ve uygulanan liberal politikalar sayesinde dış ticaret hacmimiz gittikçe ciddi oranda artışlara sahne olmuştur. 1980 yılında ihracatımız 2.9 milyar dolar civarında iken 2007 yılı sonu itibariyle bu rakam 107 milyar dolar düzeyine ulaşmıştır. Ancak ihracatımızda görülen bu önemli artışın yanında ithalat rakamları da ciddi şekilde artmış 1980 yılında 7.9 milyar dolar olan ithalat 2007 yılı sonu itibariyle 170 milyar dolar seviyesine ulaşmıştır. Bu nokta da dış ticaret hacmimizin her geçen gün artması sevindirici bir durum olmakla birlikte ihracatın ithalatı karşılama oranı son beş yılda %75'ler seviyesinden %63'lere gerilemesi neticesinde artan dış ticaret açığı beraberinde cari açığın artmasında etken olmuş dolayısıyla ekonomimizde önümüzdeki yıllar açısından ciddi risklerin oluşmasına neden olmaktadır.

Çalışmada 1980-2007 dönemindeki ihracat ve ithalatın yanı sıra bu dönemde ülkemize giren yabancı sermayeye bakıldığında, küreselleşmeyle birlikte, ekonomi ve ticarete liberalleşme eğilimlerinin hız kazanmasıyla, ülkeler arasındaki sermayenin serbest dolaşımı dolaşan sermaye miktarını arttırmış, ticaret serbestleşmiş ve ticaret hacmi artmıştır. Tam bu nokta da 1980 yılında izin verilen yabancı sermaye miktarının 97 milyon dolar, gerçekleşen fiili girişlerin ise 35 milyon dolar seviyelerindeyken 1989 yılında 1.5 milyar dolar, izin verilen 663 milyon dolar, gerçekleşen yabancı sermaye miktarlarına ulaşılması önemli bir artış olarak görülse de yetersizdir. Bu artışlar kimi yıllarda yükselerek kimi yıllarda ise azalarak sürmüş ve nihayet 2005 yılında gerçekleşen fiili girişler 8.5 milyar dolara 2006 yılında 17.8 milyar dolara ve 2007 yılında 19.1 milyar dolara ulaşmıştır. Bu artıştaki en önemli nedenlerin başında Avrupa

Birliği ile başlayan müzakere süreci gösterilebilir. Ancak yine bu noktada dikkat edilmesi gereken önemli bir konu da gelen yabancı sermayenin ülke içindeki istihdam artışında önemli artışlar sağlamaması yani yabancı sermaye yeni üretim merkezlerinin kurulmasından ziyade ülkenin elinde bulunan kaynakları satın alması şeklinde olduğu gözlerden kaçmamalıdır. Bu açıdan ülkeye giren yabancı sermayenin son yıllarda göstermiş olduğu hızlı artışın beraberinde istihdam artışına dönüşmemesi ekonomimiz açısından ilerleyen yıllarda olumlu gelişmeler yaratmayacağı gibi oluşabilecek ekonomik krizler sonucunda hızla dışarıya kaçması muhtemel olan sermayenin beraberinde iç piyasa da önemli likidite sıkıntısı yaratması muhtemeldir.

Çalışmada incelenen dönem itibariyle döviz kuru açısından duruma bakıldığında, 24 Ocak kararları ile birlikte uygulamaya geçilen istikrar programında döviz kuru politikalarında köklü değişiklere gidilmiştir. 1 Mayıs 1981 yılından itibaren Merkez Bankası ekonomideki gelişmeleri göz önüne alarak kurları günlük olarak belirlemeye yetkili kılınmıştır. 1984 yılında ticari bankalara TCMB tarafından belirlenen kur üzerinden serbestçe döviz alıp satma yetkisi verilmiştir. 1989 yılından itibaren döviz kurları enflasyon oranında değişmemiş bunun sonucunda da TL yabancı paralar karşısında sürekli değer kazanmıştır. Bu da beraberinde dış ticaret açıklarının artmasına neden olmuştur. Böylece giderek artan bu açık 1994 yılında patlak veren ekonomik krize dönüşmüştür.

5 Nisan 1994 yılında ekonomik istikrar programı uygulamaya konulmuş ve döviz kuru sabitleştirilmiştir. Merkez Bankası'nın yeterli dövize sahip olmamasından dolayı TL'nin yabancı paralar karşısındaki değerı çok yüksek faiz oranlarıyla sağlanmıştır. Genel olarak uygulanan bu ekonomik istikrar programı başarısızlıkla sonuçlanmış ekonomi durma noktasına gelmiş milli gelir %6 oranında azalmış ve enflasyon %120'leri bulmuştur.

2000 yılı Kasım krizine bakıldığında krizi doğuran nedenler açısından 1994 krizinin devamı niteliğindedir. 2000 yılında uygulanan istikrar programı kapsamında döviz kuru enflasyonun düşürülmesi için bir çıpa olarak kullanılmıştır. Ancak bu da yeterli bir çözüm olamamış enflasyonun artışı kur artışının üzerinde kalmıştır. Yine

aynen 1994 yılındaki gibi TL aşırı değerlenmiş ülkenin rekabet gücü gitgide zayıflamıştır. Giderek büyüyen cari açıklar bankacılık sisteminde var olan likidite sıkışıklığını arttırmış ve faiz oranlarının yükselmesine neden olmuştur.

2001 yılına gelindiğinde ise Türkiye, tarihinin en derin krizlerinden birini yaşamış, Merkez Bankası rezervleri bir günde 5 milyar dolarlık kayba uğramış ve bu da uygulanan sabit kur sisteminin çökmesine neden olmuştur. Daha sonra bu sistemden vazgeçilerek dalgalı kur sistemine geçilmiştir. Aynı yılın Nisan ayında Güçlü Ekonomiye Geçiş Programına geçilmiş ve bu program halen devam etmektedir.

1 Ocak 2005 tarihinden itibaren TL'den YTL'ye geçilerek paradan altı sıfır atılmıştır. Bu yıldan günümüze gelindiğinde ise geçen bu üç yıllık sürede döviz kurunda 2005 ve 2006 yıllarında önemli bir dalgalanma olmamış ancak 2007 yılında dolar YTL karşısında düşmeye başlayarak yılın son iş gününde 1.16YTL'ye kadar gerilemiştir. Tabii ki bu dolardaki düşüş ihracat yapan firmalarımız açısından sıkıntıların yaşanmasına ve dış piyasa ile olan rekabet gücünün azalmasına neden olmuştur.

Çalışma, enflasyon ve faiz oranları açısından ele alındığında ise bu incelenen dönemde yaşanan olumlu ya da olumsuz gelişmeler pek tabiidir ki ülkemiz için bu iki makro değişkeninin de ekonomideki etkilerinin önemi gayet açıktır. 1980 yılında enflasyon TÜFE'de %101 iken 1 yıllık mevduat faiz oranları %33 civarındadır. Daha sonra enflasyon uygulanan istikrar politikaları ile 1988 yılına kadar %50'lerin altında seyretmiş faiz oranları ise bu dönemde dalgalı bir seyir izlemekle beraber 1988 yılına kadar (%33-%58) aralığında seyretmiştir. Ancak 1988 yılında giderek artan döviz sıkıntısının karşılanması için faiz oranları yükseltilmiş ve 1988 yılında faiz oranları %84'lere ulaşmıştır. 1994 ekonomik krizine kadar gerek enflasyonda gerekse faiz oranlarında bu dalgalı seyir sürmüştür ancak çıkan krizle beraber enflasyon TÜFE'de %106, TEFEE'de %120'lere mevduat faiz oranları ise %95'lere yükselmiştir. 2000'li yıllara gelindiğinde düşüşe geçen bu iki makro değişken 2001 yılı Şubat ayında yaşanan ekonomik buhranla birlikte enflasyonda pek etkili olmasa bile faiz oranlarının yükselmesine neden olmuş yıllık mevduat faiz oranı %62.5'e ulaşmıştır. Yukarıda da belirtildiği gibi bu krizin ardından uygulamaya konulan istikrar programı sonucunda

izleyen yıllarda bu iki önemli makro değişkende önemli düşüşler yaşanmış enflasyon TÜFE’de 2007 yılı sonu itibariyle %8.39, yıllık mevduat faiz oranları ise %21’lere gerilemiştir.

Ülkemizde yapısal değişikliklerin görülmeye başlandığı bu dönem itibariyle ihracat ve ihracat performansını etkileyen bu makro değişkenlerin tarihsel gelişiminin anlatılmasının yanında bu değişkenlerin ihracat üzerindeki etkilerinin ekonometrik olarak analiz edilmesi sonucunda görülmüştür ki Türkiye’de ihracatın gelişimini etkileyen en önemli değişken ithalattır. Analiz sonuçlarına göre ithalat %1 arttığında ihracatımız %0.50 artacaktır.

İthalat değişkeninden sonra ihracatı etkileyen değişkenlerden reel efektif döviz kuru ve enflasyon değişkenlerine ait sonuçlara göre; Türkiye’de reel efektif döviz kuru ve enflasyonda meydana gelebilecek %1’lik artış, ihracatı sırasıyla yaklaşık %0.49 ve %0.10 oranında azaltır.

Bundan sonra Türkiye’nin ihracat ve dolayısıyla dış ticaret geleceği açısından belirlenecek hedefler; katma değeri yüksek, teknoloji yoğun ürünleri alım gücü yüksek dinamik pazarlarda nihai tüketicilere satmak ve en önemlisi ihracat rakamlarını düşürmeden dış ticaret fazlası verecek politikalar üretmek ve uygulamak olmalıdır.

KAYNAKÇA

Abilkhanov, A., (2003), “Uluslararası Pazarlara Giriş Stratejileri ve Bir Uygulama”, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

Akat, Ö., (2001), *Uluslararası Pazarlama*, Bursa: Ekin Kitabevi

Akdiş, M., (2000), *Global Finansal Sistem Finansal Krizler ve Türkiye*, İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş.

Alkan, N., A., (2003), “Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları”, www.foreigntrade.gov.tr/ 15.02.2008

Alpar, C., (1988), *Çok Uluslu Şirketler ve Ekonomik Kalkınma*, Ankara: Turan Kitabevi

Apaydın, F., (2003), “Kriz Dönemlerinde İhracat Pazarlama Stratejileri”, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

Arat, K., (2003), “Türkiye’de Optimum Döviz Kuru Rejimi Seçimi ve Döviz Kurlarından Fiyatlara Geçiş Etkisinin İncelenmesi”, Uzman Yeterlilik Tezi, Ankara: Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü, s. 36-40

Aren, S., (1991), *100 Soruda Para ve Para Politikası*, İstanbul: Gerçek Yayınevi

Aydın, N., (1997), *Uluslararası Doğrudan Yatırımlar ve Ortak Girişimler*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları

Bayraktar, F., (2003), *Dünya’da ve Türkiye’de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları*, Ankara: Türkiye Kalkınma Bankası A.Ş. Araştırma Müdürlüğü

Bedestenci, H., Ç., ve Camitez, M., (2004), *Dış Ticaret İşlemler ve Uygulamalar*, Ankara: Gazi Yayınevi

Boratav, İ., (1988), “Avrupa Topluluğu, Yabancı Sermaye ve Sanayileşme Üzerine, Dış Ticarete Durum”

Boratav, K., (2003), *Türkiye İktisat Tarihi 1908-2002*, Ankara: İmge Kitabevi, 7.Baskı

Bülbül, D., (2004), “Türkiye’de Doğrudan Yabancı Yatırımlarının Seyri”, *Yaklaşım Dergisi*, Yıl:12, Sayı:140, 179-186

Büyükdeniz, A., (1991), *Türkiye’de Faiz Politikaları*, İstanbul: Bilim ve Sanat Vakfı Bülteni

Cömert, F., (1998), “Yabancı Sermayenin Dünü, Bugünü ve Geleceği”, *Hazine Dergisi*, Sayı:12, 1-23

Çeken, H., (2003), *Küreselleşme Yabancı Sermaye ve Türkiye Turizmi*, İstanbul: Değişim Yayınları

Çevik, M., (2006), “Anti-Enflasyonist İstikrar Politikaları ve 1980 Sonrası Dönemde Türkiye Ekonomisi Analizi, Kura Dayalı İstikrar Politikaları”, Yüksek Lisans Tezi, Muğla Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

Demir, G., (1993), “Ödünç Verilebilir Fonlar Kuramı ve Faiz Oranları”, *Eskişehir Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Sayı:1-2, 87-108

Demir, G., (1999), *Asya Krizi ve IMF*, İstanbul: Der Yayınları

Dinler, Z., (2004), *İktisada Giriş*, Bursa: Ekin Kitabevi Yayınları, Gözden Geçirilmiş Onuncu Basım

Dornbusch, R., ve Fischer, S., (1998), *Makro Ekonomi*, Çev: Salih Ak, Mahir Fisunoğlu, Erhan Yıldırım, Refia Yıldırım, Akademi Yayın Hizmetleri

DPT, (2000), “Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları”, *VIII. Beş Yıllık Kalkınma Planı*, Yayın No: DPT: 2514-ÖİK:532

Emil, D., (2003), “Cumhuriyetin Kuruluşundan Günümüze İzlenen Yabancı Sermaye Politikaları”, *Hazine Dergisi*, Cumhuriyetin 80. Yılı Özel Sayısı, 113-123

Ertekin, M., S., (2001), “Türkiye’de 1980 Sonrasında Döviz Kuru Politikaları ve Dış Ticaret”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, Cilt: 3, Sayı:1

Ertuna, Ö., (2001), “Türkiye’de Ekonomik Krizler, Nedenleri ve Çıkış Yolu”, *Yeni Türkiye Dergisi Ekonomik Kriz Özel Sayısı I*, Yıl:7, Sayı:41

Fırat, O., ve Bayar, F., (2004), “Cumhuriyetin 80. Yılı Özel Sayısı”, *Hazine Yayınları*

Gujarati, N., D., (1999), *Temel Ekonometri*, İstanbul: Literatür Yayınları

Güngör, A., İ., (2006), “Enflasyon Beklentilerinin Oluşum Şeklinin Enflasyon Üzerindeki Etkileri ve Dezenflasyon Programı Uygulamasındaki Sonuçları”, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

Gürsoy, Y., (2005), *Dış Ticaret İşlemleri*, Bursa: Ekin Kitabevi

Harmancı, M., (2004), *Çok Uluslu Şirketler ve Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları*, Ankara: Türkiye Kalkınma Bankası A.Ş.

Hatipoğlu, A., (1994), *İthalat-İthalat Kılavuzu*, Ankara: KOSGEB Eğitim Merkezi Matbaası

Kabal, A., K., (2007), “1980-2005 Yılları Arasında Uygulanan Ekonomik Politikalar ve Bunların Dış Ticaret Üzerindeki Etkileri”, Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

Kansu, A., (2004) *Döviz Kuru Sistemleri, Döviz Krizleri, Türkiye 1994 ve 2001 Krizleri*, İstanbul: Derin Yayınları

Karalar, R., (1989), “Sermayenin Evrenselleşmesi, ÇUŞ”, *Uluslararası İşletmecilik*, 350-450

Karafakioğlu, M., (1990), *Uluslararası Pazarlama Yönetimi Teori-Uygulama ve Örnek Olaylar*, İstanbul: İ.Ü. İşletme Fakültesi Yayınları

Karafakioğlu, M., (2000), *Uluslararası Pazarlama Yönetimi, Teori, Uygulama ve Örnek Olaylar*, Kırklareli: Beta Basım A.Ş.

Karlık, R., (2005), *Türkiye Ekonomisi, Tarihsel Gelişim, Yapısal Gelişim*, İstanbul: Beta Yayınları

Kazgan, G., (2002), *Tanzimattan 21. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi*, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları

Keyder, N., (1996), *Para Teori Politika Uygulama*, Ankara: Bizim Büro Basımevi

Korkmaz, T., ve Pekkaya, M., (2005), *Excel Uygulamalı Finans Matematiği*, Ankara: Ekin Kitabevi

Kozlu, C., M., (1995), *Uluslararası Pazarlama-İlkeler ve Uygulamalar*, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Genişletilmiş 5.Baskı

Kutlar, A., (2000), *Ekonometrik Zaman Serileri*, Ankara: Gazi Kitabevi Yayınları

Melemen, M., ve Arzova, S., B., (2000), *Uluslararası Ticaret Alternatif Finansman Teknikleri ve Muhasebeleştirilmesi Ticari Yazışma Örnekleri*, İstanbul: Türkmen Kitabevi

Mutlu, İ., (2006), “Makro Ekonomi Politikalarının Döviz Kuru Üzerindeki Etkilerinin Bir Değerlendirilmesi ve Türkiye Örneği”, Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

Müslümov, A., Hasanov, M., Özyıldırım, C., (2002), *Döviz Kuru Sistemleri ve Türkiye’de Uygulanan Döviz Kuru Sistemlerinin Ekonomiye Etkileri*, İstanbul: TÜSİAD EKONOMİ ÖDÜLLERİ

Oksay, K., (1998), *Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımı Kılavuzu*, İstanbul: Doğan Matbaa

Oksay, S., (2001), *Döviz Kuru ve Ödemeler Bilançosu Politikaları: Türkiye (1923-2000)*, İstanbul: Beta Basım

Oktay, E., (2002), *Makro İktisat Teorisi ve Politikası*, İstanbul: Ege Reklam Basım

Ongun, T., (1998), *Yabancı Sermayenin Doğrudan Yatırımları, Türkiye Ekonomisi Sektörel Analiz*, Ankara: Turhan Kitabevi

Öçal, T., Çolak, Ö., F., Togay, S., Eser, K., (1997), *Para Banka Teori Politika*, Ankara: Gazi Kitabevi

Öncü, B., (2002), *Kobilerin İhracat El Kitabı*, Ankara: İhracatı Geliştirme Merkezi

Özbek, D., (1997), *Uluslararası Finans*, İstanbul: Güzem Yayınları

Öztürk, E., (1993), “Kur Hareketleri, Dış Ticaret Açığı ve Merkez Bankası Politikaları”, *İktisat İşletme ve Finans Dergisi*, Yıl:9, Sayı:91

Parasız, M., İ., (1994), *Para Banka ve Finansal Piyasalar*, Bursa: Ezgi Kitabevi

Parasız, M., İ., (2002), *Enflasyon Kriz Ayarlamalar*, Bursa: Ezgi Kitabevi Yayınları

Paya, M., (1998), *Para Teorisi ve Politikası*, İstanbul: Filiz Kitabevi

Serin, V., (1998), *İktisat Politikası Seçme Konular Para Politikası, Maliye Politikası, Uluslararası İktisat Politikası*, İstanbul: Alfa Basım Yayım Dağıtım Ltd. Şti.

Seyidoğlu, H., (1996), *Uluslararası İktisat Teori Politika ve Uygulama*, İstanbul: Kurtiş Matbaası

Seyidoğlu, H., (1997), *Uluslararası Finans*, İstanbul: Güzem Yayınları

Seyidoğlu, H., (1998), *Uluslararası İktisat*, İstanbul: Güzem Yayınları

Şahin, H., (2000), *Türkiye Ekonomisi: Tarihsel Gelişim-Bugünkü Durum*, Bursa: Ezgi Kitabevi Yayınları

Şahin, H., (2002), *Türkiye Ekonomisi*, Bursa: Ezgi Kitabevi

Şahin, H., (2005), *Türkiye Ekonomisi, Tarihsel Gelişimi-Bugünkü Durumu*, Bursa: Beta Yayınevi

Şimşek, M., (2003), “İhracata Dayalı-Büyüme Hipotezinin Türkiye Ekonomisi Verileri ile Analizi, (1960-2002)”, *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Yıl:2, Sayı:18, 43-68

Tarı, R., (2002), *Ekonometri*, İstanbul: Alfa Yayınları, Gözden Geçirilmiş 2. Baskı

TCMB, (1996), Yıllık Rapor, www.tcmb.gov.tr, (21.02.2008)

TCMB, (1997), Yıllık Rapor, www.tcmb.gov.tr, (21.02.2008)

TCMB, (1998), Yıllık Rapor, www.tcmb.gov.tr, (21.02.2008)

TCMB, (1999), Yıllık Rapor, www.tcmb.gov.tr, (21.02.2008)

TCMB, (2000), Yıllık Rapor, www.tcmb.gov.tr, (21.02.2008)

TCMB, (2001), Yıllık Rapor, www.tcmb.gov.tr, (21.02.2008)

TCMB, (2002), Yıllık Rapor, www.tcmb.gov.tr, (21.02.2008)

TCMB, (2003), Yıllık Rapor, www.tcmb.gov.tr, (21.02.2008)

TCMB, (2004), Yıllık Rapor, www.tcmb.gov.tr, (21.02.2008)

TCMB, (2005), Yıllık Rapor, www.tcmb.gov.tr, (21.02.2008)

TCMB, (2006), Yıllık Rapor, www.tcmb.gov.tr, (21.02.2008)

Tek, Ö., B., (1999), *Pazarlama İlkeleri-Türkiye Uygulamaları-Global Yönetimsel Yaklaşım*, İzmir: Beta Basım Yayım, 8.Baskı

Tezel, Y., S., (2002), *Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları

TOBB / KOSGEB, (2002), *Kobi Rehberi*, Ankara: TOBB Genel Yayın

- Tokgöz, E., (2001), *Türkiye'nin İktisadi Gelişme Tarihi*, Ankara: İmaj Yayınevi
- Tokgöz, E., (2005), *Türkiye'nin İktisadi Gelişme Tarihi (1914-2004)*, Ankara: İmaj Yayınevi
- Toprak, M., (2001), *Küreselleşen Dünyada Türkiye Ekonomisi*, Ankara: Siyasal Kitabevi Yayınları
- Tuğlu, A., (2003), "Türkiye'de Yabancı Sermaye Yatırımları ve Bu Yatırımların Vergilendirilmesi", *Yaklaşım*, Sayı:125
- TUIK, (2005), *İstatistik Göstergeler 1923-2004*, Türkiye İstatistik Kurumu, No:0535
- Tunay, B., (2001), *Hiperenflasyon ve Hiperenflasyon Sürecinde Para İkamesi*, İstanbul: Beta Basım A.Ş.
- Turan, G., G., (1979), *Uluslararası Para Sistemi: Dünü ve Bugünü*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları
- Turhan, S., E., (2007), "Enflasyon ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Örneği", Yüksek Lisans Tezi, Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü
- Uzman, H., (2002), "Uluslararası Pazarlara Giriş Stratejileri ve Karton Ambalaj Üreticileri Sektöründe İnceleme", Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü
- Uzunoğlu, S., (2000), *Para ve Döviz Piyasaları*, İstanbul: ECU Eğitim ve Danışmanlık Hizmetleri Sanayi ve Ticaret Ltd. Şti.
- Ünsal, E., (1999), *Makro İktisat*, Ankara: Kutsan Ofset Matbaacılık, 2.Baskı

Yamak, R., ve Korkmaz, A., (2005), “Reel Döviz Kuru ve Dış Ticaret İlişkisi”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Ekonomi ve İstatistik Dergisi*, Yıl:2, Sayı:4, 11-29

YASED, (1988), *Dünya’da ve Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları ve Beklentiler*, İstanbul: YASED Yayınları

Yiğidim, A., ve Köse, N., (1997), “İhracat ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki, İthalatın Rolü: Türkiye Örneği (1980-1996)”, *Ekonomik Yaklaşım*, Sayı:8, 71-85

Yüksel, M., (2001), *Küreselleşme Ulusal Hukuk ve Türkiye*, Ankara: Siyasal Kitabevi

http://www.bilgilik.com/makale/ekonomi/kavramlar/faiz_odev.html - 11k 15.08.2007

http://www.disnetbelge.com/index2.php?option=com_content&do_pdf=1&id=30-
25.05.2008

http://www.dokumanlar.com/dosya.asp?islem=gor&dosya_no=13510 – 15k 15.08.2007

<http://www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/EAD/IstatistikDb/eko04.xls> 03.02.2008

<http://www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/EAD/IstatistikDb/eko05.xls> 03.02.2008

<http://www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/EAD/IstatistikDb/eko08.xls> 03.02.2008

<http://www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/EAD/IstatistikDb/eko10.xls> 03.02.2008

<http://www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/EAD/KonjunkturIzlemeDb/Trkekon.doc>
03.02.2008

<http://www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/EAD/TanitimKoordinasyonDb/Muge.doc>
21.01.2008

<http://www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/IHR/genel.doc> 21.01.2008

http://www.ekodialog.com/Makaleler/kobiler/kobiler_2.html 21.01.2008

<http://www.ekonomi.name/kavramlar/ithalat.html> 15.08.2007

<http://www.ekutup.dpt.gov.tr/tg/> 03.02.2008

<http://www.ekutup.dpt.gov.tr/tg/index.asp?yayin=eg&yil=0&ay=0> 15.02.2008

<http://www.evds.tcmb.gov.tr> 21.02.2008

http://www.gedik.com/Analiz/ER_TURIZM_160804.pdf 21.01.2008

http://www.geocities.com/ceteris_tr/m_kaykusuz2.doc 15.08.2007

<http://www.kadooglu.com/kadooglu.php?firm=6&sf=114-14k> 15.03.2008

<http://www.makdis.pamukkale.edu.tr/Ysermaye.htm-183k-Önbellek> 15.02.2008

http://www.mobilyarehberi.com/haber_oku.asp?haber=244 25.05.2008

<http://www.odew.net/3-12844-.htm> 15.08.2007

<http://www.tcberlinbe.de/tr/maliye/gumruk8.htm-39k> 15.03.2008

<http://www.trforumuz.biz/archive/index.php?t-38204.html-16k> 21.01.2008

<http://www.tuik.gov.tr> 15.03.2008

http://www.verginet.net/dtt/1/IhracatYonetmeligi_7306.aspx 21.01.2008

http://www.verginet.net/.../File/Gumruk_Sirkuler/_ilgili%20sirkü%202006-147_%20bedelsiz%20ihracat%20tebliği.pdf 21.01.2008

http://www.vizyonmarketing.com/nedir.asp?sss_id=8 25.05.2008

EKLER

Ek 3.1. Serisel Korelasyon Testi

Modelin Durbin-Watson istatistiği (1.883), serisel korelasyon (hata terimlerinin birbiri ile ilişkisi olması durumu) olmadığını işaret etmektedir. Serisel korelasyon testi için “Breusch-Godfrey Serial Correlation” testi yapılmıştır. Teste ilişkin hipotezler ve sonuçlara aşağıda yer verilmektedir.

H_0 : Kalıntılarda serisel korelasyon yoktur.

H_1 : Kalıntılarda serisel korelasyon vardır.

Breusch-Godfrey Serisel Korelasyon LM Testi:			
F-istatistiği	0.140055	Olasılık	0.711978
Gözlem Sayısı * Çoklu Belirlilik Katsayısı	0.178878	Olasılık	0.672339

Bu durumda modele ait kalıntılarda serisel korelasyonun olmadığı anlaşılmaktadır.

Ek 3.2. Değişken Varyans Testi

Modelde kalıntılarda değişken varyans sorunu olup olmadığını test etmek için ARCH LM Değişken Varyans Testi yapılmıştır. Teste ilişkin hipotezler ve sonuçlara aşağıda yer verilmektedir.

H_0 : Kalıntılarda değişken varyans yoktur.

H_1 : Kalıntılarda değişken varyans vardır.

ARCH Testi:			
F-istatistiği	0.349809	Olasılık	0.559752
Gözlem Sayısı * Çoklu Belirlilik Katsayısı	0.373515	Olasılık	0.541094

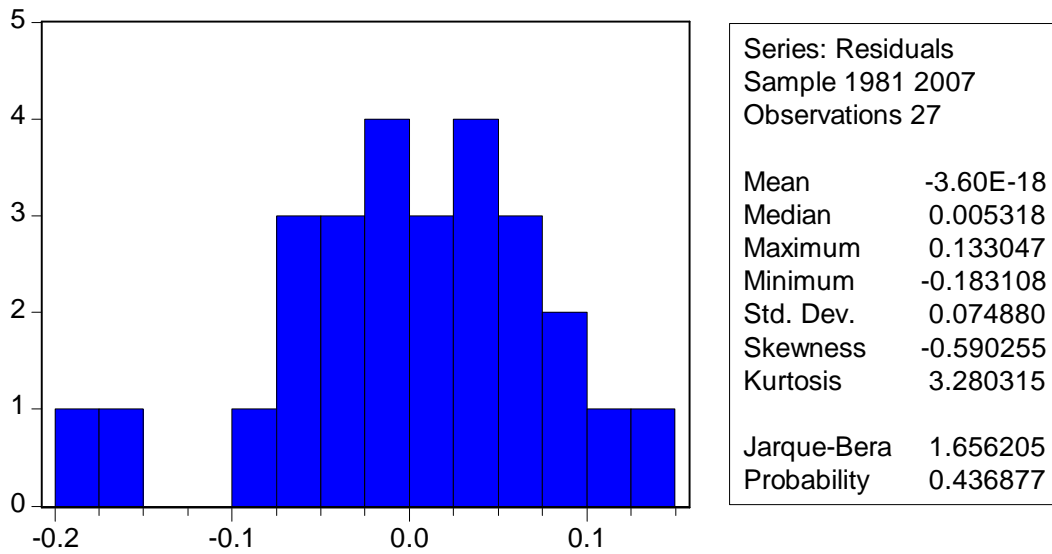
Bu durumda modelin kalıntılarında değişken varyans problemi olmadığı anlaşılmaktadır.

Ek 3.3. Kalıntıların Normalliği

Kalıntıların normalliğini test etmek için Jarque-Bera Normallik Testi yapılmıştır. Teste ilişkin hipotezler ve sonuçlara aşağıda yer verilmektedir.

H_0 : Kalıntılar normal dağılımlıdır.

H_1 : Kalıntılar normal dağılımlı değildir.

Bu durumda modelin kalıntılarının normal dağıldığı anlaşılmaktadır.

Ek 3.4. Alternatif Model Denemesi

Alternatif olarak kurulan modelde ihracat bağımlı değişken, ithalat, yabancı sermaye (bir dönem gecikmeli değeri), reel efektif döviz kuru ve faiz oranının ise bağımsız değişkenler olarak yer aldığı model aşağıdaki denklemlerle ifade edilmiştir.

$$\text{LNIHR} = f(\text{LNITH}, \text{LNYASE}(-1), \text{LNREDK}, \text{LNFAOR})$$

$$\text{LNIHR} = \beta_0 + \beta_1 \text{LNITH} + \beta_2 \text{LNYASE}(-1) + \beta_3 \text{LNREDK} + \beta_4 \text{LNFAOR} + e_t$$

Çalışmada bu değişkenlere ait birim kök analizi yapıldığından burada birim kök analizi yapılmayacaktır.

Uzun Dönem Denge Modeli

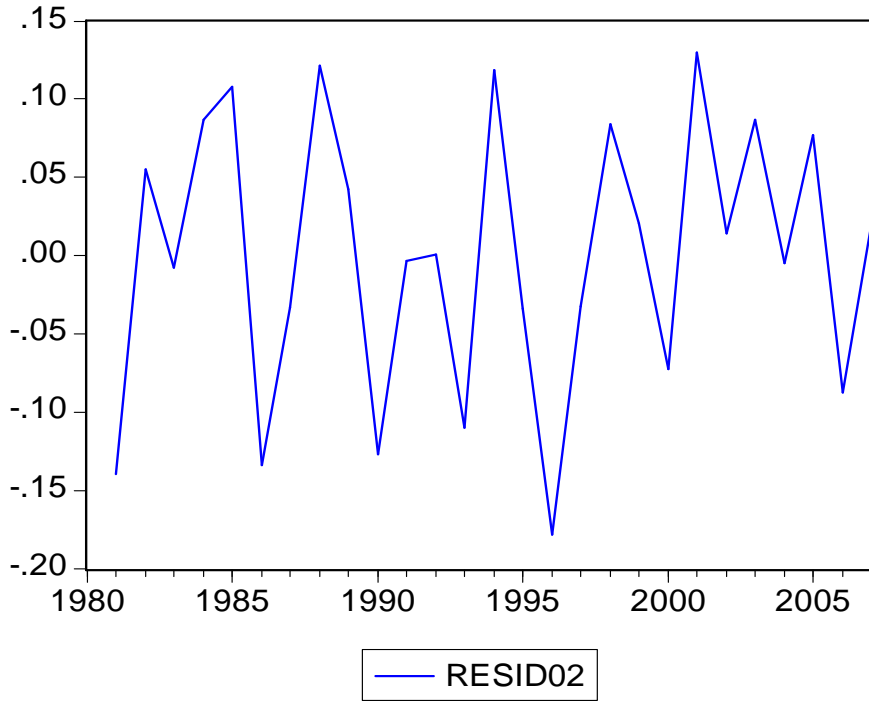
Bağımlı Değişken: LNIHR				
Metot: En Küçük Kareler Yöntemi				
Örnekleme: 1981-2007				
Gözlem Sayısı: 27				
Değişken	Katsayı	Standart Hata	t-İstatistiği	Olasılık
C	4.585324	1.164936	3.936118	0.0007
LNITH	0.918326	0.053035	17.31536	0.0000
LNFAOR	-0.274487	0.072604	-3.780591	0.0010
LNREDK	-0.857954	0.204793	-4.189380	0.0004
LNYASE(-1)	0.070652	0.031301	2.257169	0.0343
Çoklu Belirlilik Katsayısı	0.989323	Bağımlı Değişkenin Ortalaması		2.949927
Düzeltilmiş Çoklu Belirlilik Katsayısı	0.987381	Bağımlı Değişkenin Standart Sap.		0.859461
Tahminin Standart Hatası	0.096546	Akaike bilgi kriteri		-1.672020
Hata Kareler Toplamı	0.205065	Schwarz kriteri		-1.432050
Log likelihood	27.57227	F-istatistiği		509.6068
Durbin-Watson İstatistiği	2.260542	Olasılık(F-istatistiği)		0.000000

Modelde yer alan tüm değişkenlerin istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir. Buna göre Engle-Granger iki aşamalı tahmin yöntemi gereği birinci aşamada elde edilen uzun dönemli parametrelere ilişkin hata terimine (u_t), birim kök testi uygulanır. Uzun dönemli serinin hata teriminin, birim kök içermemesi durumunda serinin eşbütünleşik olduğuna karar verilir.

Uzun Dönem Modeli Hata Terimine Ait ADF Testi Sonucu

ADF Test İstatistiği	Test Kritik Değerleri		
	1%	5%	10%
-6.307390	-2.6560	-1.9546	-1.6226

ADF test sonuçlarına göre hata terimi birim kök içermemektedir. Buna göre modelin uzun dönem modeli olduğuna karar verilir.

Modelden elde edilen kalıntıların grafiğine bakıldığında, trend görülmemektedir ve ortalamaya dönen bir seyir izlediği görülmektedir.

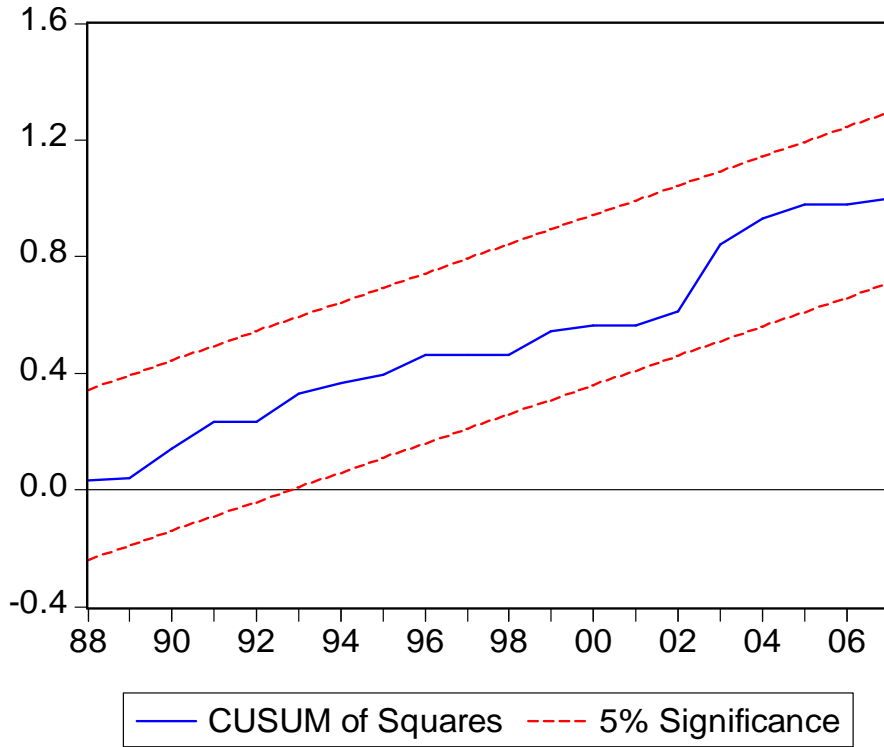

Hata Düzeltme Modeli

Bağımlı Değişken: DLNIHR				
Metot: En Küçük Kareler Yöntemi				
Örneklem: 1982 2007				
Gözlem Sayısı: 26				
Değişken	Katsayı	Standart Hata	t-İstatistiği	Olasılık
C	0.057828	0.023139	2.499164	0.0213
DLNITH	0.527319	0.133628	3.946159	0.0008
DLNREDK	-0.509643	0.221286	-2.303100	0.0321
DLNYASE(-1)	0.027320	0.027585	0.990398	0.3338
DLNFAOR	-0.143300	0.106774	-1.342088	0.1946
RESID02(-1)	-0.786173	0.253091	-3.106282	0.0056
Çoklu Belirlilik Katsayısı	0.496714	Bağımlı Değişkenin Ortalaması		0.120244
Düzeltilmiş Çoklu Belirlilik Katsayısı	0.370893	Bağımlı Değişkenin Standart Sap.		0.097407
Tahminin Standart Hatası	0.077260	Akaike bilgi kriteri		-2.084116
Hata Kareler Toplamı	0.119381	Schwarz kriteri		-1.793787
Log likelihood	33.09351	F-istatistiği		3.947770
Durbin-Watson istatistiği	1.719518	Olasılık(F-istatistiği)		0.011843

Hata düzeltme modeli sonuçlarına göre model genel olarak anlamlıdır ve kalıntuların bir dönem gecikmeli değerine bakıldığında, $-1 < \text{Resid02}(-1) < 0$ koşulunu sağladığı görülmektedir. Buna göre modelin kısa dönemde çalıştığı ve serinin uzun dönemde birlikte hareket ettiği söylenebilir.

Modelde yer alan değişkenlerin istikrarlı olup olmadıklarını incelemek için CUSUMQ testine başvurulmuştur. Buna göre hataların karesinin kümülatif toplamına dayanan testin grafiğini inceleyerek değişkenlerin istikrarlı olup olmadıklarına karar verilecektir.

Grafik incelendiğinde, güven sınırlarının dışına taşan herhangi bir gözlem bulunmadığı görülmektedir. Dolayısıyla %5 anlamlılık düzeyinde değişkenlerin istikrarlı olduğu H_0 hipotezi reddedilmemektedir. Bu kapsamda modelin tahmin edilen dönem için kararlılık bakımından sorun teşkil etmediği görülmektedir.

Böylece artık kısa dönemde kurduğumuz HDM'nin anlamlı olduğu söylenebilir. Bu da değişkenlerin uzun dönemde birlikte hareket ettiğinin göstergesidir. HDM'den elde edilen $R^2 = 0,49$ değeri de modelin açıklama gücünü ortaya koyar. Yani modelde yer alan bağımsız değişkenlerin ihracatta meydana gelen toplam değişimin %49'unu açıkladığını göstermektedir.

HDM geçmiş dönem hata terimi katsayısı $-0,78$ civarında bulunmuştur. Hata düzeltme katsayısının 1'den küçük olması ($-0,78$) sistemin dengeli olduğunu, negatif işaretli olması da dengeden sapmanın olması halinde tekrar dengeye doğru hareketin olduğunu göstermektedir. Diğer bir ifadeyle hata düzeltme mekanizması çalışmaktadır. Ayrıca bu katsayının değeri düzeltme işleminin yaklaşık 1,27 yıl gibi kısa bir dönemde

(verilerin yıllık olduğu düşünülürken) tamamlandığını göstermektedir (1 / 0.786173 = 1,74 yıl).

Model sonuçlarına göre; %1 anlamlılık düzeyinde, kısa dönemde ithalatta meydana gelebilecek %1'lik artış ihracatı yaklaşık %0,52 artırırken; %5 anlamlılık düzeyinde, reel efektif döviz kurunda %1'lik artış ihracatı yaklaşık %0,50 oranında azaltır. Reel efektif döviz kuruna ait çıkmış olan bu sonuç iktisadi beklentilere uygun değildir. Ancak incelenen dönem için böyle bir sonuç ortaya çıkmıştır. Ayrıca uzun dönem modelinde istatistiksel olarak anlamlı olan faiz oranı ve yabancı sermaye (bir dönem gecikmeli değeri) değişkenleri hata düzeltme modeli sonuçlarına göre istatistiksel olarak anlamsız çıkmıştır. Modelin genel anlamlılığına bakıldığında; F istatistiğinin 3.947 ve önem seviyesinin 0.011 olduğu görülmektedir. Bu da %5 anlamlılık düzeyinde modelin genel olarak anlamlı olduğunu göstermektedir.

Serisel Korelasyon Testi

Modelin Durbin-Watson istatistiği (1.719), serisel korelasyon (hata terimlerinin birbiri ile ilişkisi olması durumu) olmadığını işaret etmektedir. Serisel korelasyon testi için "Breusch-Godfrey Serial Correlation" testi yapılmıştır. Teste ilişkin hipotezler ve sonuçlara aşağıda yer verilmektedir.

H_0 : Kalıntılarda serisel korelasyon yoktur.

H_1 : Kalıntılarda serisel korelasyon vardır.

Breusch-Godfrey Serisel Korelasyon LM Testi:			
F-istatistiği	0.797291	Olasılık	0.383075
Gözlem Sayısı * Çoklu Belirlilik Katsayısı	1.047091	Olasılık	0.306178

Bu durumda modele ait kalıntılarda serisel korelasyonun olmadığı anlaşılmaktadır.

Değişken Varyans Testi

Modelde kalıntılarda değişken varyans sorunu olup olmadığını test etmek için ARCH LM Değişken Varyans Testi yapılmıştır. Teste ilişkin hipotezler ve sonuçlara aşağıda yer verilmektedir.

H_0 : Kalıntılarda değişken varyans yoktur.

H_1 : Kalıntılarda değişken varyans vardır.

ARCH Testi:			
F-istatistiği	0.556237	Olasılık	0.463335
Gözlem Sayısı * Çoklu Belirlilik Katsayısı	0.590329	Olasılık	0.442292

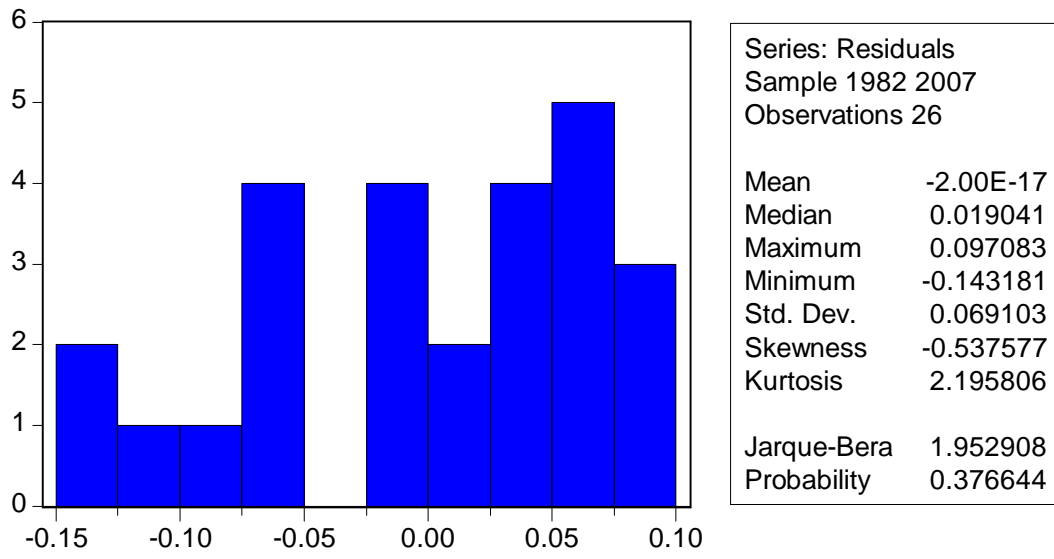
Bu durumda modelin kalıntılarında değişken varyans problemi olmadığı anlaşılmaktadır.

Kalıntıların Normalliği

Kalıntıların normalliğini test etmek için Jarque-Bera Normallik Testi yapılmıştır. Teste ilişkin hipotezler ve sonuçlara aşağıda yer verilmektedir.

H_0 : Kalıntılar normal dağılımlıdır.

H_1 : Kalıntılar normal dağılımlı değildir.

Bu durumda modelin kalıntılarının normal dağıldığı anlaşılmaktadır.